

ISSN 2522-9303 (Print)
ISSN 2522-9478 (Online)

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

ECONOMY
OF UKRAINE

2023 **3**

(736)

Головний редактор:

В.М. ГЕЄЦЬ (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України)

Заступник головного редактора:

І.В. КОРНІЄНКО

Редакційна колегія:

О.І. Амоша (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *О.Г. Білорус* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *І.К. Бистряков* (д-р екон. наук, проф.), *І.М. Бобух* (д-р екон. наук), *О.О. Борзенко* (д-р екон. наук, проф.), *О.М. Бородіна* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *В.П. Вишневський* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *Б.М. Данилишин* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *Т.І. Єфименко* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН України), *М.І. Зверяков* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *В.В. Зимовець* (д-р екон. наук), *Т.А. Заяць* (д-р екон. наук, проф.), *А.І. Ігнатюк* (д-р екон. наук, проф.), *Ю.В. Кіндзерський* (д-р екон. наук), *Гж.В. Колодко* (проф., Польща), *С.О. Кораблін* (д-р екон. наук, чл.-кор. НАН України), *В.С. Кравців* (д-р екон. наук, проф.), *В.П. Кудряшов* (д-р екон. наук, проф.), *Ю.О. Лупенко* (д-р екон. наук, проф., акад. НААН України), *А.А. Мазаракі* (д-р екон. наук, проф., акад. НАПН України), *І.Г. Маницуров* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *Г. Мінасян* (д-р екон. наук, проф., Болгарія), *Л.В. Молдаван* (д-р екон. наук, проф.), *О.І. Никифорок* (д-р екон. наук), *Є.Г. Панченко* (д-р екон. наук, проф.), *В. Папава* (д-р екон. наук, проф., акад. НАН Грузії), *В.Р. Сіденко* (д-р екон. наук, чл.-кор. НАН України), *М.І. Скрипниченко* (д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України), *В.М. Тарасевич* (д-р екон. наук, проф.), *В.А. Устименко* (д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАН України, чл.-кор. НАПРН України), *М.А. Хвесик* (д-р екон. наук, проф., акад. НААН України), *Хаунг Сяюн* (проф., Китай), *С.С. Шумська* (д-р екон. наук)

Реєстраційне свідоцтво: Серія KB № 23636-13476 ПП від 20 грудня 2018 р.

Editor-in-Chief:

Valeriy HEYETS (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief:

Iryna KORNIENKO

Editorial Board:

O. Amosha (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *O. Bilorus* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *I. Bystryakov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *I. Bobukh* (Dr. Sci. (Econ.)), *O. Borzenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *O. Borodina* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Vyshnevskiy* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *B. Danylyshyn* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *T. Iefymenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Ukraine), *M. Zveryakov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Zymovets* (Dr. Sci. (Econ.)), *T. Zaiats* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *A. Ignatyuk* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *Yu. Kindzerskyi* (Dr. Sci. (Econ.)), *G. Kolodko* (Prof., Poland), *S. Korablin* (Dr. Sci. (Econ.), Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Kravtsiv* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *V. Kudryashov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *Yu. Lupenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAAS of Ukraine), *A. Mazaraki* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine), *I. Mantsurov* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *G. Minassian* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Bulgaria), *L. Moldavan* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *O. Nykyforuk* (Dr. Sci. (Econ.)), *Ye. Panchenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *V. Papava* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAS of Georgia), *V. Sidenko* (Dr. Sci. (Econ.), Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *M. Skrypnychenko* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine), *V. Tarasevych* (Dr. Sci. (Econ.), Prof.), *V. Ustyimenko* (Doctor of Jurid. Sci., Prof., Corresp. Member of the NAS of Ukraine, Corresp. Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine), *M. Khvesyk* (Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acad. of the NAAS of Ukraine), *Huang Xiaoyong* (Prof., Beijing), *S. Shumska* (Dr. Sci. (Econ.))

Registration certificate: Seria KB № 23636-13476 ПП of December 20, 2018

Журнал входить до Переліку наукових фахових видань України з економічних наук (Наказ МОН України від 02.07.2020 р. № 886, спеціальності: 051, 071, 072, 073, 281, 292)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ»

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ ЩОМІСЯЦЯ
ЗАСНОВАНИЙ
У ВЕРЕСНІ 1958 р.
КИЇВ

2023 ³
(736)

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

ЗВЕРЯКОВ М.І. Концепція соціального ринкового господарства в повоєн-
ному відновленні України 3

ГОРДЕЙ О.Д., РЯБОКІНЬ М.В., КОТУХ Є.В., НОВИЦЬКА О.В., КОЗІЙ Н.С.
Управління фінансовими ресурсами об'єднаних територіальних громад в
умовах адаптивних змін законодавства під час воєнного стану 24

КУДРЯШОВ В.П. Фінансове забезпечення публічних витрат у період війни ... 37

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

ZAROTICHNA R. Green trend in international banking business: opportunities
for Ukraine 58

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ВЕКЛИЧ О.О. Концептуальна модель платежів за екосистемні блага: науковий
пошук нових інструментів екологічної компенсації у повоєнний період 73

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Досвід розвитку Республіки Корея і його користь для України. Лекція Посла
Республіки Корея в Україні пана Кім Хьонг Те в ДУ «Економіка та прогнозу-
вання НАН України» 2 березня 2023 р. 91

ПАМ'ЯТАЄМО

Віддаючи шану знаному вченому-економісту 100

Редакційна політика та етика 101

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
INSTITUTE FOR ECONOMICS
AND FORECASTING OF THE NAS OF UKRAINE

ECONOMY OF UKRAINE

SCIENTIFIC JOURNAL
PUBLISHED MONTHLY
FOUNDED
IN SEPTEMBER 1958
KYIV

2023 **3**

(736)

CONTENTS

UKRAINIAN ECONOMY DURING MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN POST-WAR RECONSTRUCTION

ZVERYAKOV Mykhailo. Concept of social market economy in the post-war recovery of Ukraine	3
HORDEI Oksana, RIABOKIN Maryna, KOTUKH Yevgen, NOVYTSKA Olena, KOZII Nataliia. Management of financial resources of united territorial communities under the conditions of adaptive changes in legislation during martial law	24
KUDRYASHOV Vasyl. Financial provision for public expenditures during the war ...	37

FINANCE. TAXES. CREDIT

ZAPOTICHNA Roksolana. Green trend in international banking business: opportunities for Ukraine	58
--	----

ECONOMIC PROBLEMS OF NATURE MANAGEMENT

VEKLYCH Oksana. A conceptual model of payments for ecosystem benefits: a scientific search for new tools of environmental compensation in the post-war period ...	73
---	----

SCIENTIFIC LIFE

Development experience of the Republic of Korea and its benefit for Ukraine. Lecture by the Ambassador of the Republic of Korea to Ukraine Mr. Kim Hyung-tae at the Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, March 2, 2023	91
--	----

IN MEMORIAM

Paying homage to a noted economic scientist	100
---	-----

Editorial policy and ethics	101
--	-----

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN ECONOMY DURING THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AND IN THE PERIOD OF POST-WAR RECONSTRUCTION

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.003>

УДК 330.342.146:355(477)

JEL: B410, E610

М.І. ЗВЕРЯКОВ, д-р екон. наук, проф., член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеський національний економічний університет
вул. Преображенська, 8, 65082, Одеса, Україна
e-mail: michailzverjakov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0039-5068>

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Проведено теоретичне дослідження концептуальних основ соціального ринкового господарства. Показано, що воно ґрунтується на неоліберальній течії наукової думки, яка відповідала національним інтересам швидкого відродження повоєнної Західної Німеччини. Досліджено генезис теоретичних основ соціального ринкового господарства. Особливу увагу зосереджено на методологічних і теоретичних основах неоліберального вчення і його реалізації у практиці повоєнних реформ. Проаналізовано причини відходу від упровадження концепції соціального ринкового господарства в Україні. Обґрунтовано необхідність урахування відбудови німецької економіки на теоретичних засадах неолібералізму при розробці стратегії відновлення економіки повоєнної України.

Ключові слова: соціальне ринкове господарство; неолібералізм; теорія господарського порядку; реформи Л. Ерхарда; інститути наздоганяючого розвитку.

Питання про відновлення і розвиток економіки повоєнної України сьогодні стало предметом дискусій не лише всередині країни, але й за її межами. Наприклад, ця тема була однією з центральних на всесвітньому

Ц и т у в а н н я: Зверяков М.І. Концепція соціального ринкового господарства в повоєнному відновленні України. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 03—23. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

економічному форумі в Давосі в січні 2023 р. Питання щодо нової моделі майбутнього розвитку економіки України стають дедалі ґрунтовнішими й ведуться за багатьма аспектами з урахуванням геополітичних і економічних реалій як у світі в цілому, так і всередині країни [1; 2]¹.

Створення повоєнної моделі економічного розвитку України не може не зважати, з одного боку, на її історію, традиції, умови соціально-економічного розвитку за роки незалежності, місце у світовій господарській системі, а з іншого — на досвід успішних реформ інших країн, наприклад Німеччини, яка також вирішувала багато подібних проблем у своєму повоєнному розвитку. Загальновідомо, що Німеччина — країна, яка до 1945 р. не мала глибоких демократичних традицій, але після економічних реформ перетворилася на одну з найбільш стабільних і успішних. Вона органічно вписалася в контекст європейського і світового співтовариства і нині відіграє в ньому серйозну і конструктивну роль. Створені за період повоєнних реформ економічні й соціальні інститути (система соціального страхування, партнерство профспілки й спілки підприємців, підтримка незахищених верств населення і т. п.) є для населення більш привабливими, ніж блага, які отримують громадяни в процесі проведення консервативної економічної політики. Усі ці успішні інститути стали результатом практичного втілення в соціально-економічному житті Німеччини концепції соціального ринкового господарства.

Звернення до теоретичних джерел соціального ринкового господарства має на меті розширити наші уявлення про розмаїття інтелектуальних основ економічної системи, що сформувалась у повоєнній ФРН, а також звернути увагу на роль культурно-історичних традицій при розробленні й практичній реалізації стратегії докорінних економічних, суспільних і політичних перетворень у нашій державі. При розробці сучасних наздоганяючих стратегій можна не тільки навчитися конструювання ефективної і одночасно соціально відновленої господарської системи, але й зрозуміти важливість її всебічного наукового обґрунтування. Це дозволить мінімізувати втрати, пов'язані, як правило, з фундаментальними трансформаціями, і уникнути системних збоїв та їх довгострокових соціальних, економічних і політичних наслідків.

Отже, **мета статті** — дослідити генезис теоретичних основ соціального ринкового господарства, а саме концепції, яка стала інтелектуальним джерелом «економічного дива» повоєнної Західної Німеччини, систематизувати методологічні й теоретичні основи неоліберального вчення — теорії конкурентного порядку, а також основних принципів теорії соціального ринкового господарства, які можуть бути використані при опрацюванні стратегії відбудови повоєнної економіки в Україні.

Основою успішного повоєнного розвитку Західної Німеччини після катастрофічних руйнувань під час Другої світової війни стала нео-

¹ «План відновлення України» (План Луганю). Національна рада з відновлення, Уряд України, 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 01.02.2023).

ліберальна теорія, розроблена німецькими вченими в першій половині ХХ ст.² Спираючись на ідею побудови ефективної і одночасно справедливої ринкової системи, концепція соціального ринкового господарства змогла стати певним теоретичним каркасом, на якому формувалася повоєнна господарська і соціальна система ФРН. Завдяки стрімкому господарському розвитку в 1950—1960 рр. темпи зростання ВВП склали в середньому 8,3 % на рік [3, S. 57], населення Західної Німеччини змогло швидко подолати повоєнні руйнування, перш за все скоротити безробіття, суттєво підняти життєвий рівень населення, створити одну з кращих серед розвинутих економік систему соціального захисту³. Так, теоретичною доктриною, що відповідала інтересам повоєнної Німеччини, став *неолібералізм*, у основі якого лежала ідея, що цивілізоване, соціальне високоефективне ринкове господарство може виникнути тільки за свідомих і активних дій держави. Згідно з неоліберальною теорією, вибір господарської системи не може бути результатом дії ринкової стихії. Економічна система формується під державним впливом з урахуванням культурних традицій та їх історичної еволюції.

У цьому контексті ідеї німецьких неолібералів істотно відрізняються від ліберальних ідей Ф. фон Хайека і Л. фон Мізеса, які спиралися на гру ринкових сил, що приводять до «спонтанного порядку», й на інші течії ліберальної думки, які по-іншому уявляють реалізацію свободи і значущість держави в економіці для забезпечення дії конкурентних сил і вирішення соціальних проблем. Відмінність ідей німецького неолібералізму від ліберальних ідей Ф. фон Хайека і Л. фон Мізеса досліджено німецькими вченими [5]. Методологічні ж основи німецького неолібералізму заклав основоположник Фрайбурзької школи В. Ойкен⁴.

Від самого зародження неолібералізм піддав критиці маржиналістську теорію як фундамент старого лібералізму. В. Ойкен також був налаштований проти кейнсіанства, критикував його за ідеї втручання держави в господарський процес. Неоліберальна теорія прагнула змінити кейнсіанську концепцію, хоча до проблем економіки вони, як і кейнсіанці, підходили з макроекономічної точки зору. Це їх поєднує з кейнсіанцями й відрізняє від неокласиків. Для неолібералізму центральною стала проблема *взаємовідносин держави і економіки*.

Неолібералізм орієнтується на свободу індивідуального підприємництва, власність, дію ринкового механізму. Це поєднує його з класич-

² Неолібералізм ще називають ордолібералізмом. Західнонімецькі ліберали в 1948 р. заснували і почали видавати щорічник під назвою *Ordo*, де висловлювали свої ідеї. У перекладі з латинської *ordo* — устрій, порядок, тому німецький неолібералізм часто називають ордолібералізмом.

³ На думку німецьких учених, «історія Федеративної Республіки — це перш за все її економічна історія. Ніщо так сильно не вплинуло на формування західнонімецької держави, як її економічний розвиток» [4, S. 8].

⁴ Оскільки основоположником неолібералізму був В. Ойкен, професор університету Фрайбурга, тому теорію неолібералізму називають фрайбурзькою.

ною теорією. Водночас він виступає за активну, хоча і своєрідну, роль держави в економіці. Відповідно до неоліберальної доктрини, економіка не повинна перебувати під дією стихії ринку. Коли економіка опиняється в полоні стихійного ринкового механізму, а хайкеівський «спонтанний порядок» формує своєрідну ринкову модель у високоіндустріальній економіці, то в підсумку це призводить до розвитку монополізму, згортання вільної конкуренції і великих соціальних втрат.

На думку неолібералів, метою держави в економіці є підтримка конкуренції, а інструменти її втручання в господарські процеси повинні бути ринковими. У ролі такого інструменту неоліберали (Ф. фон Хайек, М. Фрідмен, М. Алле) вбачають грошово-кредитну політику, що поєднує їх з неоконсерваторами і протиставляє їхні погляди кейнсіанцям. На відміну від останніх, вони негативно ставилися до таких явищ, як інфляція і бюджетний дефіцит. У центр уваги неоліберали вміщували ідею створення інститутів, здатних забезпечити конкуренцію й активну соціальну політику розподілу доходів і підтримки незахищених верств населення.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ

Перша методологічна проблема, яку прагнув вирішити основоположник німецького неолібералізму В. Ойкен, полягала в «знятті» притаманного історичній школі протиріччя між емпіричними і абстрактно-теоретичними методами пізнання. Критикуючи одного з лідерів історичної школи Г. Шмоллера, він наголошував, що «емпірист не здатний вийти за межі не проаналізованих фактів, його бачення мають функціональний характер і є нереалістичними внаслідок нерозуміння змістових взаємозв'язків в економіці» [6, с. 54]. В. Ойкен також піддавав критиці й інші напрями економічної науки, у тому числі неокласику і марксизм, за те, що вони, вивчаючи капіталізм, не досліджували структуру господарського порядку. «Кожен вкладає у вказане поняття уявлення про порядок господарювання, які підходять особисто йому: анархія виробництва, конкурентне господарство, laissez-faire, господарство монополістичних сил у економіці або регулювання господарства з боку держави... Гірше того, від початку промислової революції, тобто протягом щонайменше 150 років, людство переживає достатньо швидку зміну і своєрідні форми існування конкретних господарських порядків. Це розмаїття є дуже важливим й із загальноісторичної точки зору. Перед наукою стояло і продовжує стояти завдання ґрунтовно його дослідити. Але слово «капіталізм» затушовує таке розмаїття» [6, с. 88]. Дослідник дійшов висновку, що прихильники емпіризму, представлені історичною школою, лише спостерігають і описують господарську діяльність, тоді як представники марксизму «в прагненні відшукати *сутність* господарської діяльності ... перестали її спостерігати» [6, с. 88]. Таким чином, В. Ойкен прагнув знайти синтез конкретних господарських поряд-

ків на різних історичних етапах розвитку ринкового господарства. Пошуки якісно різних господарських порядків і визначення кількісних взаємозв'язків між існуючими конкретними господарськими формами на певних етапах історичного розвитку господарських процесів — одне з важливих, з його точки зору, завдань економічної науки.

У методології неолібералів категорія «господарський порядок» стає центральною. Вона являє собою систему формальних і неформальних інститутів, що формують зовнішні умови для прийняття рішень господарськими суб'єктами. Кожен господарський порядок складається з обмеженої кількості чистих форм: ринкового і центрально-керованого господарств, які поєднуються між собою, створюючи певне різноманіття їх існування. Поєднання різних форм центрально-керованого господарства, різних грошових систем з різними формами ринку (повною конкуренцією, двосторонньою монополією, частковою монополією, олігополією та ін.) створює певний господарський порядок. При цьому різноманіття господарських порядків «виникає внаслідок того, що кожного разу іншим виявляється поєднання форм порядку. Кількість же виявлених чистих форм певною мірою визначено» [6, с. 97].

Для кращого розуміння виникнення різноманітних господарських порядків В. Ойкен наводить таку аналогію: «...Як з трохи більш як 30 літер може бути складене велетенське число слів різного складу і довжини, так і з обмеженої кількості чистих господарських форм може створюватися нескінченна безліч господарських порядків» [6, с. 97]. Цей висновок ученого щодо створення багатьох господарських порядків з обмеженої кількості чистих форм дуже близький до традиції історичної школи, яку він називає «національною економією», або «національно-економічною теорією». Іншими словами, В. Ойкен поділяв вчення історичної школи про національні системи господарювання, водночас критикуючи її за емпіризм. Збіг його поглядів з ідеями представників історичної школи проявився в його вченні про ідеальні типи господарства. Саме поняття ідеального типу господарства вперше з'явилося у представника третього покоління історичної школи М. Вебера, який розглядав ідеальні типи як продукти розумової діяльності й називав їх утопіями. У В. Ойкена ідеальні типи, за його власною оцінкою, «отримані з конкретної дійсності й слугують пізнанню конкретної дійсності» [6, с. 161]. Він визначив існування двох ідеальних типів: централізовано-адміністративний і міновий (ринковий). При цьому «система «централізовано керованого господарства» характеризується тим, що все повсякденне економічне життя суспільства регулюється планами, які виходять з одного центру. Якщо ж економіка суспільства складається з двох і більше окремих господарств, кожне з яких складає і приводить у життя свої плани, то це система мінового господарства» [6, с. 106]. Як видно, розподіл ідеальних типів проходить по лінії «абсолютний управлінський централізм — повна децентралізація».

Крім ідеальних типів господарства В. Ойкен увів категорію реально-го типу. Якщо ідеальний тип існує лише в головах теоретиків, то реальний тип може спостерігатися на практиці, тобто виступати як життєвий факт. На відміну від ідеального типу, який не допускає ніяких змішувань централізованого і ринкового господарств, реальний тип може включати обидва типи. Може йтися про відносну перевагу централізму і децентралізації. В. Ойкен навів історичні приклади, коли домінували ті чи інші ідеальні типи. Зокрема, економіку нацистської Німеччини він відносив до «господарства, що ґрунтується на примусі» [6, с. 115].

Виходячи із сказаного можна зробити висновок, що методологія неолібералізму суттєво відрізняється від неокласики. Остання зосередилася на функціональному аналізі ринкового господарського механізму без урахування економічного матеріалу. У свою чергу, представники неолібералізму наголошують на вивченні господарського порядку в конкретно-історичному контексті. Така теоретична позиція підтверджується існуванням різних господарських моделей капіталізму. Насправді господарські моделі капіталізму кардинально відрізняються одна від одної. Одні країни розвиваються успішно, інші перебувають у стані стагнації, занепаду. Тому прагнення створити теоретичне вчення про «господарський порядок» як таке, що відображало б історичну модель капіталізму, було відповіддю на потреби визначення тієї його форми, яка б ураховувала всі його особливості.

У цьому контексті В. Ойкен зазначав, що «кожен окремо взятий економічний порядок, чи то економічний порядок Англії у 1850 р., чи то в Німеччині 1930 р., є єдиним у своєму роді, своєрідним. Однак ця своєрідність виникає з сукупності відображених різноманітних екземплярів обмеженої кількості чистих форм» [7, с. 76]. На його думку, централізовано керована система не володіє механізмом регулювання, який здатний встановлювати рівноважні пропорції між усіма виробничими процесами. «У централізовано керованій економіці споживачі виявляються скинутими зі свого трону. Вони більше не регулюють економічний процес» [7, с. 141]. Також він вказує на таку рису централізованого господарства, як загальна бюрократизація. Крім аналізу чисто ринкових і централізовано керованих форм В. Ойкен досліджував *третій* тип порядку, який визначався потужністю монополій та різних змішаних і перехідних форм. Як показує практика, у високорозвинутих країнах домінуючим типом господарського порядку є не вільна конкуренція, а дедалі зростаючі масштаби регулювання національної економіки монопольними групами. Таким типам економік, де домінують монопольні недержавні структури, притаманний вплив останніх на владні органи держави. Критикуючи небажані, на його думку, типи економічних порядків, дослідник зазначав, що сам по собі конкурентний порядок виникнути не може, тому «тепер слід намагатися створити порядки, які більшою мірою відповідатимуть епосі індустріалізації, швидкого зростання чисель-

ності населення, урбанізації і технізації. Самі по собі такі порядки не виникнуть» [7, с. 66].

Таким чином, центральна ідея неолібералізму — це концепція господарського порядку. У найзагальнішому вигляді її зміст полягає в такому. По-перше, найбільш сприятливі умови підприємництва і господарської діяльності не виникають спонтанно, хоча окремі елементи зароджуються якраз у процесі ринкового обміну, конкуренції і самостійної інноваційної активності підприємця. По-друге, щоб ці елементи склалися в систему і одночасно обмежували фактори, що стоять на заваді конкуренції, підприємництву потрібна сила, яка б упорядковувала «правила гри» на ринку. Такою силою може бути лише держава.

Однак зусилля держави з формування і підтримки економічного порядку можуть бути ефективними лише в тому випадку, якщо державні органи не втручатимуться в безпосередні господарські процеси, наприклад, у інвестиційну діяльність підприємств, а також якщо правила будуть єдиними для всіх (можливо, за невеликими винятками, які візнають усі) й елементи господарського порядку не суперечитимуть один одному, тобто будуть взаємопов'язаними.

Таким чином, представники неоліберального напрямку економічної науки створили й удосконалили *теорію господарського порядку*, тобто запропонували нову модель взаємовідносин між державою і бізнесом, яка сприяла становленню ефективної соціально-економічної моделі розвитку і нині залишається основою для розробки відповідей на виклики XXI ст.

Той факт, що у світовій економічній науці домінує неокласична доктрина, яка диктує моду на теоретичне обґрунтування економічної політики для більшості країн з транзитивною економікою, не може бути виправданням того, що слід ігнорувати теорії лише на тій підставі, що, як образно було зазначено, «у Гарварді й Массачусетсі такого зараз не носять».

Країна, яка прагне в повоєнний період не просто відновити свою економіку, а й створити фундамент для майбутнього поступального розвитку на новітній технологічній основі, не може ігнорувати теоретичну доктрину, яка стала певним прикладом для західнонімецького уряду при проведенні практичної економічної політики.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Неоліберальна теорія, в основі якої лежить вчення про господарський, або конкурентний, порядок, стала однією із складових концепції *соціального ринкового господарства*, що являє собою сукупність взаємопов'язаних положень. Іншими словами, між концепцією соціального ринкового господарства Л. Ерхарда і теорією конкурентного порядку В. Ойкена існують незначні розбіжності, крім подібностей, на які, як правило, не звертають уваги. Концепцію соціального ринкового господарства по-

будовано на певних принципах. Перший полягає в тому, що *ринкова конкуренція забезпечує господарський порядок і вищі темпи зростання національного доходу*. Тут ідеї Л. Ерхарда як одного з основоположників концепції соціального ринкового господарства⁵ і В. Ойкена як фундатора ордолібералізму збігаються. Як писав Л. Ерхард, «найбільш ефективний засіб для досягнення і забезпечення благополуччя — конкуренція. Саме вона дає можливість усім людям користуватися господарським прогресом, особливо, в їхній ролі споживачів. Вона ж знищує всі привілеї, що не є безпосереднім результатом підвищеної продуктивності праці» [9, с. 13].

Другий принцип концепції соціального ринкового господарства передбачає *державний захист ринкової конкуренції*. Відповідно до твердження Л. Ерхарда, «небезпека, що конкуренції можуть чинити опір, є постійною і загрожує з різних боків. Тому забезпечення вільної конкуренції — одне з важливих завдань держави, заснованої на вільному суспільному устрої» [9, с. 14—15]. Цей принцип запозичений авторами концепції соціального ринкового господарства у ордолібералів і свідчить про тотожність їхніх позицій щодо державного захисту ринкової конкуренції. Вони, як і ордоліберали, вважають, що конкурентний ринковий порядок спонтанно не створюється. Він може з'явитися тільки в результаті спрямування державної політики на формування ринкового інституту національного середовища. Ця теза є наріжним каменем німецького неолібералізму, що і відрізняє його від англосаксонського ліберального вчення, де держава лише керує «провалами ринку».

Третім принципом концепції соціального ринкового господарства є *заохочення і захист приватної власності державними діями*. Тут у теоретиків соціального ринкового господарства спостерігається повна єдність з представниками неолібералізму, які пов'язують приватну власність з перевагами ринкової економіки. Так, В. Ойкен зазначав, що «лише в рамках конкурентного порядку набуло сили часто згадуване посилення про те, що приватна власність приносить користь не тільки її власнику, але й тому, хто не є таким»⁶. Розглядаючи взаємопов'язаність приватної власності й конкурентного порядку, дослідник наголошує: «Подібно до того, як приватна власність на засоби виробництва є передумовою конкурентного порядку, так і конкурентний порядок є передумовою того, що приватна власність на засоби виробництва не веде до економічних і соціаль-

⁵ Значний внесок у розробку концепції соціального ринкового господарства зробив А. Мюллер-Армак, засновник і член Наукової ради при Міністерстві економіки, який уперше ввів у обіг поняття «соціальне ринкове господарство» і ґрунтовно його охарактеризував [8].

⁶ Л. Ерхард з цього приводу наголошував: «Сучасна держава, яка усвідомлює свою відповідальність, просто не може собі дозволити ще раз повернутися до ролі «нічного сторожа». Ця невірнo зрозуміла свобода якраз була тим, що звело в мигу свободу і вільний устрій» [9, с. 226].

них негараздів» [7, с. 66]. Негативні соціально-економічні наслідки приватної власності з'являються тоді, коли значні її обсяги потрапляють до рук монополістів.

З урахуванням того, що існування монополій обмежує вільну конкуренцію, сформувався четвертий принцип концепції соціального ринкового господарства — *державна боротьба з монополіями*. Незважаючи на те, що автори концепції соціального ринкового господарства, як і ордоліберали, вважали, що монополістичні утворення заважають розвитку національної економіки, позиції Фрайбурзької школи щодо монополізму були більш радикальними. Наприклад, Л. Ерхард оцінював як монополію лише одну форму — картель. Що ж стосується таких монополістичних об'єднань, як трести, концерни, то, на його думку, вони залишаються під контролем держави. Позиція В. Ойкена в цьому питанні була радикальнішою. Він виступав проти будь-яких форм монополій як носіїв влади, критикував уряд, члени якого ставилися до його вимог як до нереальних.

П'ятим принципом концепції соціального ринкового господарства є *захист стабільності національної валюти*. У цьому пункті позиції Л. Ерхарда і В. Ойкена не збігаються. «Соціальне ринкове господарство є немислимим без послідовної політики збереження валютної стабільності, й лише цим шляхом можна забезпечити збагачення окремих кіл населення за рахунок інших» [9, с. 19].

Шостим принципом теорії соціального ринкового господарства є *захист соціально вразливих груп*: пенсіонерів, інвалідів, членів багатодітних сімей, безробітних та інших. Обґрунтування цього принципу базується на розумінні того, що в суспільстві є соціально незахищені групи, які не можуть нарівні з іншими брати участь у конкурентній боротьбі. Цим групам має надати допомогу держава. Введення такого принципу соціального захисту дало підстави прихильникам теорії соціального ринкового господарства піти, як вони вважали, так званим «третьім шляхом» — між капіталізмом і соціалізмом. Концепція третього шляху розвитку німецької економіки виникла у Л. Ерхарда під впливом позиції його вчителя — лідера соціальної школи Німеччини Ф. Оппенгеймера. Л. Ерхард, указуючи на цей вплив, зазначав: «...Його аналіз соціально-економічних проблем нашого часу справив на мене глибокий вплив. Він вважав «капіталізм» принципом, який веде до нерівності. З іншого боку, він не брав до уваги комунізм, оскільки той неодмінно веде до неволі. Він вважав, що повинен існувати ще *третій шлях*, який означає щасливий синтез, вихід. Я намагався майже в повній відповідності з його запобіганнями показати у вигляді соціального ринкового господарства не сентиментальний, а реалістичний шлях» [10, с. 519].

Що стосується ордолібералів, то для них питання активної соціальної політики взагалі не мали самостійного значення. На погляд В. Ойкена, ринковий розподіл доходів разом з обмеженням монополістичних зловживань якраз і забезпечує справедливість. На його думку, лише в окре-

мих випадках, тобто «коли самопомоги і страхування виявиться недостатньо, виникає необхідність державних благодійних настанов» [7, с. 411].

Таким чином, саме поняття «соціальне ринкове господарство» перетворилося на своєрідний символ, який реалізувався в діях із забезпечення свободи конкуренції, відповідальності підприємців, стабільності валюти і т. д. Що стосується вимог забезпечення соціальної підтримки населення, то вона проявлялася в допомозі незахищеним його верствам і благополуччі громадян.

Сьомим принципом теорії соціального ринкового господарства було *обмежене державне втручання в економіку*. Представники ордолібералізму розуміли, що в умовах післявоєнного життя створити цивілізоване ринкове господарство без допомоги держави неможливо. На державу покладалося завдання формування інституційного ринкового середовища. Але потім, коли ринкова економіка почне функціонувати на основі дії ринкових механізмів, коли конкурентний порядок почне діяти, тоді держава має стежити за тим, щоб в економіці працювали сили конкуренції. Як такий засіб вони пропонували державне програмування господарських форм. На відміну від інституціоналістів, ордоліберали виступали проти державного планування. Імператив неолібералів: *це державне планування господарських форм, а не державне планування і регулювання господарського процесу*.

Ідеальна модель господарювання неолібералізму і концепції соціального ринкового господарства полягає в такому: конкурентна економіка, у якій діють самостійні приватні власники, і активна державна соціальна політика, яка спрямована на регулювання доходів населення через їх рівномірний ринковий розподіл. Таким чином, завдання держави — підтримувати існуючі форми господарювання, а не безпосередньо регулювати економічні процеси.

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ У ПРАКТИЦІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Особливістю західнонімецького неолібералізму стала тісна єдність нормативної теорії і економічної політики. Якщо говорити про практичне втілення теоретичних ідей неоліберальної доктрини, то слід нагадати про грошову реформу 1948 р. Саме вона стала вихідним пунктом подолання соціально-економічного хаосу і втілення в життя концепції соціального ринкового господарства [11, S. 121—124]. Л. Ерхард зазначав, що існує глибокий зв'язок між реформами в економіці й довірою до національної валюти. Єдиний засіб матеріального забезпечення грошей — це зняття інфляційного навісу і перехід ринкового господарства до високих темпів економічного зростання.

До завдань грошової реформи 1948 р. входили: ліквідація інфляції, встановлення стабільності грошового обігу, відновлення економічної

рівноваги. Важливо наголосити, що, незважаючи на масове безробіття (40,3 млн осіб — у 1939 р. і 48,6 млн осіб — у 1950 р.), яке було викликане не тільки зруйнованою економікою, але й припливом біженців із східних областей, Л. Ерхард був категорично проти кейнсіанських рецептів інфляційного кредитування промисловості, штучного стимулювання попиту, що, на його думку, неодмінно призвело б до зростання дефіциту бюджету, інфляції і посилення бюрократії [12, S. 123]. Щоб ліквідувати інфляційний навіс, починаючи з 21 червня 1948 р. старі рейхсмарки стали замінювати новою валютою — дойчмарками. Кожен житель Західної Німеччини отримав безкоштовно по 40 нових марок. Приватні заощадження поділили на дві рівні частини: перша обмінювалася за курсом 1:10, а друга — заморожувалася. Пізніше її також обміняли в співвідношенні 1:20. Тоді ж західні німці отримали ще раз по 20 нових марок [12, S. 105—108].

Заробітну плату, пенсії, комунальні платежі слід було сплачувати дойчмарками, але в повному обсязі. Підприємства отримали готівку для виплати першої заробітної плати, усі інші кошти вони повинні були заробити самі. Боргові зобов'язання підприємств перерахували за курсом 1:10. Для впорядкування грошового обігу був створений Банк німецьких земель, який виконував роль Центрального банку [12, S. 118]. Головним підсумком грошової реформи було зняття інфляційного навісу. Якщо сукупну грошову масу, що перебувала в обігу, взяти за 100, то після реформи її обсяг скоротився до 7,5, тобто більш як у 13 разів [12, S. 74]. Незважаючи на те, що Л. Ерхард та його німецькі колеги брали участь у підготовці реформи, проводилася вона на підставі декрету органів окупаційної влади.

Друга частина реформ 1948 р. — скасування адміністративного розподілу ресурсів і контролю над цінами — повністю базувалася на ініціативі Л. Ерхарда і його господарського управління. Було скасовано обов'язкові ціни й режим багатьох цін на одні й ті самі товари і запроваджено єдині ринкові ціни. Поступово, але швидкими темпами відбувалося дерегулювання не тільки цін, але й заробітної плати.

Реформу ціноутворення, яку проводив Л. Ерхард, було спрямовано на відмову від державного контролю над цінами. В умовах протистояння з воєнною окупаційною адміністрацією і лівою парламентською опозицією ухвалили рішення про лібералізацію цін. Прийнятий у 1948 р. закон «Про принципи господарської структури і політики цін після валютної реформи» скасував сотні чинних приписів, які регулювали ціни й економічне життя. При цьому вільні ціни не поширювалися на ряд продуктів харчування, деякі види сировини (вугілля, чавун, сталь, мінеральні добрива), а також на житло і енергоносії. Періодично друкувалися каталоги «прийнятних цін», які враховували купівельну спроможність населення.

Економічне життя в країні стало налагоджуватись. Але на початку реформ, у перші місяці після введення нової валюти — дойчмарки, збе-

рігалися високі темпи інфляції. І без того низький рівень життя продовжував знижуватися ще декілька місяців. На 12 листопада 1948 р. профспілки призначили загальний страйк. У органах господарського управління панував відчай, і доля вільного ринкового господарства, згідно з твердженням Л. Ерхарда, «висіла на волоску» [9, с. 29]. Але вже восени 1948 р. зростання цін призупинилося й змінилося зростанням виробництва. Поступова дія конкурентного порядку разом із значною допомогою, отриманою Західною Німеччиною за «планом Маршалла», обумовили високі темпи економічного розвитку.

У країні відбулося «західнонімецьке диво». Уже в наступному 1949 р. був фактично відновлений довоєнний рівень виробництва, а в 1959 р. він зріс майже вдвічі [9, с. 15]. Швидке економічне піднесення відбулося на фоні незначного збільшення цін і практичної відсутності безробіття. Уже в 1952 р. ціни припинили зростання. Зміни відбулись і в податковій системі. Було знижено межі оподаткування, запроваджено численні зміни для сприяння процесам зростання нагромаджень на підприємствах і заощаджень громадян. У такий спосіб стимулювався процес внутрішніх джерел нагромадження [13, S. 59].

Л. Ерхард виступав прихильником вільної міжнародної торгівлі відкритих ринків. Але до початку 1950-х років держава зберігала за собою монополію в зовнішній торгівлі й регулювала курс національної валюти. Справа в тому, що національна промисловість великою мірою залежала від експорту готових товарів й імпорту сировини. Така політика була пов'язана з обмеженнями відпливу капіталу, якого було недостатньо в країні. Лише на початку 1950 р. було досягнуто повну конвертованість німецької марки [14, S. 8].

Місце держави в системі соціального ринкового господарства Л. Ерхард визначав як орган, відповідальний за господарську політику для всіх верств населення. Державна економічна політика не повинна ставати провідником інтересів тих чи інших владних угруповань. «Промисловість, — зауважував Л. Ерхард, — має право вимагати, щоб держава не обмежувала штучно свободу підприємця, щоб податкова політика залишала йому достатньо капіталу для виконання підприємницьких завдань у інтересах народного господарства. Тільки в такому випадку, коли промислові кола якраз у такий спосіб ведуть боротьбу за свої інтереси, тоді ця їх боротьба може бути визнана вірно спрямованою» [9, с. 153].

У цілому ж період з середини 1950-х до середини 1960-х років став періодом інтенсивного розвитку соціального ринкового господарства. Безробіття, незважаючи на значний приріст населення за рахунок переселенців, рік у рік знижувалося і в 1965 р. становило всього 0,4%. Індекс споживчих цін у 1955—1956 рр. був на рівні таких індустріально розвинутих країн, як США і Канада. Інфляція складала 2—3% на рік. Зросла питома вага державних витрат у ВВП, а сам він зріс у п'ять разів. Будівництво житла досягло небаченого ні до, ні після рівня — 579 тис. квартир на рік [12, S. 96].

У межах реалізації концепції соціального ринкового господарства можна виокремити прийняття таких нормативних актів, як закони «Про захист працюючої молоді» (1960 р.), «Про державну соціальну допомогу» (1961 р.), «Про відпустки» (1963 р.), «Про страхування від нещасних випадків» (1963 р.), «Про біженців» (1965 р.), «Про продовження терміну відпустки за материнством» (1965 р.). У 1963—1964 рр. були реалізовані програми зростання соціальних виплат на дітей, придбання житла для малозабезпечених груп; податкові пільги підприємцям, які здійснювали доплати своїм працівникам з урахуванням їхнього соціального стану [15, S. 29—32].

Таким чином, перші 10 років економічних реформ під керівництвом Л. Ерхарда забезпечили економічне зростання Західної Німеччини у 8 % на рік. За цей період загальний обсяг виробництва в державі збільшився в три рази, реальна заробітна плата зростала темпами 5 % на рік і підвищилася більше ніж у 1,5 разу [3, с. 55—57]. ФРН перетворилася на першу індустріальну державу в Західній Європі й другу у світі. За обсягом експорту промислової продукції вона обігнала США. Німецька марка стала символом надійності. Про безробіття німці тоді забули. Країна приймала декілька мільйонів робітників-іммігрантів, чия дешева робоча сила також сприяла «економічному диву».

Однією з складових успіху реформ у ФРН, на наш погляд, була структура національної економіки, яка склалася в 1920—1930-ті роки. У країні існували високотехнологічні на той час виробництва, а також кваліфікована робоча сила. Після війни частину великих підприємств було зруйновано, ті, які вціліли, зупинились, оскільки багато років працювали на виконання замовлень нацистського режиму, а не на ринок. Фактор монополізації певний час не діяв. На початку реформ у господарський конкурентний порядок був залучений здебільшого середній і малий бізнес. Ніяка з господарських фірм не могла зайняти домінуюче становище. Таким чином, структура економіки була від самого початку реформ конкурентною. Щойно в економіці з'явилася стабільна валюта і було визначено рамки конкурентного ринку, запрацювали ринкові механізми, які дали результат і перетворилися на створення «благополуччя для всіх»⁷.

⁷ Якщо порівняти внутрішню структуру економіки України перед початком ринкових реформ з німецькою, то наша структура була від самого початку не пристосована для конкуренції. Слід нагадати, що промислова структура нашої країни створювалась у часи прискореної індустріалізації 1930—1950-х років. Вона виникла для задоволення потреб планової економіки, тому була зорієнтована на будівництво великих підприємств, продукція яких мала задовольняти потреби великого регіону, а то й країни в цілому. На початку проведення радикальних реформ в Україні в 1990-х роках майже 90% промислової продукції виготовлялося на підприємствах з чисельністю зайнятих більше ніж 10 тис. осіб. В умовах планового постачання, збуту й ціноутворення монополізм проявився у формі неякісної продукції, яка апіорі була неконкурентоспроможною на зовнішніх ринках, тобто промисловій структурі були властиві глибинні антиконкурент-

Оцінюючи теоретичну спадщину неолібералів і практичні заходи Л. Ерхарда, слід зазначити, що у ФРН у 1950—1960-ті роки (а точніше, майже до 1969 р., коли до влади прийшла коаліція соціал-демократів і вільних демократів) держава менше втручалась у функціонування економіки, ніж у США, Великій Британії, а тим більше в сусідній Франції, де панувала кейнсіанська доктрина [13, S. 22]. Такий підхід у практиці реформ повною мірою відображав теоретичні погляди неолібералізму. Реформатори виходили з того, що держава допомагає своєму бізнесу створювати конкурентний порядок, але, в міру того як ринкова економіка стає зрілою і розвивається у відповідності з дією її власних механізмів, держава зменшує своє втручання. Тому неоліберали завжди наполягали на забезпеченні в господарській практиці реалізації ідей конкуренції у підприємстві й ціноутворенні.

Визначення ролі держави в розвинутій ринковій економіці в алегоричній формі показав Л. Ерхард. «Я вважаю, — писав він, — що так само як суддя на футбольному полі не має права брати участь у грі, так і держава не повинна брати в ній участь... Те, до чого я прагну, проводячи політику ринкового господарства... це напрацювати порядок і правила цієї гри» [9, с. 132].

Як показала практика реформ у ФРН, уряд Л. Ерхарда впливав на господарську кон'юнктуру, головним чином, через удосконалення законодавства. Такий вплив здійснювався шляхом свідомого проектування складових інституційного середовища, де не передбачалося допоміжної ролі індикативного планування. Якщо в сусідній Франції план був помічником ринку в ситуації, коли останній не виконував повною мірою свої обов'язки, то в політиці уряду Л. Ерхарда для нього не передбачалося ніякої ролі.

Підсумовуючи визначення місця німецького неолібералізму в практиці повоєнної економічної політики, можна зазначити, що ця теоретична доктрина була певною реакцією на кризу неокласики і панівне в той час кейнсіанство, де держава на ринковому полі «не лише суддя, але

ні риси. Що буде з такою структурою промисловості, якщо надати великим підприємствам ринкової свободи? На які наслідки слід чекати? Як показала практика ринкових реформ у нашій країні, значна частина промислових гігантів, що виготовляли продукцію машинобудування, збанкрутували. Що ж стосується підприємств чорної, кольорової металургії, нафтогазового сектору, лісового господарства й агропромислового комплексу та інших сировинних галузей, то нині вони практично перетворилися на чисті монополії. А як поведуть себе монополії в умовах ринкової свободи? Вони за першої ж можливості підвищують ціни і скорочують виробництво. Про це писали західні економісти Е. Чемберлін, Дж. Робінсон та інші, які досліджували поведінку монополій. Тому реалізація певних теоретичних доктрин на практиці передбачає знання не тільки дій ринкових механізмів, але й внутрішню матеріально-технологічну структуру національної економіки. Саме ігнорування особливостей структури національної економіки при переході на ринкові механізми господарювання стало однією з причин невдач соціально-економічних перетворень в Україні.

й граючий тренер». Держава в кейнсіанській теорії керує гравцями ринку і сама є активним гравцем, регулярно підтримуючи ефективний попит через бюджетну, кредитну, податкову політику, організацію суспільних робіт і т. д. Таким чином, у суперечливій єдності ринкових і державних важелів сучасної економіки неоліберали послідовніше, ніж кейнсіанці, проводять курс домінування перших над другими. Отже, теоретична значущість неоліберальної теорії полягає в тому, що її було покладено в основу практики відновлення економіки повоєнної Німеччини і активізовано в процесі пошуку варіантів розробки стратегії відродження повоєнної економіки України⁸.

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА — ШАНС ДЛЯ УКРАЇНИ

З огляду на весь період проведення реформ в Україні, можна зазначити, що більшість з них не досягли поставлених цілей або досягли їх з надмірними витратами. Ці реформи не являли собою практичну реалізацію ідей соціального ринкового господарства. Так, реальний ВВП у доковідному 2019 р. склав лише 71,6 % від рівня 1991 р., тоді як світовий ВВП за цей період зріс на 268 %. Середньорічні темпи приросту ВВП України у 2010—2019 рр. дорівнювали $-0,01\%$, тобто були фактично нульовими, а загальносвітового ВВП — $3,16\%$ ⁹. Щоб стратегії, які розробляються нині, мали шанси на успіх, необхідно зрозуміти і врахувати причини минулих поразок. Це складне і багатогранне питання, і на нього намагаються дати відповідь як вітчизняні вчені, так і урядові розробники реформ.

На наш погляд, найбільш важлива причина поразок у процесі проведення реформ полягає в тому, що розробники-експерти і політики орієнтувалися на певні універсальні схеми, які перетворилися на міфологеми, як, наприклад, Вашингтонський консенсус. Вважається, що при розробці реформ використання сучасної теорії є неовов'язковим. Коли йдеться про теорію, то на увазі маютья не тільки економічні дослідження, але й узагальнення досвіду окремих країн, які досягли успіху в процесі реформування економіки завдяки використанню при цьому певної теоретичної доктрини. Успішні реформи в повоєнній Німеччині якраз і є яскравим прикладом того, що може дати певна теорія для досягнення поставлених цілей.

Для тих, хто вважають, що теорія мало чого може дати для розробки стратегічних документів, нагадаємо зауваження проти подібного агностицизму П. Хейне, який застерігав, що «той, хто намагається розміркувати про складні економічні взаємозв'язки без теорії, досягає,

⁸ У минулому зарубіжні й вітчизняні вчені проводили дослідження щодо використання концепції соціального ринкового господарства в Україні [16; 17].

⁹ GDP growth (annual %). *The World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (дата звернення: 08.02.2023).

як правило, лише того, що розмірковує про них із використанням дуже поганої теорії» [18, с. 35].

Назвемо найбільш типові помилки, які впливають на якість розроблених стратегічних документів. Перша помилка — це імператив, що «основне завдання реформ полягає в покращенні інститутів». Спочатку слід зауважити, що пряме заперечення такого твердження також є помилковим. Воно є справедливим «до певної міри», тобто коли вони (реформи) сприяють реалізації в економічній політиці визначеної теоретичної доктрини. «Покращення інститутів» у нашій країні передбачає зниження корупції, обсягу тіньової економіки і бюрократичних бар'єрів, підвищення прозорості бізнесу, забезпечення прав власності і т. п. Це правильно і не викликає жодних заперечень, але в такому випадку, на наш погляд, відбувається звуження поняття «інститут».

Якщо порівняти обсяги ВВП на душу населення і темпи зростання в Південній Кореї, Індії, Китаї, Чилі, Сінгапурі тощо, можна дійти висновку, що якість інститутів не є необхідною і достатньою умовою їх успіху. Як показують численні дослідження, практично всі ці країни використовували інститути іншого роду, які можна назвати «*інститутами наздоганяючого розвитку*». До них належать: національне агентство розвитку; стратегічне прогнозування; національна інноваційна система, націлена на залучення нових технологій; корпоративістська система адміністративного управління; банк реконструкції і розвитку і т. д. Якщо звернути увагу на банківську і фінансову систему успішних країн наздоганяючого розвитку, то вона переважно базувалася на банківській системі, а не на фінансових ринках. При цьому банки мали більш тісні, ніж у високорозвинутих країнах, зв'язки з промисловими фірмами. Політика центральних банків — кореспондувати з макроекономічною і промисловою політикою урядів. Як правило, вона була спрямована на занижений реальний курс вітчизняної валюти, щоб стимулювати експорт.

Інститути наздоганяючого розвитку формують умови для швидкого економічного зростання. Водночас вони прискорюють еволюцію громадянської культури, яка є доволі інерційною, створюючи умови для вдосконалення всієї інституціональної системи, у тому числі інститутів захисту права власності, зниження бар'єрів вступу в бізнес і т. п. Їх основні завдання — формування й безперервна реалізація масштабних ефективних проєктів, здатних забезпечити підвищення технологічної організації усіх галузей економіки. У вирішенні цих завдань провідну роль відіграє національне агентство розвитку, яке забезпечує узгодження всіх видів соціально-економічної політики і розробляє інституційні реформи. Відсутність цього агентства, яке б підпорядковувалося керівникові уряду, призводить до неузгодженості дій між центральним і виконавчими органами влади.

Важливими складовими інститутів, що формують механізм динамічного розвитку, є система індикативного планування і національна

інноваційна система. Остання повинна забезпечити інтенсивне залучення більш передових технологій. Індикативне планування дозволяє сформулювати довго-, середньо- і короткострокові плани, їх узгодження з фінансовими можливостями країни.

Для успішних наздоганяючих економік характерною є система прийняття політичних і економічних рішень, яка базується на взаємодії держави з організаціями, що представляють різні групи інтересів найманих працівників, роботодавців і експертів. Таку систему називають *корпоративістською*. Що стосується індикативного планування, то воно не зводиться до використання тих чи інших технічних способів у розрахунку показників. Індикативні плани розробляються шляхом узгоджених дій представників бізнесу, профспілок, громадських організацій. Таке співробітництво забезпечує більш точні прогнози і створює відчуття єдності, яке сприяє спрямуванню зусиль усіх учасників цього процесу на їх виконання. Дії інститутів наздоганяючого розвитку працюють також на утримання довіри між економічними і суспільними силами, підвищуючи тим самим рівень громадянської і підприємницької культури.

Ще одна помилка, яка постійно впливає на розробку стратегічних документів, полягає в упевненості, що «приватизація підвищує ефективність виробництва». Слід нагадати, що державний сектор відіграв важливу роль у країнах Західної Європи (ФРН, Франції, Італії, Бельгії) після Другої світової війни, а також у країнах Південно-Східної Азії у період їх наздоганяючого розвитку. Як показала зарубіжна і вітчизняна практика, приватизація не завжди приводила до зростання ефективності підприємств, що перейшли з державної у приватну власність. Серед експертів склався повний консенсус: *приватизація не завжди є доцільною*. Завдання в тому, щоб створити ефективну систему управління державною власністю, у межах якої питання приватизації вирішувалися б на практичній основі, а не виходячи з думок або інтересів окремих чиновників і бізнес-груп.

Ще одне помилкове уявлення полягає в тому, що для прискорення економічного зростання обов'язково необхідно знизити інфляцію до рівня 4—5 %. Але силова дезінфляція пов'язана з серйозними втратами, перш за все, у зростанні виробництва. З огляду на це, грошову масу можна нарощувати за рахунок цільового зниження кредитних ставок для відібраних, добре прорахованих проєктів. Навіть якщо запуск економічного зростання призведе до незначного підвищення цін, у майбутньому вони стабілізуються. Це показує досвід Західної Німеччини, яка проводила успішні реформи.

Отже, концепція соціального ринкового господарства, розглянута нами в загальних рисах, дозволяє знайти відповіді на фундаментальні запитання, що стоять перед українським експертним співтовариством і політиками в процесі пошуку шляху повоєнного відродження держави.

ВИСНОВКИ

Україна конституційно закріпила модель соціально орієнтованої економіки як завдання для ринкових реформ. У стратегічному плані орієнтація на формування моделі соціального ринкового господарства є, на наш погляд, вірною. Водночас у теоретичному плані вона не була достатньо обґрунтована, особливо з урахуванням конкретно-історичних особливостей нашої країни. Не була врахована ця конституційна норма і при переході від планово-адміністративної системи до ринкової за допомогою реалізації ідей Вашингтонського консенсусу. Тоді на перший план вийшла політична мета — зламати планово-адміністративну систему. Для України цей перехід став тривалим і постійним. Реформи не мали системного характеру, оскільки одночасно включали інституційні перетворення, структурну перебудову економіки, інвестиційну стійкість, фінансово-економічну стабілізацію, розвиток соціальної сфери.

Як показав досвід реформ, невірно була проведена приватизація, яка не створила широкого прошарку власників. Її правова база не була відрегульована, особливо це виявилось в низькій вартості підприємств, які передавалися в приватну власність. Іншими словами, не були законодавчо врегульовані відносини між державною і приватною власністю. У процесі реформ було вкрай обмежено набір інструментів державного регулювання. Економічна політика зосередилася переважно на вирішенні антиінфляційних завдань і забезпеченні збалансованості бюджету, тоді як в умовах тотальної монополізації економіки лібералізація цін призвела до неконтрольованої інфляції, банкрутства життєво необхідних підприємств, а інколи і цілих галузей виробництва.

У результаті невдалих реформ в українській економіці виникло багато проблем, які необхідно буде вирішувати в повоєнний період: 1) брак інвестування реального сектору економіки, отже, пріоритетними напрямками повинно стати його збільшення у високотехнологічні виробництва; 2) недостатній розвиток малого і середнього підприємництва, особливо в реальному секторі; 3) переважання експорту сировини; 4) відставання в розвитку і впровадженні досягнень науково-технічного прогресу; 5) падіння життєвого рівня, коли доходи частини населення є нижчими за прожитковий мінімум, а інфляція і безробіття тримаються на високому рівні; тощо.

Таким чином, сьогодні перед країною стоїть завдання повоєнного реформування вже створеної системи з деформованими ринковими механізмами. Тільки науково обґрунтована економічна політика, яка враховуватиме досвід успішних країн, перш за все — вдале й ефективно відновлення повоєнної Німеччини, з використанням комплексного підходу до вирішення економічних проблеми і послідовним їх здійсненням на основі соціально спрямованих заходів, може вивести Україну на цивілізований шлях розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Відбудова України: принципи та політика. За ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. CEPR PRESS. Паризький звіт 1. 2022. 508 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
2. Бекер Т., Айхунгрін Б., Городніченко Ю. та ін. Нарис про відбудову України. CEPR PRESS, 2022. 38 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf
3. Lampert H. Die Soziale Marktwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 49—67. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
4. Abelshauser W. Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland: 1945—1980. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1983. 385 s.
5. Starbatty J. Ordoliberalismus. In: Geschichte der Nationalökonomie. Issing O. (Ed.). München, Franz Vahlen, 1984. 282 s. S. 239—254.
6. Ойкен В. Основы национальной экономики. Пер. с нем. М., Экономика, 1996. 349 с.
7. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. Пер. с нем. М., Прогресс, 1995. 196 с.
8. Müller-Armack A. Genealogie der sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte. Bern, Haupt, 1974. 255 s.
9. Эрхард Л. Благополучие для всех. Пер. с нем. М., Начала-Пресс, 1991. 336 с.
10. Эрхард Л. Полвека размышлений: речи и статьи. Пер. с нем. М., Руссико, 1993. 606 с.
11. Möller H. Die Währungsreform von 1948. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 121—124. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
12. Lampert H. Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland. München, Olzog Verlag, 1985. 394 s.
13. Schlecht O. Grundlagen und Perspektiven der Sozialen Marktwirtschaft. Berlin, Mohr Siebeck, 1990. 209 s.
14. Laitenberger V. Auf dem Weg zur Währungs- und Wirtschaftsreform. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 7—27. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
15. Meissner W., Rainer M. Der Staat in der Sozialen Marktwirtschaft der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994. 196 s. S. 29—48. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
16. Cornelius O. Ukraine. In: Demokratie und Marktwirtschaft in Osteuropa. Bonn, Verlag Bertelsmann Stiftung, 1995. 579 s. S. 389—403.
17. Бурцева О.Є. Особливості формування соціально-орієнтованої економіки України, як стратегічного вектору розвитку держави. *Менеджер*. 2018. № 4. С. 129—134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_4_18
18. Хейне П., Боуттке П.Д., Причитко Д.Л. Экономический образ мышления. М., Вильямс, 2006. 530 с.

Надійшла 14.02.2023

Прорецензована 20.02.2023

Підписана до друку 21.02.2023

REFERENCES

1. Rebuilding Ukraine: principles and policies. Yu. Gorodnichenko, I. Sologoub, B. Weder di Mauro (Eds.). Paris Report 1. CEPR PRESS, 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf [in Ukrainian].
2. Becker T., Eichengreen B., Gorodnichenko Yu. et al. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. CEPR PRESS, 2022. URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf [in Ukrainian].
3. Lampert H. Die Soziale Marktwirtschaft in der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, S. 49-67. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
4. Abelshauer W. Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland: 1945–1980. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1983.
5. Starbatty J. Ordoliberalismus. In: Geschichte der Nationalökonomie. Issing O. (Ed.). München, Franz Vahlen, 1984, S. 239-254.
6. Eucken W. The Foundation of Economics. M., 1996 [in Russian].
7. Eucken W. Principles of Economic Policy. M., 1995 [in Russian].
8. Müller-Armack A. Genealogie der sozialen Marktwirtschaft: Frühschriften und weiterführende Konzepte. Bern, Haupt, 1974.
9. Erhard L. Prosperity through Competition. M., 1991 [in Russian].
10. Erhard L. Half a Century of Reflections: Speeches and Articles. M., 1993 [in Russian].
11. Möller H. Die Währungsreform von 1948. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, s. 121-124. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
12. Lampert H. Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland. München, Olzog Verlag, 1985.
13. Schlecht O. Grundlagen und Perspektiven der Sozialen Marktwirtschaft. Berlin, Mohr Siebeck, 1990.
14. Laitenberger V. Auf dem Weg zur Währungs- und Wirtschaftsreform. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, S. 7-27. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
15. Meissner W., Rainer M. Der Staat in der Sozialen Marktwirtschaft der Bundesrepublik Deutschland. In: Soziale Marktwirtschaft. Bilanz und Perspektive. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, S. 29-48. URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DB7RAOWT3H36AFY3QZCDDSYQAR7ONDWR>
16. Cornelius O. Ukraine. In: Demokratie und Marktwirtschaft in Osteuropa. Bonn, Verlag Bertelsmann Stiftung, 1995, S. 389-403.
17. Burtseva O.Ye. Peculiarities of the formation of socially oriented economy in Ukraine as a strategic vector of state development. *Manager*, 2018, No. 4, pp. 129-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_4_18 [in Ukrainian].
18. Heyne P., Boettke P.J., Prychitko D.L. The Economic Way of Thinking. M., 2006 [in Russian].

Received on February 14, 2023

Reviewed on February 20, 2023

Signed for printing on February 21, 2023

Mykhailo Zveryakov, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of General Economic Theory and Economic Policy
Odesa National Economic University
8, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine

CONCEPT OF SOCIAL MARKET ECONOMY IN THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE

The conceptual foundations of the social market economy, which is based on the neo-liberal current of scientific thought and was successfully implemented in the post-war reconstruction of Germany, are studied. It is determined that the economic, legal and social institutions created during the reform period, ensuring the successful post-war development of the Federal Republic of Germany, were the result of implementing the concept of social market economy into practice. The methodological and theoretical foundations of neoliberal teaching — the theory of competitive order, as well as the basic principles of the theory of social market economy are systematized. The meaning of “economic order” concept is disclosed and the following reservations included therein are revealed: first, the most favorable conditions for entrepreneurial activity do not arise spontaneously, and second, in order for its elements to form a system, government efforts are needed to regulate market rules. The concept of social market economy is shown to be a set of interrelated principles. The description of each of them is given.

It is proved that the theoretical developments of neoliberalism and the concept of social market economy can be used in the creation of post-war reconstruction strategy for Ukrainian economy. It is shown that, despite the fact that Ukraine enshrined the model of socially oriented economy in its constitution, the reforms were not carried out in the interests of the majority of population, that is, they were not a practical form of implementing the concept of social market economy. A successful post-war recovery of Ukrainian economy is possible through implementing the concept of social market economy, taking into account the historical features of its development. It is noted that only a scientifically based economic policy, which draws on the experience of successful countries, using a comprehensive approach to solving economic problems and the consistent implementation of socially oriented measures, can put Ukraine on a civilized path of development.

Keywords: *social market economy; neoliberalism; theory of economic order; L. Erhard's reforms; catch-up development institutions.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.024>

УДК 369.041; 332.142

JEL: H20, H47, H72, I22

О.Д. ГОРДЕЙ, д-р екон. наук, проф., професор кафедри публічних фінансів
e-mail: ohordei@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6938-0548>

М.В. РЯБОКІНЬ, канд. екон. наук, доц.,
декан факультету фінансів та цифрових технологій
e-mail: marina.riabokin@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6724-9498>

Є.В. КОТУХ, д-р наук з державного управління, канд. тех. наук,
доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем
e-mail: yevgenkotukh@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4997-620X>

О.В. НОВИЦЬКА, канд. екон. наук, доцент кафедри публічних фінансів
e-mail: elena.novickaja@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6451-7808>

Н.С. КОЗІЙ, канд. екон. наук, доц., доцент кафедри фінансових ринків і технологій,
заступник декана факультету фінансів та цифрових технологій
e-mail: Globa.nataliya2103@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8230-2974>

Державний податковий університет

вул. Університетська, 31, 08205, Ірпінь, Київська область, Україна

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ АДАПТИВНИХ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто основні умови функціонування об'єднаних територіальних громад у воєнний період. Вивчено сукупність нормативно-правових документів, які регулюють бюджетний процес ОТГ. Виявлено основні зміни, що відбулися під час розподілу фінансових ресурсів у 2022 р. Описано можливості ОТГ у перерозподілі фінансових

Ц и т у в а н н я: Гордей О.Д., Рябокін М.В., Котух Є.В., Новицька О.В., Козій Н.С. Управління фінансовими ресурсами об'єднаних територіальних громад в умовах адаптивних змін законодавства під час воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 24—36. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.024>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ресурсів на пріоритетні для громад напрями під час війни. Виокремлено шляхи вдосконалення процесу управління фінансовими ресурсами ОТГ у воєнний період.

Ключові слова: фінансові ресурси; об'єднані територіальні громади; освітня субвенція; соціальні послуги.

Управління фінансовими ресурсами об'єднаних територіальних громад (ОТГ) полягає в розмежуванні платежів до бюджетів, які підлягають розподілу між державним і місцевими бюджетами або між загальними і спеціальними фондами бюджетів усіх рівнів згідно з нормативами, визначеними Бюджетним кодексом України і Законами України «Про Державний бюджет України» на поточний рік. В умовах автоматизації бюджетного процесу управління фінансовими ресурсами ОТГ відбувається щодня за допомогою спеціального програмного забезпечення (наприклад, використання інформаційно-програмного комплексу (ІПК) «Місцевий бюджет»). Процес управління фінансовими ресурсами розпочинається з визначення їх обсягів, необхідних для фінансового забезпечення всіх функцій ОТГ і потреб громадян. Акумуляують потреби головні розпорядники коштів, тобто визначаються потреби розпорядників коштів нижчого у фінансуванні рівня. Далі відбуваються затвердження й подальше касове виконання бюджетів (фінансове забезпечення) фінансовими управліннями головних розпорядників коштів.

Збройна агресія РФ проти України зумовила значні втрати місцевих органів самоврядування [1], що вимагає швидкої адаптації нормативно-правової бази для повноцінного функціонування громад. Під час дії воєнного стану пріоритетність потреб громад змінюється і з'являється необхідність у коригуванні напрямів фінансування затверджених бюджетів.

Отже, **мета статті** — проаналізувати вдосконалення за допомогою адаптивних змін нормативно-правової бази процесу управління фінансовими ресурсами ОТГ в умовах воєнного стану.

Для забезпечення фінансування функцій і потреб громад органів місцевого самоврядування на місцевому рівні формується такий документ, як «Розпорядження про виділення коштів». Відповідно до помісячного розпису асигнувань загального фонду місцевих бюджетів, місцеві фінансові органи проводять розподіл коштів загального фонду місцевих бюджетів з урахуванням зареєстрованих фінансових зобов'язань (крім оплати праці, нарахувань на заробітну плату і виділення коштів для надання кредитів) і подають органам Державної казначейської служби України «Розпорядження про виділення коштів» загального фонду місцевих бюджетів¹ відповідно до Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів (додаток 17) на паперових і електронних носіях у роз-

¹ Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів. Наказ Міністерства фінансів України № 938 від 23.08.2012 р. П. 7.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12#Text>

різі головних розпорядників. Розпорядження про виділення коштів загального фонду місцевих бюджетів затверджується головою місцевого органу виконавчої влади (органу місцевого самоврядування) або, за його дорученням, одним з його заступників (керівником фінансового органу). В розпорядженні зазначаються особові рахунки головних розпорядників або, якщо головні розпорядники відповідного місцевого бюджету не мають мережі підвідомчих установ, їх реєстраційні рахунки².

Щоб сформувавши «Розпорядження про виділення коштів» на місцевому рівні потрібно зібрати заявки. Нині на місцевому рівні на практиці використовують два види фінансування:

1) за заявками, коли за допомогою ІПК (зокрема, й ІПК «Місцевий бюджет») у електронному вигляді збираються заявки на фінансування від головних розпорядників коштів;

2) на основі зареєстрованих у казначействі фінансових зобов'язань за кількістю зареєстрованих залишків коштів на рахунках розпорядників коштів.

Також під час складання проектів місцевих бюджетів слід керуватися наказами Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію»³, «Про затвердження типових форм бюджетних запитів»⁴, «Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету»⁵, «Про затвердження Типової форми рішення про місцевий бюджет»⁶ та іншими нормативно правовими актами. Водночас слід зазначити, що не пізніше, ніж через три робочих дні після подання відповідній місцевій раді проекту рішення про місцевий бюджет, головні розпорядники коштів місцевих бюджетів розміщують бюджетні запити на своїх офіційних сайтах або оприлюднюють їх у будь-який інший спосіб.

Під час воєнного стану відбулися певні зміни в процесі фінансового забезпечення потреб громад. Як змінилася роль державного регулювання цих процесів [2]? Насамперед, передбачено підтримку роботи громад-

² Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів. Наказ Міністерства фінансів України № 938 від 23.08.2012 р. П. 7.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12#Text>

³ Про бюджетну класифікацію. Наказ Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>

⁴ Про затвердження типових форм бюджетних запитів формування місцевих бюджетів (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 30.09.2016 № 861). Наказ Міністерства фінансів України № 648 від 17.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-15#Text>

⁵ Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету. Наказ Міністерства фінансів України № 793 від 20.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text>

⁶ Про затвердження Типової форми рішення про місцевий бюджет. Наказ Міністерства фінансів України № 668 від 03.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text>

ських організацій, оскільки спостерігається брак бюджетних ресурсів для забезпечення додаткових потреб ОТГ. Так, Бюджетним кодексом України визначено перелік видатків, що здійснюються з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад (ст. 89), і видатків місцевих бюджетів, що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів (ст. 91)⁷:

- з місцевих бюджетів може надаватися фінансова підтримка громадським об'єднанням на виконання програм (проектів, заходів) відповідного адміністративно-територіального рівня і здійснюватися фінансування інших програм, пов'язаних з виконанням власних повноважень, які затверджені відповідною місцевою радою, згідно із законом;
- місцевими радами можуть прийматися комплексні місцеві програми сприяння розвитку громадського суспільства для створення умов з широкого залучення громадського сектору до ефективного вирішення завдань розвитку громади.

Не менш важливими у формуванні й використанні фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування у воєнний період є громадські організації. Сьогодні велика кількість благодійних фондів, волонтерських організацій співпрацюють з органами місцевого самоврядування. Наприклад, без проведення тендерних закупівель у ОТГ неможливо за рахунок фінансових ресурсів місцевих бюджетів придбати об'єкти подвійного призначення (генератори, автомобілі та ін.), тому для вирішення нагальних потреб багато місцевих територіальних громад співпрацюють з різними благодійними фондами, громадськими організаціями, завдяки яким у рамках затверджених програм отримують певну фінансову або матеріальну підтримку, оскільки громадські організації не підпадають під дію Закону України «Про державні закупівлі» та інші існуючі обмеження. Місцеві ради також ухвалюють комплексні місцеві програми сприяння розвитку громадянського суспільства. Для цього створюються умови для щорічного залучення суспільного сектору до ефективного вирішення завдань розвитку громади.

Визначення конкретних суспільних ініціатив відбувається на конкурсних засадах. Органам місцевого самоврядування рекомендовано застосовувати порядок, затверджений відповідною Постановою Кабінету Міністрів України, за якою фінансування має здійснюватися за рахунок коштів місцевих бюджетів⁸. Конкурсні пропозиції оцінюються за такими показниками:

- відповідність програми (проекту, заходу) її (його) меті;

⁷ Бюджетний кодекс України. Кодекс № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

⁸ Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка. Постанова Кабінету Міністрів України № 1049 від 12.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF#Text>

- реалістичність досягнення й значущість очікуваних результатів і результативних показників виконання (реалізації) програми (проєкту, заходу);

- очікувана ефективність використання бюджетних коштів (співвідношення кошторису витрат, необхідних для виконання (реалізації) програми (проєкту, заходу), і очікуваних результатів виконання (реалізації) програми (проєкту, заходу));

- рівень кадрового, матеріально-технічного і методичного забезпечення, необхідного для виконання (реалізації) програми (проєкту, заходу), досвід діяльності у відповідній сфері, результати моніторингу виконання (реалізації) програм (проєктів, заходів) у попередньому році (за наявності).

Згідно з Постановою Кабiнету Міністрів України⁹, одержувачі коштів мають відповідати критеріям про затвердження порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ, а саме:

- досвід роботи з відповідним профілем не менше двох років;
- наявність відповідної кваліфікації працівників;
- виробничі потенціали, показники виробничої діяльності;
- наявність бездефіцитного фінансового плану на поточний рік;
- незбиткова діяльність одержувача за останні сім років;
- відсутність простроченої заборгованості;
- співвідношення вартості робіт, послуг і якості застосування довірливих умов.

Під час воєнного стану на територіях ОТГ функціонують пункти незламності на базі бюджетних установ (у відділеннях поліції, кожній сільській раді, відділах освіти тощо). Ст. 91 Бюджетного кодексу¹⁰ передбачає, що видатки місцевих бюджетів, які можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів, можуть виділятися на фінансування заходів у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, техногенного і природного характеру в межах установлених законом повноважень. Отже, у разі необхідності саме з цих джерел мають фінансуватися заходи з оснащення пунктів обігріву і здійснення їх обслуговування. Ці заходи повинні бути включені до місцевої програми цивільного захисту населення, яка має бути затверджена і передбачати в межах її виконання фінансові ресурси на придбання генератора і паливно-мастильних матеріалів, купівлю й облаштування намету, а також створення матеріального резерву (тобто мінімум 1 % видатків слід залишати в резервному фонді).

⁹ Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ (Редакція від 31.01.2023, підстава — 219-2011-п). Постанова Кабiнету Міністрів України № 228 від 28.02.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF#Text>

¹⁰ Бюджетний кодекс України. Кодекс № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

Згідно з «Тимчасовим порядком виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану»¹¹, фактичне використання резервного фонду під час воєнного стану давало можливість швидкого й оперативного реагування на потреби, які виникають під час воєнного стану, однак обмежувало напрями витрачання фінансових ресурсів. З огляду на це, 6 січня 2023 р. Кабінет Міністрів України скасував його і відновив дію Порядку використання коштів резервного фонду бюджету¹², що дозволяє фінансувати заходи з ліквідації наслідків і запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального характеру та інші непередбачувані дії. Але при цьому відновлено відповідальність за дотримання правил використання ресурсів.

Важливою дохідною частиною місцевих бюджетів є надходження від акцизного податку з вироблених в Україні й ввезених на її територію під акцизних товарів, а саме пального. При вірному плануванні в ОТГ є додатковий ресурс для подальшого фінансування видаткової частини бюджетів. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень»¹³, за яким, серед іншого, було внесено зміни, що стосуються акцизу з пального. Так, було уточнено ст. 64 Бюджетного кодексу України¹⁴, яка визначає склад доходів загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад у частині акцизного податку з пального. Пп. 16-1 і 16-2 об'єднано в п. 16-1 з визначенням, що 13,44 % акцизного податку з виробленого в Україні й ввезеного на її митну територію пального зараховується в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України з урахуванням положень ч. 4 ст. 64 Бюджетного кодексу України. А ч. 4 цієї статті в трактуванні Закону говорить про те, що акцизний податок зараховується до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування автоматично відповідно до часток. Частки визначаються раз на півроку як співвідношення обсягу реалізованого суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі пального на відповідній території за попереднє півріччя до загального обсягу такого реалізованого пального за попереднє півріччя в цілому по Україні. Державна податкова служба України визначатиме частки для зарахування цього акцизного податку до бю-

¹¹ Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 175 від 01.03.2022 р. (втратила чинність на підставі Постанови КМУ № 14 від 06.01.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D0%BF#Text>

¹² Про затвердження Порядку використання коштів резервного фонду бюджету. Постанова Кабінету Міністрів України № 415 від 29.03.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/415-2002-%D0%BF#Text>

¹³ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень. Закон України № 2709-IX від 03.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-20#Text>

¹⁴ Бюджетний кодекс України. Кодекс № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

джетiв органiв мiсцевого самоврядування з урахуванням даних реєстраторiв розрахункових операцiй, оприлюднюватиме такі частки на своєму офiційному сайті й надаватиме їх органам Державного казначейства України не пiзніше 15 сiчня і 15 липня. Органи Державного казначейства не пiзніше останнього робочого дня сiчня і липня протягом відповідного пiврiччя здiйснюватимуть щоденний розподiл цього акцизного податку мiж бюджетами мiсцевого самоврядування згiдно з визначеними частками.

Зазначимо, що у 2023 р. зберiгаються встановленi 13,44 % акцизного податку з пального як надходження до бюджетiв територiальних громад¹⁵. Частка відповідних надходжень для кожної громади визначається Постановами Кабiнету Міністрiв України, остання з яких — «Про внесення змiн до Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територiю України пального до загального фонду відповідних бюджетiв мiсцевого самоврядування»¹⁶. ОТГ може використовувати її для прогнозування обсягу цього виду надходжень.

Важливі змiни дiють з 23 березня 2022 р., зокрема, норми п. 52 Прикiнцевих та перехiдних положень Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»¹⁷, згiдно з яким пiд час дiї воєнного стану допускається надання державної фiнансової допомоги за рахунок мiсцевого бюджету, в тому числi й комунальним пiдприємствам. Так само в перiод воєнного стану і через рiк пiсля його закінчення програми фiнансування комунальних пiдприємств не потребують узгодження з Антимонопольним комiтетом України, оскiльки будь-яка державна допомога в значеннi Закону вважається допустимою. Таким чином, орган мiсцевого самоврядування може надати пiдприємству тимчасову фiнансову пiдтримку для стабiлiзацiї фiнансового стану, зокрема, і на виконання поточних зобов'язань перед постачальниками комунальних послуг.

Змiни розмiрiв видаткiв ОТГ на 2023 р. також стосуватимуться компенсацiї фiзичним особам, якi здiйснюють догляд на непрофесiйній основi згiдно з відповідною Постановою Кабiнету Міністрiв України¹⁸.

¹⁵ Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та з ввезеного на митну територiю України пального до бюджетiв мiсцевого самоврядування. Постанова Кабiнету Міністрiв України № 1427 від 23.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-2022-%D0%BF#Text>

¹⁶ Про внесення змiн до Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територiю України пального до загального фонду відповідних бюджетiв мiсцевого самоврядування. Постанова Кабiнету Міністрiв України № 1059 від 27.09.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-zarakhuvannia-chastyny-aktsyznoho-podatku-z-vyroblenoho-v-ukraini-ta-vvezenoho-na-mytну-terytoriiu-ukrainy-palnoho-i270922-1059>

¹⁷ Про державну допомогу суб'єктам господарювання. Закон України № 1555-VII від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

¹⁸ Деякі питання призначення і виплати компенсацiї фiзичним особам, якi надають соціальні послуги з догляду на непрофесiйній основi. Постанова Кабiнету Міністрiв України № 859 від 23.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-2020-%D0%BF#Text>

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги»¹⁹, розмір компенсації фізичним особам за догляд на непрофесійній основі обчислюється як різниця між прожитковим мінімумом на одну особу в розрахунку на місяць, установленим законом на 1 січня календарного року, в якому надаються соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі, й середньомісячним сукупним доходом фізичної особи, яка надає соціальні послуги, за один квартал, який передує місяцю, що є попереднім до місяця звернення із заявою про згоду надавати соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі. Тому місцеві органи влади врахували, що прожитковий мінімум змінився з 2393 грн станом на 1 січня 2022 р. до 2589 грн станом на 1 січня 2023 р.²⁰ — при плануванні перераховувалися встановлені виплати з урахуванням збільшення показника прожиткового мінімуму.

Оскільки видатки на покриття цього виду соціальних виплат законодавство покладає на місцеві бюджети, а саме в пп. д) ст. 91 Бюджетного кодексу України²¹ визначено, що з усіх місцевих бюджетів здійснюються видатки на компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги, то це потребує розроблення місцевої програми. Видатки проводитимуться за кодом програмної класифікації видатків «Надання соціальних гарантій фізичним особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги». Таким чином, плановий обсяг призначень для здійснення компенсаційних виплат розраховується за кількістю таких осіб, розміром прожиткового мінімуму, а фінансування вимагає формування місцевої програми.

Не менш важливими змінами й особливостями в процесі управління фінансовими ресурсами ОТГ в умовах воєнного стану є освітні субвенції. Головним розпорядником освітньої субвенції виступає Міністерство освіти і науки України. Отже, у 2023 р. ОТГ розраховують на фінансові ресурси, які мали бути закладені в місцеві бюджети й затверджені не пізніше 25 грудня 2022 р. Тому органи місцевого самоврядування запланували у своїх витратах той розмір субвенцій, які були доведені головним розпорядником коштів на основі прогнозних показників. Наприклад, важливою особливістю фінансового забезпечення ОТГ є зменшення фінансування всіх програм. Так, найбільшого скорочення

¹⁹ Про соціальні послуги. Закон України № 2671-VIII від 17.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

²⁰ Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України № 2710-IX від 03.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

²¹ Бюджетний кодекс України. Кодекс № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

заснала освітня субвенція і у 2022 р., і на 2023 р. У поточному році бюджет на освіту в цілому зменшено приблизно на 30 млрд грн²².

Відповідно до внесених від 26 березня 2022 р. змін до Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам»²³, частину освітньої субвенції можна буде використати на облаштування укриттів. Частину ресурсів ОТГ також можна перерозподілити з виділених на купівлю й обслуговування шкільних автобусів. Моніторинг проведення освітнього процесу засвідчує, що близько 40 % учнів продовжують навчання в онлайн-режимі через відсутність належним чином облаштованих укриттів. Завдяки такому рішенню (навчання онлайн) місцеве самоврядування заощаджує на фінансуванні шкільних автобусів (не треба підвозити дітей до школи).

Суперечність прийняття рішень щодо облаштування укриттів виходить з того, що головним розпорядником коштів, які мають витратитися на дані цілі, визначено Міністерство розвитку громад та територій України. Щоб фінансові ресурси були виділені територіальній громаді, має бути проектна технічна документація, укриття повинні відповідати затвердженим нормам, які діють сьогодні в Україні. Усе це регулюється відповідним наказом ДСНС і рекомендаціями МВС України.

Уряд 26 березня 2022 р. ухвалив зміни до «Порядку та умов надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» і до «Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» в частині використання залишків коштів за субвенціями, згідно з якими «залишки субвенції дозволяється спрямовувати на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення, евакуацію/вивезення/переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця, зокрема на оплату транспортних послуг, пально-мастильних матеріалів, облаштування місць розміщення громадян, які у зв'язку з бойовими діями залишили місце проживання/перебування, оплату інших заходів, спрямованих на підтримку цивільного населення в умовах воєнного стану»²⁴. Залишки освітньої субвенції у 2022 р. можна було використати на матеріально-технічні потреби закладів освіти, але тільки ті залишки, які були утворені на 1 січня 2021 р. Залишки 2022 р.

²² Про розрахунок обсягу освітньої субвенції на 2023 рік. Лист Міністерства освіти і науки України № 1/385-23 від 10.01.2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozrahunok-obsyagu-osvitnoyi-subvenciyi-na-2023-rik>

²³ Деякі питання надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Постанова Кабінету Міністрів України № 6 від 14.01.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6-2015-%D0%BF#Text>

²⁴ Про внесення змін до порядків та умов, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 6 і від 14 лютого 2017 р. № 88. Постанова Кабінету Міністрів України № 365 від 26.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2022-%D0%BF#Text>

мали бути використані виключно на заробітну плату педагогічного персоналу. Залишки освітньої субвенції станом на 1 січня 2023 р. були вилучені до державного бюджету й направлені на фінансування окремих програм у межах реформи «Нова українська школа».

Під час воєнного стану витрати на оплату комунальних послуг, що надаються при розміщенні тимчасово переміщених осіб (ТПО), відшкодовуються закладам за рахунок коштів місцевих бюджетів. У ОТГ, де не ведеться активних бойових дій, розміщують тимчасово переміщених осіб, і в зимовий період кількість таких закладів збільшується через відсутність можливості їх опалення на звільнених територіях.

У разі необхідності залучення додаткового персоналу до обслуговування пунктів обігріву, враховуючи тимчасовий характер зазначених робіт, доцільно було б укласти цивільно-правові угоди для надання цих послуг у межах заходів місцевої програми цивільного захисту населення з урахуванням вимог законодавства про державні закупівлі.

Відповідно до «Порядку та умов надання компенсації центральним органам виконавчої влади та місцевим бюджетам на оплату комунальних послуг, що надаються під час розміщення в умовах воєнного стану тимчасово переміщених осіб»²⁵, компенсація надається у вигляді додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам для надання компенсації установам комунальної форми власності, закладам освіти державної форми власності, що передані на фінансування з місцевих бюджетів, установам спільної власності територіальних громад області, що перебувають в управлінні обласних рад. Додаткова дотація надається органами місцевого самоврядування закладам на покриття витрат, сплачених ними за комунальні послуги, спожиті в будівлях (приміщеннях), що перебувають на їх балансі, у яких в умовах воєнного стану на безоплатній основі розміщено тимчасово переміщених осіб. Відповідно до п. 24 цього Порядку²⁶, першочергово обсяги додаткової дотації направляються на фінансове забезпечення видатків на оплату комунальних послуг закладів, а в разі відсутності такої потреби — на інші видатки.

ВИСНОВКИ

В умовах воєнного стану ОТГ зазнали значних випробувань у процесі управління фінансовими ресурсами. З початку впровадження реформи децентралізації адаптацію ОТГ до нових зобов'язань, нових правил у перерозподілі фінансових ресурсів бюджетів, виявлення потенційних ресурсів,

²⁵ Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 261 від 11.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2022-%D0%BF#Text>

²⁶ Там само.

які можна використати для подальшого розвитку, зумовлено й необхідністю додаткового захисту громадян від російської агресії. Тільки за рахунок програмно-цільового методу управління бюджетними коштами і запровадженій автоматизації (у тому числі інформаційно-програмного комплексу «Місцевий бюджет»), які передбачені на всіх стадіях бюджетного процесу в умовах воєнного стану, вдалося забезпечити необхідними ресурсами всі ОТГ України, а також налагодити безперервну фінансову підтримку відновлення громад, що постраждали внаслідок воєнної агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Геєць В.М. Про оцінку економічних втрат України внаслідок збройної агресії РФ. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 30 березня 2022 року. *Вісник НАН України*. 2022. № 5. С. 30—38. <https://doi.org/10.15407/visn2022.05.030>
2. Данилишин Б.М. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*. 2022. № 10. С. 3—14. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2022.10.003>

Надійшла 10.02.2023

Прорецензована 28.02.2023

Доопрацьована 06.03.2023

Підписана до друку 09.03.2023

REFERENCES

1. Heyets V.M. On the assessment of Ukraine's economic losses due to the armed aggression of the Russian Federation. Transcript of the report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, March 30, 2022. *Visnyk of the NAS of Ukraine*, 2022, No. 5, pp. 30-38. <https://doi.org/10.15407/visn2022.05.030> [in Ukrainian].
2. Danylyshyn B. Economic transformations during martial law: the tactics of evolutionism and modernization. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 10, pp. 3-14. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003> [in Ukrainian].

Received on February 10, 2023

Reviewed on February 28, 2023

Revised on March 6, 2023

Signed for printing on March 9, 2023

Oksana Hordei, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Professor of the Public Finance Department
State Tax University
31, Universytetska St., Irpin, Kyiv Oblast, 08205, Ukraine

Maryna Riabokin, PhD (Econ.), Associate Professor,
Dean of the Faculty of Finance and Digital Technologies
State Tax University

31, Universytetska St., Irpin, Kyiv Oblast, 08205, Ukraine
Yevgen Kotukh, Dr. Sci. (Public Administration),
PhD (Engineering),

Associate Professor of the Department of Computer
and Information Technologies and Systems
State Tax University

31, Universytetska St., Irpin, Kyiv Oblast, 08205, Ukraine
Olena Novytska, PhD (Econ.),

Associate Professor of the Public Finance Department
State Tax University

31, Universytetska St., Irpin, Kyiv Oblast, 08205, Ukraine
Nataliia Kozii, PhD (Econ.), Associate Professor,

Associate Professor of the Department
of Financial Markets and Technologies,

Deputy Dean of the Faculty of Finance and Digital Technologies
State Tax University

31, Universytetska St., Irpin, Kyiv Oblast, 08205, Ukraine

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES
OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER
THE CONDITIONS OF ADAPTIVE CHANGES
IN LEGISLATION DURING MARTIAL LAW

The decentralization reform created prerequisites for increasing the level of meeting the citizens' needs and satisfying their interests. In the pre-war period, the process of decentralization ended with a clear division of functional powers between state and local budgets. Medium-term budget planning is decisive to ensure the program-target method of managing financial resources. The improvement of budget planning, execution, and reporting was ensured by the automation, in particular, the use of information and program complex "Local Budget" by united territorial communities (UTC). However, the war led to the emergence of financial risks for UTC. After the beginning of the aggressor country's full-scale invasion, the redistribution of planned amounts of financial resources was necessary for the majority of Ukraine's territory, therefore, in 2022, the regulatory and legal framework was improved to ensure that the financial needs of communities are met during wartime.

The role of public and volunteer organizations and charitable foundations in solving communities' urgent problems is considered. First of all, the created conditions for the participation of civil society institutions in competitive bidding and grant programs to attract additional financial resources are analyzed. The rules for calculating local budgets' revenues from the excise tax are studied. The mechanism of allowing for the necessary amount of funds for the uninterrupted provision of social guarantees to individuals in need of external assistance is analyzed.

The sources of financing for the uninterrupted and full functioning of invincibility points and the possibilities of providing state financial assistance to communal enterprises that provide accommodation for temporarily displaced persons are studied. Much attention is paid to educational subvention. The main directions and rules for using the remainder of the educational subvention to finance the additional protection of UTC's members following the regulatory and statutory documents of the Ministry of Education and Science of Ukraine are considered. Thus, the rapid changes in regulatory and legal documents that affect the UTC's financial resources management made it possible to create conditions for meeting the needs and satisfying the interests of communities during martial law.

Keywords: *financial resources; united territorial communities; educational subvention; social services.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.037>

УДК 336.143: 336.27

JEL: H12, H54, H62, H63

В.П. КУДРЯШОВ, д-р екон. наук, проф.,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділення управління державними фінансами
Науково-дослідний фінансовий інститут
ДННУ «Академія фінансового управління»
бул. Миколи Міхновського, 38, 01014, Київ, Україна
e-mail: kvp.kudrya@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4801-3620>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ВИТРАТ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Відзначено вагоме збільшення державних витрат у період війни, що при зменшенні мобілізації ресурсів призвело до різкого зростання бюджетного дефіциту. Зазначено, що для його покриття збільшено запозичення й допомогу від зарубіжних партнерів. Зроблено висновки, що такі зміни забезпечили утримання критичного стану державних фінансів і недопущення руйнування фінансової стійкості.

Ключові слова: дефіцит державного бюджету; державні запозичення; ризики і механізми фінансування; фінансова допомога від зарубіжних партнерів; фіскальні правила.

Війна, розв'язана РФ проти України, спричинила загибель громадян, різке погіршення ділової активності, пошкодження і руйнування інфраструктури, знищення робочих місць, зростання безробіття, внутрішньої та зовнішньої міграції населення. Значно зменшилися доходи домогосподарств, натомість зросли витрати на утримання житла, його відновлення після погромів окупантів, енергозабезпечення, транспорт,

Ц и т у в а н н я: Кудряшов В.П. Фінансове забезпечення публічних витрат у період війни. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 37—57. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.037>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

харчування. Погіршилися макроекономічні показники: зросли темпи інфляції, посилився тиск на динаміку валютного курсу, відсоткових ставок, державної заборгованості. На території, тимчасово не підконтрольній Україні, громадяни піддавалися насильствам, здійснювалося руйнування платіжних систем, знищувалися системи забезпечення продуктами і послугами, порушувалося пенсійне обслуговування. За таких умов загострилися ризики фінансового забезпечення протидії агресору, підтримки соціальних програм, утримання об'єктів критичної інфраструктури, створення безпечних умов для життя громадян.

З огляду на такі масштабні виклики, до основних завдань подолання наслідків війни віднесено забезпечення здатності держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища, ефективно протистояти воєнним загрозам, безперерійно функціонувати до і під час воєнного конфлікту, а також у короткі строки відновлюватися після його завершення¹. Виявилася необхідність значних змін обсягів і структури публічних витрат, які потребували збільшення як у публічному й приватному секторах, так і в домогосподарствах. Водночас відзначалось ускладнення мобілізації доходів, що посилює ризики розбалансування фінансової системи та її окремих складових. Необхідним став перехід до використання особливої, відмінної від мирного часу, моделі управління державними фінансами.

Вторгнення РФ в Україну виявилось катастрофою для всього світу, а особливо для Європи. Погіршилися перспективи розвитку глобальної економіки, прискорилися процеси деглобалізації (щодо торговельних операцій, інфляції, рівня бідності, продовольчої безпеки), загострилися проблеми навколишнього середовища, зросли рівні державного і приватного боргу. Поряд з тим, мали місце погорсткішення грошово-кредитної політики, збільшення ризиків для імплементації уже ухвалених соціальних програм².

Протидія воєнним наступам агресора викликала непередбачене зростання державних витрат. Зокрема, різко збільшувалися видатки на оборону, інфраструктуру, виплати військовим, задіяним у захисті вітчизни, забезпечення соціальних програм. Водночас необхідними стали державна підтримка економічної активності як приватного, так і державного сектору, компенсація витрат на проведення міграції населення і підприємств тощо. При цьому значно ускладнилися процеси мобілізації доходів, що потребувало внесення оперативних змін (нерідко не передбачених законодавчими нормами) до залучення джерел фінансування, а також використання механізмів та інструментів їх мобілізації.

¹ Прорішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України № 121/2021 від 25.03.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

² Rogoff K. The long-lasting economic shock of war. Analytical Series. *IMF*. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/03/the-long-lasting-economic-shock-of-war> (дата звернення: 26.01.2023).

Унаслідок погіршення і руйнування критичної інфраструктури, зменшення сукупного попиту, зниження ділової активності, зростання безробіття, різкого поширення негативних тенденцій щодо макроекономічних показників виявилися загрози розбалансування фінансової системи України і виникнення кризових ситуацій у різних її сферах. За таких умов основний тиск з підтримки фінансової стабільності випав на державні фінанси. Для вирішення завдань фінансового забезпечення країни було значно розширено їх функції, внесено зміни до структури джерел фінансування і покриття витрат, упроваджено механізми та інструменти фінансування, що забезпечили недопущення руйнування фінансової системи країни й утримали її у межах критичних параметрів. У період протидії російській військовій агресії і подолання її наслідків на державні фінанси покладено завдання ресурсного забезпечення критичних витрат і утримання фінансової стабільності.

Питання управління державними фінансами стали предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, таких, зокрема, як: С. Марченко, С. Гасанов, Т. Єфименко, І. Луніна, І. Лютий, Н. Кроуфорд [1—6], К. Рогофф³ та інші. Водночас виявилася необхідність у проведенні аналізу особливостей фінансування публічних витрат у період війни і на подолання її наслідків. Такий аналіз є важливим для розроблення нормативних і управлінських документів, проектів законодавчих актів, а також планів з досягнення і забезпечення визначених цілей, управління фінансами в період війни.

Отже, **мета статті** — проаналізувати на основі показників державного бюджету особливості фінансового забезпечення публічних витрат в Україні в період війни і застосування заходів щодо його покращення.

За оцінками експертів МВФ, у 2022 р. мало місце значне погіршення показників економічного і соціального розвитку України. Унаслідок зниження внутрішнього попиту, приватного споживання та інвестицій (погіршення яких частково було компенсовано зростанням державного споживання) різко зменшились обсяги ВВП. Як результат, значно погіршився фіскальний баланс сектору загального державного управління, зріс державний і гарантований державою борг⁴. Водночас значно посилилися ступені відхилень від звичайної моделі соціально-економічного розвитку, що застосовувалася в довоєнний період. Були порушені основні співвідношення між різними частинами фінансової системи, а використання напрацьованих механізмів та інструментів проведення фінансової політики виявилось обмеженим. Порушення були настільки

³ Там само.

⁴ Ukraine: Program Monitoring with Board Involvement-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. *IMF Country Report*. 2022. Dec 21. No. 22/387. 103 p. P. 36. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/12/21/Ukraine-Program-Monitoring-with-Board-Involvement-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-527288> (дата звернення: 26.01.2023).

значними і швидко змінними, що продовження їх використання вимагало перегляду. Нагальним стало впровадження принципово нових підходів до мобілізації фінансових ресурсів у період війни, не допускаючи при цьому порушень принципів фіскальної стійкості.

Вирішення багатьох важливих проблем (щодо державних витрат, дефіциту державного бюджету, державних запозичень, державного боргу та ін.) вимагало відступів від базових положень, регламентованих нормативними документами. Виявилось, що за високого рівня невизначеності досить складно передбачити рішення, які будуть найбільш адекватною реакцією на обставини, що дуже швидко змінюються (навіть протягом короткострокових періодів). За умов погіршення макроекономічних показників автоматичні стабілізатори перестають виконувати своє призначення і не забезпечують досягнення необхідної рівноваги. Унаслідок таких змін управлінські рішення щодо мобілізації ресурсів і здійснення витрат мають змінюватися в способи, що відрізняються від прийнятих протягом попередніх періодів, і нерідко вимагають застосування «ручного управління».

За визначенням науковців, у період воєн формуються специфічні режими державних фінансів. Зокрема, приймаються особливі (за базою оподаткування, структурою ставок, адміністративним апаратом, соціальними програмами) системи оподаткування. Для забезпечення надходжень до державних фондів значно збільшуються обсяги і змінюється структура державних запозичень, упроваджуються нові механізми розширення кола інвесторів у державні боргові цінні папери⁵.

За оцінками експертів МВФ, уже на початку війни в Україні поставало завдання забезпечити різко зрослі витрати на виконання основних функцій і при цьому зберегти макроекономічну стабільність і проведення реформ у фіскальній сфері. До основних завдань, що потребували вирішення, було віднесено: відновлення бюджетних доходів (частково за рахунок скасування заходів, запроваджених при введенні воєнного стану), запобігання і погашення заборгованості, зміцнення системи соціального захисту і одночасне недопущення різкого погіршення фіскальної стійкості. Для усунення залежності від грошового фінансування, за потрібне визнано необхідність сприяння підвищенню ліквідності на внутрішньому фінансовому ринку⁶.

У 2022 р. загальний обсяг видатків державного бюджету зріс порівняно з показниками попереднього року більш як удвічі. У період війни

⁵ Public Financing and Budgeting for War. Oxford University Press. *Encyclopedia.com*. URL: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/public-financing-and-budgeting-war> (дата звернення: 09.01.2023).

⁶ Ukraine: Program Monitoring with Board Involvement-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. *IMF Country Report*. 2022. Dec 21. No. 22/387. 103 p. P. 36. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/12/21/Ukraine-Program-Monitoring-with-Board-Involvement-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-527288>

вагомим змінам піддається пріоритетність бюджетних видатків. Одна їх частина (у першу чергу — видатки на оборону і безпеку) вимагає значного збільшення, що потребувало досягнення рівня, не нижчого від критичного, за межами якого функції, необхідні для вирішення поставлених завдань і реалізації ухвалених цілей, не виконуються повною мірою. І дійсно видатки державного бюджету України на оборону та безпеку відчутно зросли. Як зазначив Міністр фінансів України, їх показники (з урахуванням зарплат військовим) зросли в шість разів порівняно з довоєнним періодом і сягнули 31,7 % ВВП, тобто майже половина бюджету направлялася на безпеку і оборону⁷. До складу критичних відносяться також соціальні витрати (пенсії, субсидії, допомога малозабезпеченим родинам, виплати внутрішньо переміщеним особам), а також видатки на охорону здоров'я й освіту. Такі зміни не були передбачені чинними нормативними документами (Бюджетною декларацією на 2022—2024 роки, Законом України «Про державний бюджет України на 2022 рік» та ін.). Крім того, під час війни виявилася необхідність у значному збільшенні державних витрат на підтримку оборонної та цивільної інфраструктур, приватного і державного секторів економіки, надання соціальної допомоги, відновлення зруйнованих будівель, захист енергетичних та інших об'єктів, що забезпечують життєдіяльність суспільства. У аспекті матеріального забезпечення критичних сфер важливого значення набули питання розвитку критичної інфраструктури, яка є основою економічного зростання, продуктивних інвестицій, створення робочих місць і скорочення бідності. Інфраструктура — важливий фактор забезпечення ділової активності, її стабільне функціонування сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва, державного управління, забезпечення послугами громадян.

Водночас, попри значні руйнівні впливи російської воєнної агресії проти нашої країни, було забезпечено вчасне і в повному обсязі фінансування всіх пріоритетних видатків: пенсій, соціальних виплат, зарплат медикам і вчителям, видатки на безпеку й оборону, охорону здоров'я, освіту тощо. Також було створено умови для адаптації бізнесу до сучасної ситуації у нашій країні⁸.

Зростаючі витрати мають забезпечуватися необхідними фінансовими ресурсами. У періоди протидії російській воєнній агресії і подолання її наслідків державні фінанси беруть на себе критичні витрати і стають вирішальним фактором у ресурсному забезпеченні розвитку країни. Формування ресурсної бази для здійснення критичних функцій (у рамках державних фінансів), їх розподіл і використання зазнають досить

⁷ Інтерв'ю Міністра фінансів Сергія Марченка для «РБК-Україна» (28.12.2022). *Міністерство фінансів України*. 2022. 29 груд. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/interviu_ministra_finsiv_sergija_marchenka_dlia_rbk-ukraina_28122022-3784

⁸ Мінфін: підсумки 2022 року. *Міністерство фінансів України*. 2022. 30 груд. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/key_results_of_2022_of_the_ministry_of_finance-3788

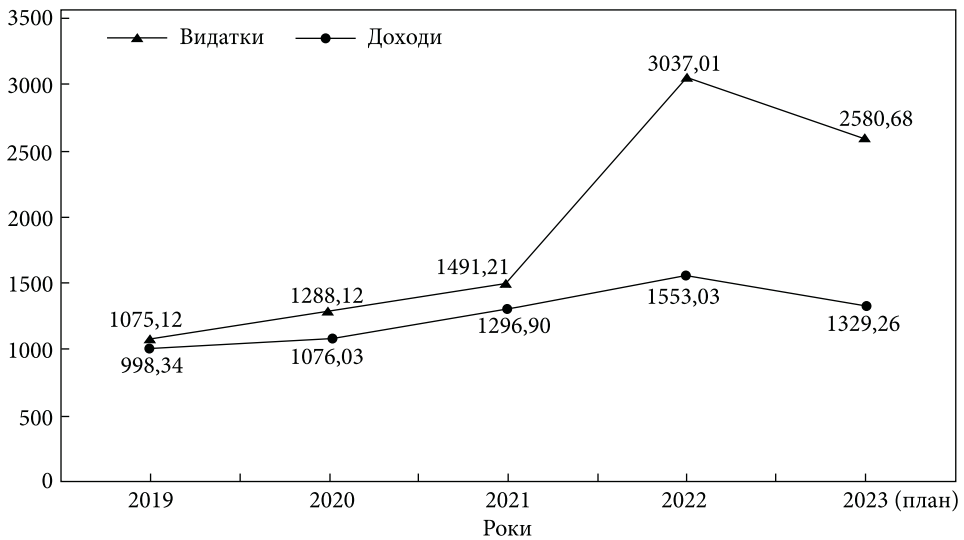

Рис. 1. Динаміка показників доходів і видатків державного бюджету України у 2019—2023 рр., млрд грн

Джерело. Побудовано автором за: Бюджет України 2021. Стат. зб. Київ, Міністерство фінансів України, 2022. С. 9. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf; Виконання державного бюджету України. Мінфін, 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2022/>; Закони України «Про державні бюджету» на 2022 і 2023 роки.

Таблиця 1. Основні показники державного бюджету України, млрд грн

Показники	2019	2020	2021	2022	2023 (план)
Доходи	998,34	1076,03	1296,90	1787,40	1329,26
Видатки	1075,12	1288,12	1491,21	2705,42	2580,68
Сальдо кредитних операцій	4,22	5,52	4,53	-3,33	45,12

Джерело. Складено автором за: Бюджет України 2021. Стат. зб. Київ, Міністерство фінансів України, 2022. С. 9. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf; Виконання державного бюджету України. Мінфін, 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2022/>; Закони України «Про державні бюджету» на 2022 і 2023 роки.

значних змін. Мобілізація ресурсної бази (надходження від оподаткування, доходів корпорацій, коштів від експорту товарів і послуг, місцевих податків і зборів) не досягала критичних рівнів (стала недостатньою для покриття критичних витрат бюджету). Так, у період війни має місце погіршення показників покриття видатків державного бюджету мобілізованими доходами. Якщо в довоєнний період за рахунок доходів державного бюджету покривалося більш як 80 % видатків (у 2019 р. — 92,86 %, у 2020 р. — 83,53 %, у 2021 р. — 86,97 %), то у 2022 р. — усього 66,07 %. На 2023 р. заплановано значне скорочення видатків, проте та-

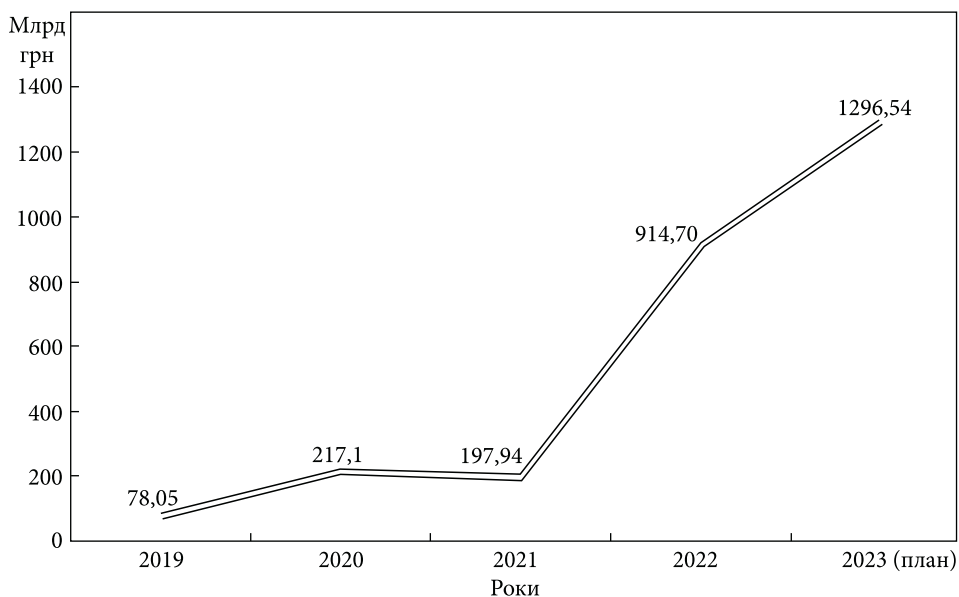

Рис. 2. Динаміка показників дефіциту державного бюджету України у 2019—2023 рр., млрд грн

Джерело. Побудовано автором за: Виконання державного бюджету України у 2022 р. *Мінфін.* URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>; Закон України «Про Державний бюджет України на 2023 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

кож має знизитись і обсяг доходів. При цьому показник покриття видатків доходами скоротиться до 51,51 % (рис. 1).

Через руйнівні впливи воєнної агресії на економічний, соціальний і фінансовий розвиток країни виникла необхідність у перегляді підходів до мобілізації доходів, потрібних для забезпечення витрат, обсяги і структура яких зазнали значних змін. На органи державного управління покладаються завдання недопущення зниження доходів бюджету за межі критичних, а також утримання контрольованого стану в основних сферах як державного, так і приватного сектору економіки, соціальної системи, критичної інфраструктури, безпеки і соціального забезпечення. Збільшення публічних витрат вимагає зростання доходів державного бюджету, але їх обсяги значно відстають від динаміки показників видатків (табл. 1).

Показники видатків державного бюджету України мали тенденцію до зростання. Проте, якщо у 2020 і 2021 рр. їх обсяги відносно показників попередніх років збільшилися, відповідно, на 19,81 і 15,77 %, то у 2022 р. — на 84,42 %. Що ж стосується планових обсягів на 2023 р., то прогнозується їх зменшення на 4,61 %. При цьому слід урахувати впливи зростання інфляції на їх реальні показники. Натомість доходи до 2023 р. також мали тенденцію до зростання. У 2020 р. вони збільшилися відносно попереднього року на 7,78 %, у 2021 р. — на 20,53 %, у 2022 р. — на

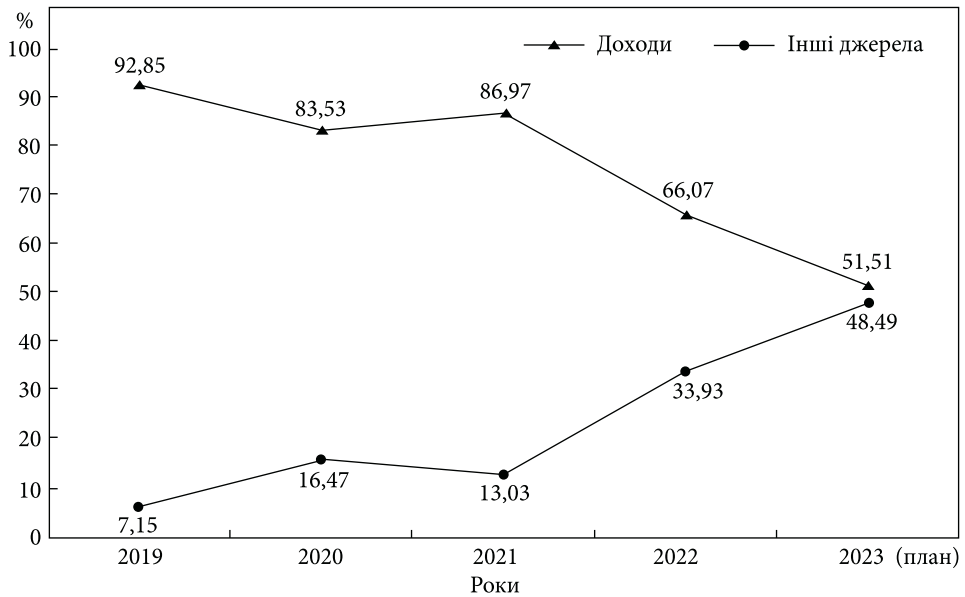

Рис. 3. Динаміка показників покриття витраток доходами державного бюджету України у 2019—2023 рр., %

Джерело. Побудовано автором за: Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. Міністерство фінансів України. 2023. 08 бер. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

37,83 %, а на 2023 р. їх передбачено зменшити на 25,63 %. Таким чином, у 2022 р. було отримано позитивні результати щодо мобілізації доходів бюджету. Проте показники покриття витраток доходами виявилися недостатніми для фінансування критичних витрат, що вимагало зведення бюджету з дефіцитом. У період війни в Україні внаслідок різкого збільшення витраток органи державного управління вимушені були збільшити обсяги дефіциту державного бюджету (рис. 2).

Водночас слід урахувати, що дефіцит державного бюджету був би значнішим, якби до складу доходів бюджету не були віднесені перераховані НБУ кошти, а також отримані від іноземних держав гранти.

Прийнятими в Україні фіскальними правилами визначено критичні показники бюджетного дефіциту, перевищення яких не допускається (ст. 14 Бюджетного кодексу України). Передбачено, що показник дефіциту державного бюджету (на кожний рік середньострокового періоду) не повинен перевищувати 3 % ВВП на кожний окремий рік. Проте на 2023 р. таку вимогу було призупинено згідно із Законом України «Про державний бюджет України на 2023 рік» п. 3 Прикінцевих положень. Це означає, що в період війни знімається нормативне регулювання зведення бюджету з дефіцитом, а рішення щодо обсягів такого показника не регламентуються. Проте, на наш погляд, більш доцільним було б передбачити особливості зведення бюджету з дефіцитом для зміцнення конт-

ролю за його впровадженням і використанням, принаймні, визначити можливі коридори прийняття такого показника.

Брак власних доходів для покриття публічних витрат під час війни змушив органи державного управління звернутися до використання інших механізмів мобілізації фінансових ресурсів. Метою застосування таких заходів стало недопущення виходу за критичні рівні фінансового забезпечення (унаслідок чого унеможлиблюється виконання публічних бюджетів). Так, для покриття частини видатків були залучені додаткові ресурси. У 2022 р. до складу доходів державного бюджету, зокрема, було додано перерахування частини доходів НБУ (13,58 млрд грн), надходження від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, отримані в рамках грантів на бюджетну підтримку (включаючи подолання наслідків, спричинених повномасштабною збройною агресією РФ проти України)⁹.

Динаміка показників покриття видатків державного бюджету за рахунок мобілізованих доходів після 2021 р. мала тенденцію до зниження (рис. 3). Водночас зросло значення залучення інших джерел для покриття бюджетних витрат. До їх складу належать:

- розміщення державних запозичень (на внутрішньому фінансовому ринку);
- отримання фінансової допомоги від іноземних партнерів на основі використання механізмів запозичень (кредитів або державних боргових цінних паперів);
- мобілізація надходжень від приватизації державного майна;
- внесення змін до проведення активних операцій (у аспекті надходжень).

У складі структури боргового фінансування дефіциту державного бюджету України виокремлюють три основних джерела: внутрішнє фінансування, фінансове забезпечення з використанням ресурсу іноземних держав, фінансування із залученням коштів міжнародних фінансових організацій (рис. 4).

У періоди настання економічних криз, стихійних лих, виникнення соціальних вибухів, а також у разі запровадження воєнного стану переважна частина дефіциту державного бюджету, як правило, забезпечується ресурсами, отриманими від розміщення державних запозичень. За таких умов фінансове забезпечення збільшених видатків з боку ресурсу, що перебуває в управлінні державної влади, переноситься на майбутні періоди (здійснюється шляхом погашення позик). Проте їх використання обмежується цілим рядом факторів, зокрема погіршенням ситуації на внутрішньому фінансовому ринку, ускладненням доступу до міжнародних ринків (унаслідок зростання небезпеки для інвесторів і зниження рейтингів держави), різким зростанням дохідності боргових

⁹ Про державний бюджет України на 2022 рік (ст. 10). Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

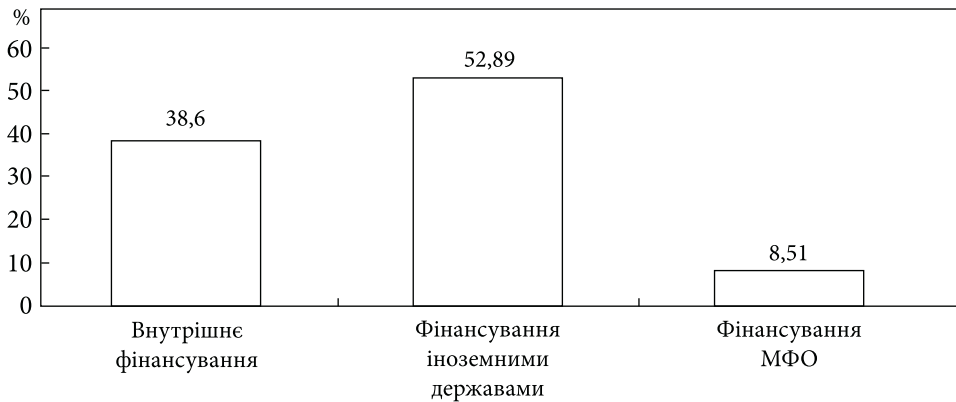

Рис. 4. Динаміка показників джерел фінансування державного бюджету України у період з 24 лютого по 27 грудня 2022 р., % до загальної суми фінансового забезпечення публічних видатків

Джерело. Побудовано автором за: Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. *Міністерство фінансів України*. 2023. 08 бер. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

інструментів. Фактором ускладнення проведення таких операцій є і відсутність (або недостатність) нормативної бази, яка регламентує проведення бюджетних операцій у період війни, що компенсується розширенням «ручного» (законодавчо недостатньо регламентованого) управління бюджетними операціями. Застосування боргового фінансування характеризується певними особливостями, які необхідно враховувати при проведенні державної фінансової політики під час війни, а саме:

- розміщення запозичень має здійснюватися за рівня доходності, який не досягає критичних показників;
- залучені джерела не повинні провокувати допущення монетарного фінансування;
- стан вітчизняного фінансового ринку має бути достатнім для розміщення й обігу державних боргових інструментів, а міжнародні ринки дозволяти залучення ресурсу на прийнятних умовах.

Унаслідок ускладнень через війну доступу до міжнародних фінансових ринків в Україні було внесено суттєві зміни до структури зовнішніх державних запозичень. Переважна частина ресурсу, отриманого на основі розміщення державних боргових зобов'язань, була мобілізована з внутрішнього фінансового ринку, а також на основі запозичень у зарубіжних партнерів (а не приватних іноземних інвесторів, які надають кошти із залученням ринкових механізмів). До складу зарубіжних партнерів відносяться органи управління іноземних держав, об'єднання країн і міжнародні фінансові організації. Запозичення надаються на пільгових умовах (за відсотковими ставками, нижчими, ніж на фінансових ринках, і з тривалішим періодом погашення, з ви-

користанням можливостей проведення відстрочення погашення позик або виплат відсотків).

Частина державної допомоги, що надходить в Україну від зарубіжних країн, надається у формі грантів. Найбільші їх обсяги отримано від США (протягом 2022 р. — 12 млрд дол.). Ресурси передаються через цільовий фонд Світового банку. Фінансування направляється на підтримку витрат на державне управління, зокрема, на забезпечення пенсійних виплат, зарплат працівникам цивільного захисту, програм державної соціальної допомоги з оплати комунальних послуг, підтримки малозабезпечених сімей, дітей з інвалідністю, осіб з інвалідністю з дитинства, внутрішньо переміщених осіб, оплати медичних послуг за програмою державних гарантій та ін.). Допомога у формі грантів надходить також від інших країн¹⁰.

Органи державного управління зарубіжних держав надають фінансову підтримку Україні в тому числі з використанням механізмів запозичень. Кредити надаються на пільгових умовах і на довгострокові терміни. Зокрема, кошти, отримані на основі запозичень від Франції, обслуговуються за ставкою 1,04 % річних і мають строк погашення 15 років. Передбачено можливість відстрочення погашення кредиту на термін понад п'ять років. Пільговий кредит надається для покриття соціальних і гуманітарних витрат. Отримано також кредит від Нідерландів за ставкою обслуговування в 3,641 % річних з терміном погашення 10 років. Передбачено також застосування пільгового періоду відстрочення погашення боргу в 4,5 року¹¹.

Використання монетарного фінансування дефіциту бюджету є найбільш проблемним для забезпечення макроекономічної стабільності, адже воно негативно впливає на динаміку інфляції і курс національної валюти. Допущення їх високих показників стає фактором посилення ризиків для економічного і фінансового розвитку, а також соціального забезпечення. Використання інструментів монетарного фінансування дефіциту пояснюється зниженням можливостей залучення фінансових ресурсів з вітчизняного і міжнародного фінансових ринків.

У перші місяці війни в Україні використовувалися механізми залучення ресурсу у формі грошового (емісійного) фінансування, наслідками чого стало зростання інфляції і валютного курсу. Висока інфляція і послаблення національної валюти могли призвести до поглиблення валютного розбалансування, тому монетарне фінансування дефіциту бюджету в нашій країні потребувало обмеження.

¹⁰ Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.12 — 31.12.2022). *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. 13 січ. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voennoho-7> (дата звернення: 23.01.2023).

¹¹ Там само.

За оцінками експертів МВФ, у 2022 р. бюджетний дефіцит в Україні фінансувався переважно за рахунок зовнішнього і монетарного фінансування. Станом на кінець жовтня минулого року зовнішні позики на підтримку бюджету склали 12,6 млрд дол., гранти — близько 10,5 млрд дол., а грошове фінансування — 10,8 млрд дол. Протягом часу від початку війни монетарне фінансування скорочувалося й заміщувалося зовнішньою підтримкою. Водночас чисте фінансування від вітчизняних комерційних банків було від'ємним (незважаючи на достатню ліквідність). Причиною стало те, що зростання дохідності державних запозичень відставало від темпів інфляції, а тому їх реальні показники залишалися негативними¹².

Фахівці МВФ вважають, що Україні потрібно ухвалити курс на збільшення внутрішнього фінансування, оскільки він сильніше підтримує макроекономічну стабільність і зменшує залежність від монетарної політики. Стимування монетарного фінансування згладить ризики для цін і зовнішньої стабільності. Проте це передбачає збільшення державних боргових запозичень, що розміщуються на внутрішньому фінансовому ринку (оскільки перспективи доступу до зовнішніх ринків є обмеженими). Ліквідність банківської системи України перебуває на досить високому рівні (361 млрд грн, або 9,9 млрд дол. станом на кінець листопада 2022 р.), а попит на кредити з боку приватного сектору є недостатнім. Тому уряду було рекомендовано збільшити внутрішні державні запозичення¹³.

Слід звернути увагу й на те, що використання внутрішніх джерел для фінансового забезпечення дефіциту державного бюджету в Україні в період війни не можна вважати раціональним. У ході розміщення державних боргових цінних паперів кошти залучаються здебільшого з фондів державного сектору. Значні обсяги вкладень припадають на центральний і державні банки. Крім того, є резерви для збільшення інвестицій у державні боргові цінні папери з боку домогосподарств, приватного бізнесу, громадських організацій і нерезидентів (рис. 5).

Показники участі НБУ у вкладах у ОВДП з початку 2023 р. мають незначну тенденцію до зниження, проте загалом його частка залишається високою. У поданій інформації також відсутні дані щодо участі державних банків у здійсненні таких інвестицій. Водночас досить слабкою є участь небанківських установ, фізичних осіб і нерезидентів у придбанні державних боргових цінних паперів. Для розширення їх присутності доцільно не лише внести зміни до умов розміщення державних облігацій серед небанківських установ, а й передбачити розширення їх використання.

¹² Ukraine: Program Monitoring with Board Involvement-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine. *IMF Country Report*. 2022. Dec 21. No. 22/387. 103 p. P. 36. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2022/12/21/Ukraine-Program-Monitoring-with-Board-Involvement-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-527288>

¹³ Там само.

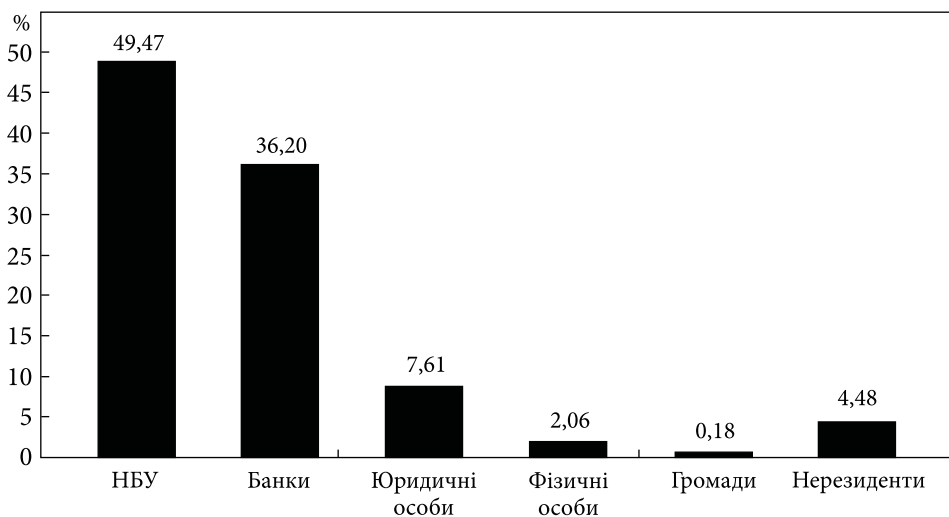

Рис. 5. Показники участі інвесторів у вкладеннях у ОВДП станом на 3 лютого 2023 р., % до загальної суми

Джерело. Побудовано автором за: ОВДП, які знаходяться в обігу за номінально-амортизаційною вартістю. *Національний банк України.* станом на 03.02.2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/t-bills>

За визначеннями науковців, придбання державних облігацій має бути легкодоступним (простий дизайн, прямий доступ, низькі номінали, автоматичні відрахування із заробітної плати тощо) для будь-якого громадянина. В Україні такі завдання достатньою мірою не вирішено. Держава повинна забезпечити фінансовий стимул для інвестування у військові облігації. Це може бути пільговий режим їх оподаткування або відносно висока відсоткова ставка¹⁴.

Під час війни, а також у повоєнний період подолання її наслідків, з огляду на особливості розвитку України, слід передбачити використання в практиці управління державними борговими зобов'язаннями і цілий ряд інших механізмів, а саме: можливість використання ОВДП для оплати комунальних послуг, відновлення або придбання нового житла; оплати послуг з лікування; заснування нового бізнесу; регламентованого інвестором перерахування частини отриманих доходів у поточному періоді (повернення коштів з депозитів, перерахування відсоткових платежів, відрахувань із зарплати, надходжень з інших держав тощо). Водночас такі операції повинні підтримуватися комерційними банками. Що ж стосується державних банків, то їх ресурси (за підтримки уряду) доцільно направляти, передусім, на забезпечення інвестиційної діяльності для відновлення і модернізації критичної інфраструктури.

¹⁴ Becker T., Eichengreen B., Gorodnichenko Yu. *Macroeconomic Policies for Wartime Ukraine*. CEPR PRESS, August 2022. 39 p. P. 10. URL: https://cepr.org/system/files/publication-files/171643-macroeconomic_policies_for_wartime_ukraine.pdf

У 2022 р. населення України збільшило депозитні вклади¹⁵, але ошадження громадян для інвестування в державні боргові цінні папери використовуються недостатньо. На нашу думку, такі внески доцільно було б направити на придбання державних облігацій або спонукати банки до їх придбання за рахунок акумульованого від населення ресурсу. Вкладення коштів громадян у державні облігації можна використати як важіль у організації відновлення зруйнованого житла і його ремонтів. Для цього органи державного управління мають створити спеціалізовані компанії (приватні або змішані — державно-приватні), а також залучити іноземні компанії до таких робіт, гарантами виконання яких можуть стати органи державного управління України та іноземні партнери, що візьмуть участь у реалізації таких функцій.

За інформацією Міністерства фінансів України, від початку повномасштабного вторгнення РФ і до кінця 2022 р. загальний обсяг коштів, отриманих Україною від міжнародних партнерів як фінансова підтримка, становив 31,2 млрд дол. У складі такої допомоги 45 % було надано у вигляді грантів, водночас передбачено відстрочення (на два роки) платежів за випущеними і гарантованими державою єврооблігаціями на загальну суму близько 21,1 млрд дол. До кінця 2023 р. призупиняються виплати за державним і гарантованим державою боргом кредиторам з країн G7 і Паризького клубу з можливістю продовження призупинення на додатковий рік¹⁶. У поточному році для фінансування дефіциту державного бюджету передбачено залучити 38 млрд дол. фінансової допомоги, що має надійти від міжнародних партнерів¹⁷.

Згідно із ст. 33 Державного бюджету України на 2023 рік, кошти, які Україна отримує в рамках програм підтримки зарубіжних партнерів (програм допомоги і грантів ЄС, від урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, у вигляді кредитів, залучених державою від іноземних держав, зарубіжних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій), направлятимуться в спеціальний фонд державного бюджету і використовуватимуться для забезпечення заходів з відновлення України і ліквідації наслідків збройної агресії РФ. З урахуванням таких надходжень здійснюється коригування показників доходів, фінансування, видатків і кредитування, гра-

¹⁵ Українці активно несуть гроші в банки. *Business UA*. 2023. 29 січ. URL: <http://businessua.com/banki/81981ukrainci-aktivno-nesut-groshi-v-banki.html> (дата звернення: 07.02.2023).

¹⁶ Мінфін: підсумки 2022 року. *Міністерство фінансів України*. 2022. 30 груд. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/key_results_of_2022_of_the_ministry_of_finance-3788

¹⁸ Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

¹⁷ Держбюджет-2023 наполовину фінансуватиметься з власних ресурсів. Дефіцит у \$38 млрд покрийуть партнери, — Шмигаль. *Цензор.Нет*. 2022. 04 лис. URL: https://censor.net/ua/news/3378369/derjbyudjet2023_napolovynu_finansuvatymetsya_z_vlasnyh_resursiv_defitsyt_u_38_mlrd_pokryut_partnery (дата звернення: 07.02.2023).

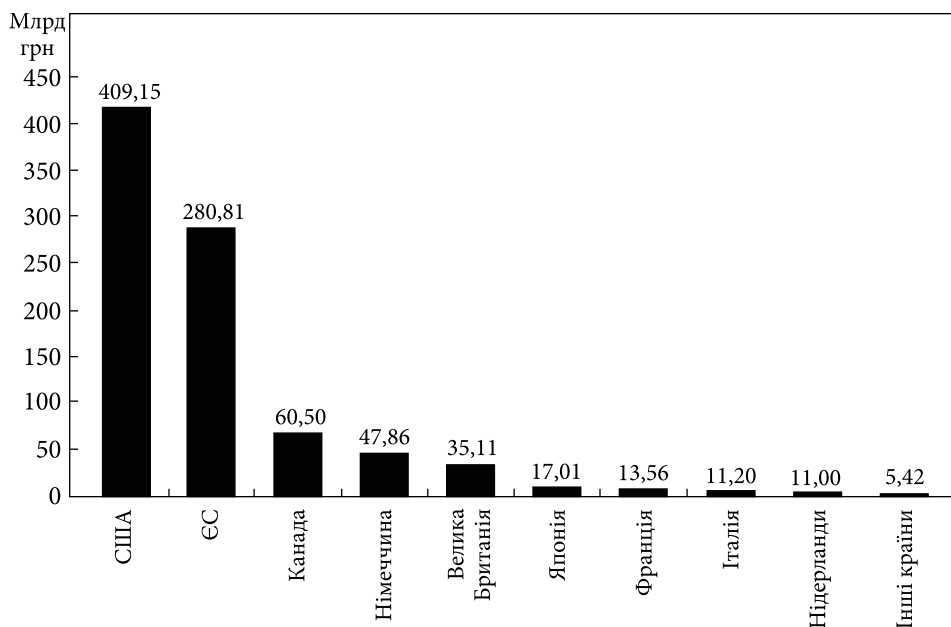

Рис. 6. Джерела фінансового забезпечення державного бюджету України з боку іноземних держав станом на 31 грудня 2022 р., млрд грн

Джерело: Побудовано автором за: Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. *Міністерство фінансів України*. 2023. 08 бер. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435

ничних обсягів дефіциту державного боргу, переліку кредитів, що залучаються державою до спеціального фонду¹⁸. За вісім місяців війни іноземні держави (уряди) і міжнародні фінансові організації надали і запозичили нашій державі 28 млрд дол.¹⁹ Найбільша допомога була надана США і ЄС (рис. 6).

Європейська комісія надає Україні кошти в межах виключної макрофінансової допомоги. Фінансування здійснюється у вигляді кредитів на пільгових умовах з довгостроковими термінами погашення. Така допомога направляє на підтримку макроекономічної стабільності й загальної стійкості України в контексті воєнної агресії РФ. Передбачається, що бюджет ЄС фінансуватиме відсоткові витрати за таким кредитом. Для вирішення цих завдань ЄК залучає ресурси на міжнародних фінансових ринках (від імені ЄС). Кредит на суму 2 млрд євро на 70 % покривається за рахунок коштів, виділених з бюджету ЄС, а також національних гарантій держав-членів. Кошти виділяються Україні

¹⁸ Про Державний бюджет України на 2023 рік. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

¹⁹ Sheremeta P. Ukraine: Managing War-Time Public Financing Responsibility. *Globsec*. 2022. Oct 27. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/commentaries/ukraine-managing-war-time-public-finances-responsibly> (дата звернення: 06.01.2023).

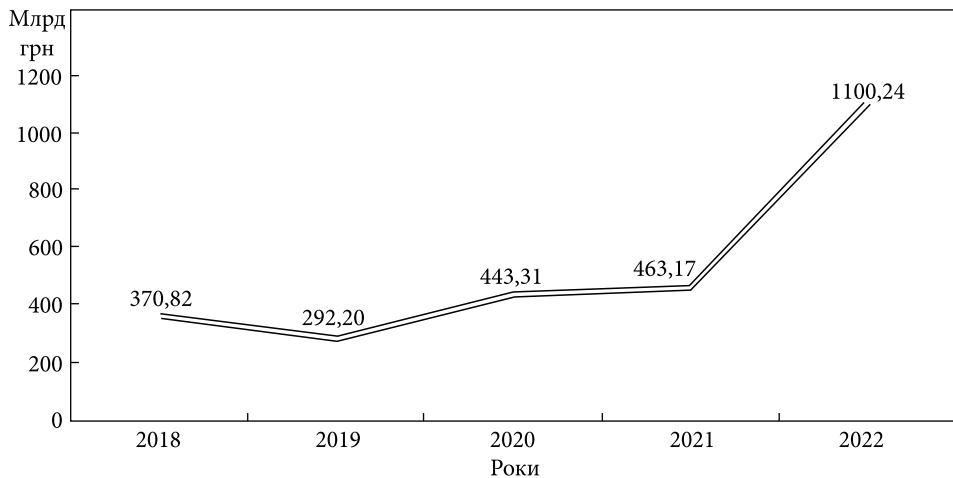

Рис. 7. Динаміка показників заборгованості за позиками міжнародних фінансових організацій у 2018—2022 рр., млрд грн

Джерело. Побудовано автором за: Державний та гарантований державою борг України за останні п'ять років. *Міністерство фінансів України.* URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>

за умов дотримання вимог ефективності, прозорості й підзвітності використання отриманого ресурсу. Водночас ураховується забезпечення економічної стійкості й стабільності, управління, дотримання принципів верховенства права²⁰.

Фінансова допомога, що надається Україні зарубіжними партнерами, має використовуватися за цільовим призначенням. Держава повинна надати гарантії дотримання такої вимоги. У зарубіжних країнах є публікації, що українські олігархи використовували сотні мільйонів іноземної допомоги, а окремі урядовці виявилися причетними до таких операцій, тому Україна має забезпечити верховенство права і судові реформи, необхідні для викорінення корупції (щоб не розкрадалися кошти допомоги)²¹.

Міжнародні фінансові організації (Світовий банк, МВФ, Азійський банк розвитку та ін.) беруть участь у фінансуванні інфраструктурних об'єктів, проте підтримують лише фінансово життєздатні проекти — метро, мости, естакади тощо. Крім того, вони надають інші послуги, спрямовані на підтримку інфраструктури (непряма підтримка). До їх складу відносяться гарантії за кредитами, консультаційні й казначейські послуги тощо. Внутрішня норма прибутку, що встанов-

²⁰ Commission disburses further 2 billion euro in exceptional macro-financial assistance to Ukraine. *European Commission.* 2022. Oct 18. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_6237 (дата звернення: 16.01.2023).

²¹ Martin N. How much could it cost to rebuild Ukraine? *Focus.* 2022. Oct 24. URL: <https://www.dw.com/en/how-much-could-it-cost-to-rebuild-ukraine/a-63533638> (дата звернення: 17.01.2023).

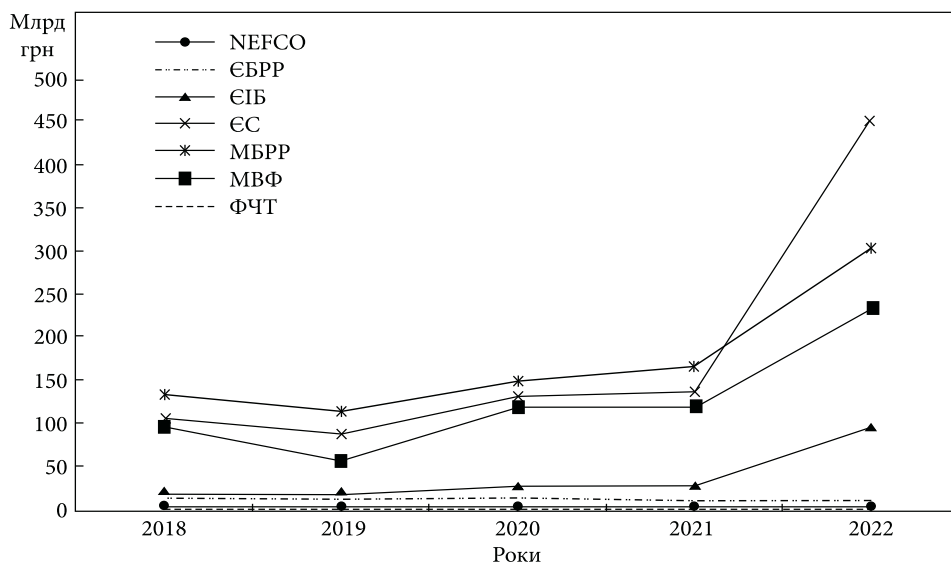

Рис. 8. Динаміка заборгованості за запозиченнями провідних міжнародних фінансових організацій у 2018—2022 рр., млрд грн

Джерело. Побудовано автором за: Державний та гарантований державою борг України за останні п'ять років. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>

люється такими установами, є значно нижчою за показники приватного сектору²².

ЄБРР і ЄС надають кредити малим і середнім підприємствам в Україні (кредит на 25 млн євро). Міжнародна фінансова корпорація підтримує фінансування інфраструктури. Світовий банк надає грантову допомогу з підтримки соціальних витрат (пенсійне забезпечення, надання соціальної допомоги, медичних послуг). Великого значення набувають питання співпраці України з МВФ. Позики надаються Україні за ставками, значно нижчими від ринкових. Крім того, співпраця з МВФ є дуже важливою для залучення міжнародних інвесторів. Починаючи з 2020 р. загальна сума заборгованості за позиками міжнародних фінансових організацій мала тенденцію до зростання, а від початку війни її обсяги збільшилися більш як у двічі (рис. 7).

Участь у підтримці фінансування України під час війни відзначається з боку цілого ряду міжнародних організацій. При цьому саме в цей період обсяги фінансової допомоги нашій країні було значно збільшено. Найвагомим таке зростання було з боку ЄС, також помітно зросли обсяги фінансової допомоги Україні від МБРР, МВФ і ЄІБ (рис. 8).

Для вирішення проблем збільшення ресурсу, що направляється на фінансування інфраструктурних проєктів, уряди впроваджують механізми

²² Financing trans-European energy infrastructure — the Connecting Europe Facility. *European Commission*. 2015. Mar 05. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_15_4554 (дата звернення: 28.08.2023).

залучення до їх виконання приватного сектору. Для цього створюються приватні взаємні фонди, для підтримки яких з боку держави надаються податкові пільги для інвесторів. Для вирішення таких завдань використовується широкий спектр фінансових механізмів, зокрема, задіяння як часткових, так і боргових інструментів, що передбачають залучення заощаджень населення (з наступним направленням отриманих коштів на фінансування інфраструктурних проєктів). Також упроваджуються заходи мобілізації коштів з боку інституціональних інвесторів (страхових компаній, пенсійних фондів). Ще одним механізмом є використання моделі державно-приватного партнерства, що, як правило, являє собою спільне підприємство, створене за участі органу державного управління й приватної корпорації. У межах цієї моделі органи державного управління здебільшого не виступають вкладниками державних коштів, а надають товариству земельні ділянки, а також інші ресурси. Що ж стосується вкладень капіталу, то воно здійснюється приватним сектором. Приватний капітал отримує права на активи, у розробленні яких бере участь. Після використання активів відбувається повернення їх уряду. Водночас слід урахувувати, що ухвалені за такою моделлю проєкти застосовуються лише для прибуткових (за показниками, що приймають приватні інвестори) активів²³.

Передбачається також використання інших механізмів мобілізації ресурсу для надання Україні фінансової підтримки. Від початку широко-масштабних воєнних дій РФ проти України в багатьох країнах були заморожені активи, розміщені у фінансових установах агресором. Це було зроблено для обмеження можливостей РФ використовувати їх у проведенні війни, а також для їх передання Україні з метою компенсації збитків, спричинених війною і руйнуванням майна держави, бізнесу і громадян України. Заморожування, арешт і відшкодування активів агресора здійснюються в різних країнах. Проте порядок проведення таких операцій залишається ще недостатньо визначеним у міжнародному праві, а тому потребує уточнення, формування переліку й порядку проведення відповідних процедур передання арештованих активів країні, яка стала жертвою нападу з боку держави-агресора. Зокрема, у ЄС розробляється правова база щодо використання підсанкційних державних російських активів, а також активів російських олігархів та їх направлення на відбудову України. У європейських країнах заморожуються російське майно (Італія), банківські рахунки, рухоме й нерухоме майно російських юридичних і фізичних осіб (Ірландія), російські активи, що потрапили під санкції (Канада, Німеччина), активи російських банків і компаній, розташованих на території Великої Британії²⁴.

²³ Там само.

²⁴ ЄС розробляє правову базу для використання конфіскованих російських активів для відбудови України. *Ракурс*. 2022. 06 лип. URL: <https://racurs.ua/ua/n172430-ies-rozroblyaie-pravovu-bazu-dlya-vykorystannya-konfiskovanyh-rosiyskyh-aktyviv-dlya-vidbudovy.html> (дата звернення: 11.01.2023).

ВИСНОВКИ

Широкомасштабний військовий напад РФ на Україну завдав таких уражень фінансовій системі, що забезпечення критичних потреб країни виявилось під загрозою. Необхідним стало внесення надзвичайних змін до обсягів і структури публічних видатків. Витрати в публічному і приватному секторах, а також домогосподарствах потребували значного збільшення. Водночас мало місце ускладнення мобілізації доходів, що посилювало ризики розбалансування фінансової системи та її окремих складових. Необхідним став перехід до використання особливої, відмінної від мирного часу, моделі управління державними фінансами.

З огляду на це, видаткова частина бюджету потребувала перегляду в напрямі збільшення пріоритетних витрат (на оборону і безпеку, надання соціальної допомоги, відновлення і захист інфраструктури, охорону здоров'я, підтримку приватного сектору економіки, домогосподарств). Водночас показники покриття видатків доходами бюджету знизилися. За таких умов бюджетний дефіцит значно збільшився і його обсяги вийшли за межі, встановлені фіскальними правилами, що діяли до війни. З метою його фінансування було розширено розміщення державних запозичень на внутрішньому ринку. Через ускладнення доступу до міжнародного фінансового ринку ресурси з використанням іноземних джерел надходили в рамках допомоги від зарубіжних партнерів.

Монетарне фінансування дефіциту бюджету, яке мало місце на перших етапах війни, стало причиною різкого загострення макроекономічних ризиків, а участь приватного сектору і домогосподарств у придбанні державних боргових цінних паперів виявилася недостатньою. Значно ускладнились умови розміщення запозичень на міжнародних фінансових ринках. Боргове фінансування з боку іноземних держав і міжнародних фінансових організацій, як правило, розширювалося на пільгових умовах (його частка перевищила внутрішні запозичення). Внесення змін до механізмів фінансового забезпечення публічних витрат у період війни дозволило достатньою мірою утримати їх критичний рівень і не допустити різкого погіршення фінансової стійкості.

До заходів покращення фінансового забезпечення публічних витрат віднесено: зниження показників дефіциту державного бюджету шляхом зростання покриття видатків доходами; регламентування застосування фіскальних правил у період війни; обмеження монетарного фінансування на основі збільшення заощаджень громадян і приватних інвесторів; зменшення обсягів державного ресурсу для фінансування дефіциту бюджету за рахунок розширення внесків приватного сектору і домогосподарств; зміцнення контролю, у тому числі з боку громадських організацій, за використанням мобілізованого з усіх джерел ресурсу для фінансового забезпечення публічних витрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Марченко С.М. Стратегічне управління державними фінансами: євроінтеграційний курс, міжнародні тренди, національні особливості. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 7—26. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.01.007>
2. Єфименко Т.І. Кризові трансформації соціально-економічних систем. *Фінанси України*. 2021. № 11. С. 7—20. <https://doi.org/10.33763/finukr2021.11.007>
3. Гасанов С.С. Міжнародні стандарти статистики державного боргу та їх впровадження в систему управління державними фінансами України. *Фінанси України*. 2022. № 12. С. 7—21. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.12.007>
4. Луніна І.О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 7—26. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.08.007>
5. Лютий І.О. Фінансова політика: сучасні виклики та суперечності реалізації в Україні. *Фінанси України*. 2020. № 5. С. 50—62. <https://doi.org/10.33763/finukr2020.05.050>
6. Crawford H. The U.S. Budgetary Costs of the Post-9/11 Wars. Watson Institute. Brown University, 2021. 24 p. URL: https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2021/Costs%20of%20War_U.S.%20Budgetary%20Costs%20of%20Post-9%2011%20Wars_9.1.21.pdf

Надійшла 20.02.2023

Прорецензована 09.03.2023

Підписана до друку 10.03.2023

REFERENCES

1. Marchenko S. Strategic public finance governance: European integration course, international trends, national peculiarities. *Finance of Ukraine*, 2022, No. 1, pp. 7-26. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.01.007> [in Ukrainian].
2. Iefymenko T. Crisis transformations of socio-economic systems. *Finance of Ukraine*, 2021, No. 11, pp. 7-20. <https://doi.org/10.33763/finukr2021.11.007> [in Ukrainian].
3. Gasanov S. International standards of public debt statistics and their implementation in the public finance management system of Ukraine. *Finance of Ukraine*, 2022, No. 12, pp. 7-21. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.12.007> [in Ukrainian].
4. Lunina I. Public finance capacity to secure expenditures during the war period and the post-war recovery of Ukraine. *Finance of Ukraine*, 2022, No. 8, pp. 7-26. <https://doi.org/10.33763/finukr2022.08.007> [in Ukrainian].
5. Ljutyj I. Financial policy: modern challenges and contradictions of implementation in Ukraine. *Finance of Ukraine*, 2020, No. 5, pp. 50-62. <https://doi.org/10.33763/finukr2020.05.050> [in Ukrainian].
6. Crawford H. The U.S. Budgetary Costs of the Post-9/11 Wars. Watson Institute. Brown University, 2021. URL: https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2021/Costs%20of%20War_U.S.%20Budgetary%20Costs%20of%20Post-9%2011%20Wars_9.1.21.pdf

Received on February 20, 2023

Reviewed on March 9, 2023

Signed for printing on March 10, 2023

Vasyl Kudryashov, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Head of the Department of Public Finances Management
Scientific and Research Financial Institute
of the Academy of Financial Management
38, Mykolya Mikhnovskoho Blvd, Kyiv, 01014, Ukraine

FINANCIAL PROVISION FOR PUBLIC EXPENDITURES DURING THE WAR

The large-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine caused such damage to the financial system that the providing for critical needs was threatened. There was a need to review approaches to the management of public expenditures, as well as their financial provision. During the war, public expenditures increased sharply, while revenues decreased. Such changes required the introduction of fundamentally new approaches to the cost management and resource mobilization performed in compliance with the principles of fiscal sustainability.

An analysis of the peculiarities of financial provision for public expenditures in Ukraine during the war and the application of measures to improve it is carried out using such research methods as historical, logical, abstraction, description, generalization, comparison, grouping, analysis and synthesis. The increase in budget deficit is noted that goes far beyond the limits established by the fiscal rules functioning before the war. To cover it, the placement of loans on the domestic market was expanded. Due to the hindered access to the international market, the supply of resources was organized as a part of assistance from foreign partners.

Making changes to the management of public finance during the war made it possible to maintain its critical level and financial stability. Public debt obligations were placed mainly for long terms, no sharp increase in their yield. External borrowings were obtained from foreign partners on preferential terms. Measures to improve the financial provision for public expenditures during the war and to overcome the latter's consequences are determined: reduction of state budget deficit indicators by increasing the coverage of expenditures by revenues; regulation of fiscal rules application during the war; limitation of monetary financing; decrease in the amount of public resources to finance the budget deficit; strengthening control by non-governmental organizations over the use of resources mobilized from all sources for financial provision for public expenditures.

Keywords: *state budget deficit; government borrowing; risks and financing mechanisms; financial assistance from foreign partners; fiscal rules.*

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.058>

UDC 336.7

JEL: G21, Q56

ZAPOTICHNA Roksolana, PhD (Econ.),
Senior Lecturer of the Faculty No. 2 for the Preparation
of Specialists for Criminal Police Units
Lviv State University of Internal Affairs
26, Horodotska St., 79007, Lviv, Ukraine
e-mail: roksolana.zapotichna@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5588-171X>

GREEN TREND IN INTERNATIONAL BANKING BUSINESS: OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

The following article fills a gap in the literature on changes in the international banking business while highlighting green tendencies. Based on the analysis of the latest scientific studies of green banking, the systematization of forces influencing the banks' decision to implement green banking has been improved. Opportunities and challenges for the international banking business in the process of green transition have been examined. In light of global trends in the international banking business, the potential for the development of green banking in Ukraine has been analyzed.

Keywords: international banking business; green banking; profit maximization; motives and pressures; corporate social responsibility.

The article is a logical continuation of our previous research, which overviews the main post-pandemic trends in international banking and systematizes the features of the old and new paradigms of international banking business [1]. International banking business refers to the operations and activities of banks that operate across national borders, providing financial services to customers in multiple countries. The pandemic has shown global financial and socioeconomic vulnerability and represents a shock that could hasten political processes.

C i t a t i o n: Zapotichna R. Green trend in international banking business: opportunities for Ukraine. *Economy of Ukraine*. 2023. No. 3. P. 58—72. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.058>

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2022. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

According to the results of our previous research, at the end of 2020 the following trends were observed in the activity of international banks that had been well-documented in previous turbulent pandemic years — the credit strategies transformation — from aggressive into conservative; the rise of South-South banking; the shift toward alternative sources of funding; the dramatic increase in banks size; the expansion of Chinese banks; the strengthening position of fast-growing markets as multinational banks home countries and the growing importance of developing and emerging markets as multinational banks host countries; the geographic expansion and regionalization of their activities. The fundamental principles of the new paradigm that banks have adopted include risk reduction, socially responsible policy, and consideration of national interests rather than global ones. Going green has emerged as a significant trend in global finance. International banks are becoming more environmentally conscious by starting sustainable initiatives and providing cutting-edge green products all around the world. The significance of the research topic is related to issues and trends in the global banking industry, notably the shift to green banking, in the context of ensuring global sustainable development.

While multinational corporations declare bankruptcy and millions of people lose their jobs, governments in Europe and the rest of the world continue to pour trillions of dollars into stabilizing and rebuilding the economy in the name of green recovery. The current economic challenges provide a chance to reconsider what green banking might entail.

The response to climate change necessitates coordinated actions from all sectors of the economy and economic agents. Financial institutions, such as international banks, are key economic agents that impact overall economic development and growth in terms of both quality and quantity.

So, **the purpose of this article** is to examine the trends and forces behind the adoption of green banking by international banks in the post-pandemic era. We will analyze the significance of green banking practices in promoting global sustainable development and the potential for the growth of green banking in Ukraine. By exploring the strategies and initiatives of international banks in the context of green recovery, we aim to shed light on the role of financial institutions in addressing climate change and promoting sustainable economic growth. Ultimately, this article seeks to contribute to the ongoing discussion on the importance of green banking and its potential for transforming the global banking industry.

FORCES AFFECTING THE ADOPTION OF GREEN BANKING

There is no established definition or set of standards for what exactly defines a «green bank». In our research this term is used to describe a bank that prioritize preserving the environment over maximizing profits with both their lending and investing activities.

We looked at recent scientific studies (from the last five years) that were pertinent to this specific problem to provide an answer to the question of why banks «go green» in the very first place.

There is a growing need for funding long-term efforts in emerging and developing countries where economic growth and measures to reduce carbon intensity are coupled with the urgent need to enhance climate resilience. Accordingly, IFC predicts that between 2016 and 2030, there will be close to \$23 trillion in climate investment opportunities in 21 emerging markets (which account for close to 62 percent of the world's population and 48 percent of carbon emissions), based on an analysis of national climate change commitments and supporting policies¹. Considering the abovementioned, the literature review is focused on researches of green banking in emerging and developing countries.

D. Arumugam and T. Chirute conducted research aimed at gaining insight into the factors that influence the adoption of green banking among Malaysian banks. The authors categorized those factors into five groups: environmental concern, stakeholder pressure, regulatory guidelines, economic factors, and credit demand. The findings reveal that all of the abovementioned groups of factors have a significant impact on green banking uptake [2].

O. Shafique, H. Khizar, W. Jamal, and M. Khan consider central bank regulations, customer pressure, and social competition as factors that significantly affect Pakistan banks' behavioral intention to implement green banking [3].

The investigation of the determinants of green banking adoption is proposed in the study by S. Bukhari, F. Hashim, and A. Amran. Top management pressure, customer pressure, competitive pressure, and community pressure are the four criteria, developed from the institutional theory, influencing green banking adoption. The study concludes that external or institutional factors can become important in influencing a bank's decision to embrace green banking practices [4].

Climate change is recognized by regulators and central banks as a serious, imminent, and existential challenge to the international economy. As a result, the international banking business faces a systemic risk. Climate change, as well as the catastrophic financial and structural implications that it will entail, can no longer be ignored or denied by international banks. As a result, these institutions are putting more pressure on banks to tackle the sustainability issue as soon as possible. The attitude has shifted from offering guidance and recommendations to demanding disclosures and actions on capital needs, stress tests, and risk modeling. These criteria are increasingly being incorporated into banks' policy, compliance, and risk analysis. Given the highly regulated nature of the banking industry, all green banking policy efforts by central banks and regulators will ultimately attempt to change the behavior of banks and lead them to gradually shift their strategy toward more climate- and environment-friendly ways of doing business, which can help them manage their risk exposure while also assisting countries in meeting their climate goals [5].

¹ *International Finance Corporation*. URL: <https://www.ifc.org/>

Another reason why international banks go green is pressure in various aspects. As stated by C. Innig, banks are currently under pressure on both the lending and investment sides. Banks are being monitored by the general public, regulators, clients, and investors, all of whom have slightly different types of motivation. When it comes to attaining the UN's Sustainable Development Goals, the general public expects the banking business to be the driving force. Beyond simple economic metrics, they seek accountability and transparency. A new agreement between the global banking industry and society is required to carry out the objectives of the Paris Agreement.

A slightly different pressure comes from clients and employees. According to C. Innig's research, 64 % of employees will not accept an offer from an entity that does not have a firm environmental position. Activist groups and the investing community exert additional pressure on banks. Institutional investors have previously challenged certain banks to be more decisive in decreasing exposure to fossil fuel assets. It is highly likely that investors will also expect banks to look for new ways to develop and generate money [6].

The study by Y. Xia and P. Liu adds to the existing literature on the factors that influence corporate green innovation from the perspective of the external finance environment by demonstrating the link between bank competition (which can be described as pressure from other banks) and corporate green innovation. The findings reveal that increased bank rivalry encourages corporate green innovation. Bank competition influences green innovation by lowering financing transaction costs, and increasing the likelihood of new banks entering the green innovation sector [7].

Banks all over the world are implementing green banking strategies to preserve their good name. As environmental awareness has increased banks are now increasingly exposed to reputation risk if their direct or indirect actions are seen as being harmful to society. The financing of environmentally risky firms raises reputational issues.

The results of the study by N. Igbudu, Z. Garanti, and T. Popoola show that green banking practices have a favorable influence on bank loyalty and company reputation, meaning that applying green banking practices sends a favorable message to bank stakeholders about their stance and what they represent in the business environment [8].

International banks perceive green banking as a corporate social responsibility activity because they see an increasing desire for banks to be more environmentally friendly and are concerned about potential reputational issues. Corporate social responsibility as a governance tool can be effective for monitoring management conduct in financial institutions, particularly those regarded as «too large to fail» because of their importance to the economy [5].

However, according to the findings of our previous research, international banks are perceived as «too big to fail» because of their destabilizing impact on the economies of host and home countries during economic and social crises, according to a new paradigm.

Banks are profit-driven institutions. That is why they must make profit in such a way that they can also prioritize the needs of society. Green banking strategies and profitability have not always gone hand in hand. Banks that are socially and environmentally responsible can be financially successful and have growth rates that are comparable to, if not greater than, their traditional counterparts. In many cases, it has also been proved that with well-managed green banking, customers are prepared to pay more for products that are environmentally benign [9].

A. Al Mamun and M. Rana attempted to determine the relationship between the transition to green banking and the commercial banks' financial performance on the example of 33 commercial banks in Bangladesh for the period of 8 years from 2012 to 2019. According to their findings, there is a positive relationship between banks adopting green strategy and their profitability. The regression analysis also reveals that green finance has a beneficial impact on banks' profitability. It suggests that increasing green finance will boost commercial bank profits in Bangladesh, or vice versa [10].

According to I. Pusva and E. Herlina, the advantage of implementing green banking in terms of environmental efficiency is that banks are more concerned about the environment and can enhance revenues by lowering operating expenses without compromising the quality of banking products and services [11].

We offer our own classification of forces influencing the bank's choice to convert to green activities based on the provided literature review. Researchers in the studies being examined above employed a variety of notions to describe the forces that influence banks' decisions to implement green banking: such as intentions, pressures, stimuli, and motives. Additionally, within the context of a single scientific article, several notions can be employed interchangeably. However, these notions are not synonyms, therefore, replacing them with one another causes ambiguity in their interpretation. Given the aim of our article, it is vital to distinguish these notions. For example, motives and pressures for banks' transition to green banking, in contrast to factors are more subjective in nature and are closely related to the future benefits or losses that each specific bank plans to receive when switching to green banking. The ultimate goal of most motives is to increase the value of the bank, but it is worth considering political and economic expansion motives and various non-economic goals in some international banks, which can significantly limit the effect of the market mechanism in the banking systems of host countries and lead to increased instability. Motives (risk avoidance, cost reduction, reputation improvement, profit maximization) can be determined as positive stimuli for banks' transition to green banking, whereas pressure (regulatory/governmental pressure; pressure from stakeholders, customers, and employees) can be determined as negative stimuli. Factors that were found to be affecting banks' decisions to go green can be classified into two categories: economic (banks' competition) and non-economic (environmental, cultural, moral, political).

To the best of our knowledge, there is no official ranking of countries by the number of green banks or official ranking of banks that provide the largest amount of green loans. It's difficult to determine such rankings since the concept of green banking can vary among countries and institutions. It's worth noting that the availability and definition of green banking can vary among banks and countries, so it's important to carefully evaluate the terms and conditions of any loan before applying for one. We relied on publicly available information such as annual reports and green reports of the banks themselves, which often provide information on their green goals and financing activities. News articles and press releases from reputable sources, which report on the banks' green commitments and financing activities. Some organizations, such as the Green Bank Network, have attempted to compile a list of green banks around the world. As of 2021, the Green Bank Network included 49 member institutions from 30 countries. However, not all green banks may be members of the Green Bank Network, and there may be other institutions or programs that provide financing for sustainable projects but do not identify as green banks.

The Banker and Corporate Knights have collaborated to create the first list of green-ish banks in the world, graded by the proportion of revenues generated by green lending, underwriting, and investments. Researchers from Corporate Knights evaluated 60 banks for which they could find quantitative sustainable-revenue statistics. For a more direct comparison and to give smaller institutions a chance to compete against multinational behemoths, Corporate Knights evaluated these banks based on their income from sustainable financing operations as a % of overall revenues, rather than total sustainable revenues (Table 1).

Table 1. The list of banks graded by the proportion of revenues generated by green lending

Rank	Bank	Country of origin	Green Revenue Ratio, %
1	Vancity	Canada	34.12
2	SpareBank 1 Østlandet	Norway	23.03
3	Amalgamated Bank	USA	19.46
4	Intesa Sanpaolo	Italy	6.72
5	Commerzbank AG	Germany	6.53
6	JB Financial Group	South Korea	5.21
7	Investec group	South Africa	5.03
8	DBS Bank Ltd.	Singapore	3.77
9	BMO Financial Group	Canada	3.58
10	Citi	USA	3.02

Source. Constructed by the author based on: Spenser R. Which banks are financing the clean energy transition? *Corporate Knights*. 2022. Sep 29. URL: <https://www.corporateknights.com/rankings/other-rankings-reports/2022-sustainable-banking-revenues-ranking/which-banks-are-financing-the-clean-energy-transition/> (accessed on: 21.12.2022).

Table 2. The list of banks graded by volume of green and ESG-linked loans

Rank	Bank	Volume (m) USD	Country of origin
1	BofA Securities	19,978	USA
2	JP Morgan	17,378	USA
3	BNP Paribas SA	12,422	France
4	Mizuho Financial Group Inc	12,207	Japan
5	Citi	12,088	USA
6	Wells Fargo & Co	11,701	USA
7	Credit Agricole CIB	11,486	France
8	Mitsubishi UFJ Financial Group Inc	10,416	Japan
9	Sumitomo Mitsui Financial Group Inc	10,260	Japan
10	Societe Generale SA	9,464	France

Source. Constructed by the author based on: Refinitiv Lpc. Green Lending Review. Special Edition: League Table Issue. July 2022. URL: https://www.refinitiv.com/content/dam/marketing/en_us/documents/reports/green-lending-jul-2022.pdf

Another ranking worth noting in the context of green banking is the Refinitiv League Table of Green and ESG-Linked Loans, which tracks the issuance of loans with sustainability-linked features. The Refinitiv League Table of Green and ESG-Linked Loans ranks banks based on the volume of green and ESG-linked loans they have underwritten over a given period, typically a year. The latest ranking was released in July 2022.

According to the ranking, BofA Securities was recognized as the leading bank in green financing with \$19,97 billion in financing in the first half of the year 2022, according to the Refinitiv ranking, which positions BofA Securities in the top of its Global Top Tier Green & ESG-Linked Loans ranking (Table 2).

OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR GREEN BANKING IN UKRAINE

The international banking business faces both opportunities and challenges as a result of climate change. J. Eceiza, H. Harreis, D. Hдrtrl, and S. Viscardi view financing a green agenda, including electrification of transportation and mobility automation; plant refurbishments to minimize or capture and store carbon pollution; the transition of energy production toward alternatives, as an opportunity. Significant green investment potential exists in oil and gas, electricity production, real estate, manufacturing, and agriculture. Alternatives, recycling, carbon capture, aviation, petroleum products, and transportation all offer chances in the energy sector. Banks can help clients decrease risk in supply contracts or provide structured financing solutions for power-purchase agreements as they transition away from oil and coal. Energy storage, transportation, and recycling all require major capital investment in renewables [12].

Energy efficiency, which improves profitability and competitiveness while lowering or postponing the burden of adding extra power generation capacity to the grid, is one option that banks can consider. Another area with tremendous potential for international banks is green building construction. In emerging countries, population growth, urbanization, and rising wealth have resulted in a considerable increase in new facilities, both residential and commercial, and a corresponding increase in carbon emissions. Combining home mortgage loans with solar home system loans is another attractive financial opportunity since it has the potential to make solar financing easier while also allowing financial institutions to benefit from mortgage securitization [13].

According to T. Dang and T. Nguyen, green banks have numerous advantages for long-term growth: first and foremost, favorable financial terms and reasonable costs, green banks can offer lower lending rates and more flexible terms. Because of green investment and public backing, interest rates for clean energy projects are frequently lower than market standards (interest rates are frequently lower when traded in the private sector). This strategy encourages clean energy projects to reach high economic efficiency, and these development projects attract a large number of investors, including both foreign and local capital sources. Green banks can also issue green bonds with lower fees, making this a reliable source of funding for renewable energy projects on the worldwide market.

Secondly, credit support: green bank services such as partial credit guarantees, insurance, and loan loss compensation assist bridge the gap between perceived risks associated with clean energy investment and the demands of private lenders. Guarantees and credit improvements are risk reduction tools that assist private banks to undertake sustainable energy projects.

Thirdly, green banks attract private investors by representing the name, capital, and reputation of green projects. Bond issuance and private placement attract secondary market capital through co-investment with local banks and contractors. Green banks can also identify and study new technologies for local markets because they have experience in other areas.

Fourthly, green banks might pool small projects into larger projects to attract larger investors or securitize them through bond issuance. This integrated approach lowers transaction costs while increasing investment. Green banks can also standardize contracts to save money on specific projects.

Fifth, increased loanable funds supply: green banks can quickly give market information and create the optimum conditions for increased transparency, confidence among investors, and lower perceived risk of clean energy investment. Tracking, disseminating, and sharing information regarding the effectiveness of initiatives and investments in other markets using open-source intelligence approaches can help minimize perceived risks and increase investor trust.

Finally, increased capital supply: green banks may quickly give market information and develop best practices to promote transparency, boost investor trust, and minimize perceived risks in clean energy investment. Tracking, reporting, and sharing information regarding the effectiveness of initia-

tives and investments in other markets are examples of «open source» strategies that can reduce possible risks and enhance investor trust [14].

These are the opportunities that banks can seize if appropriate policies and tactics are implemented on time. It is therefore critical to identify financial institutions' current and future climate change visions. However, apart from the opportunities that green banking provides to banks, it also faces a number of challenges of both financial and non-financial nature.

According to Tran Thi Thanh Tu and Nguyen Thi Phuong Dung, who researched the factors that influence green banking practices in Vietnam and the significance of green banking in the country's long-term economic growth, the main challenges facing banks in their green transition are as follows.

1. Green investments and projects have a lower cash flow in the short term. Green investments and projects typically have longer payback times and reduced cash flow in the immediate term. Banks should do a cash flow analysis or a cost-benefit analysis for these green investments and projects before issuing a loan. It may be difficult for banks to finance several projects at once because this would demand time and resources.

2. Inadequate data on the environmental impact of green investments and projects. In order to analyze the environmental implications of green investments/projects, banks require trustworthy data.

3. Green banking activities typically take longer to prepare and implement than traditional banking activities due to the longer start-up time and lower customer numbers.

4. Low profit in the short term. Green banking's major goal is to assist green projects and investments that promote sustainable development and environmental protection. These projects and investments might not be focused on producing money. Bank profits will suffer as a result of this.

5. Higher operational costs. Green banks must invest a significant amount of money in educating and training specialized, talented, and skilled bank staff to examine the environmental implications of investments and projects. Bank employees must also have additional training and expertise in dealing with green investments and projects. Additionally, banks may be required to invest in current technology to examine the environmental implications of green projects and investments on occasion.

6. Risks to reputation. Choosing to focus on green banking can help banks improve their reputation over time. However, because it is difficult to assess the environmental implications of projects and investments, banks run the risk of financing «dirty» projects that are not considered green and may harm the environment and sustainable development.

7. Green banking lacks explicit guidelines. Green banking is a relatively new notion in banking, particularly in developing nations like Vietnam. As a result, the government has yet to establish a proper legislative framework for green banking. Furthermore, the legal framework for evaluating green projects is not legally established and integrated across government bodies [15].

Green banking is a relatively new concept in Ukraine, but there are growing efforts to promote green loans and investment in the country.

The National Bank of Ukraine (NBU) has taken steps to encourage green finance and promote sustainable finance in Ukraine. Some of these steps include:

- issuing guidelines for banks on environmental risk management: The NBU has issued guidelines for banks on managing environmental risks associated with lending and investing, which includes measures to assess and manage the environmental impact of lending activities;

- providing incentives for banks to finance green projects: The NBU has introduced a system of differentiated risk-weighted capital requirements for banks that finance green projects, which reduces the amount of capital that banks must hold against such loans, making it more attractive for banks to finance green projects;

- establishing a Green Financing Fund: The NBU has established a Green Financing Fund to provide concessional loans to finance green projects, which helps to bridge the gap between the demand and supply of green financing in the market;

- launching a green bond market: The NBU has established a green bond market to facilitate investment in green projects, which enables issuers to raise funds from investors specifically for financing green projects;

- participating in international initiatives: The NBU has joined several international initiatives aimed at promoting sustainable finance, such as the Sustainable Banking Network and the Central Banks and Supervisors Network for Greening the Financial System².

These steps demonstrate the NBU's commitment to promoting sustainable finance and green banking in Ukraine, and are aimed at encouraging banks to adopt environmentally responsible lending practices and to finance green projects.

Although the idea of green banking has drawn considerable interest on a global scale, this market segment is still untapped in Ukraine, therefore banks who actively use green banking instruments will be able to generate large profits. This subject is also significant given the Russia's invasion of Ukraine, when Ukraine has to preserve electricity. The reduction of consumption of traditional energy resources and the development of the market of renewable energy sources is important. This is the implementation of best practices and European standards for energy efficiency, attracting funding for energy efficiency projects and using alternative energy sources.

Among the projects are those for the development of renewable energy sources and the acquisition of equipment for them, the energy-efficient modernization of factories and other buildings, including the replacement

² NBU Joins Network for Greening the Financial System. *National Bank of Ukraine*. 2021. Feb 23. URL: <https://bank.gov.ua/en/news/all/natsionalniy-bank-doluchivsyado-mereji-dlya-ozelenennya-finansovoyi-sistemi> (accessed on: 23.12.2022).

of machinery, lighting, and heating, the building of homes that adhere to ecological and energy-efficient standards, as well as initiatives for environmental protection.

In our opinion, for the sake of Ukraine's responsible international reputation, the country shouldn't exclude itself from these global economic and environmental initiatives. This is true not only due to the country's unsatisfactory socioeconomic situation and outdated, resource-intensive technological foundation for social production.

In our opinion, the perspectives of implementing green banking initiatives in Ukraine are positive, but there are both opportunities and challenges that need to be addressed.

On the positive side, there is growing awareness of the need for sustainable finance and green investment in Ukraine, and there are several positive developments that suggest that green banking initiatives could be successful. For example:

- strong potential for renewable energy and energy efficiency: Ukraine has significant potential for renewable energy and energy efficiency projects, with abundant wind, solar, and biomass resources, as well as a large market for energy efficiency improvements;
- growing interest from investors: There is growing interest from both international and domestic investors in financing green projects in Ukraine, which provides opportunities for banks to tap into new sources of financing for green initiatives;
- government support: The Ukrainian government has shown support for green banking initiatives, including through the establishment of the Green Financing Fund and the launch of the green bond market.

However, there are also several challenges that need to be addressed in order to fully realize the potential of green banking in Ukraine. These include:

- limited availability of green investment opportunities: There is a limited number of green investment opportunities in Ukraine, which makes it difficult for banks to invest in green projects;
- lack of public awareness: There is a lack of public awareness and understanding of green finance and the benefits of sustainable finance, which makes it challenging to promote green banking initiatives;
- political and economic instability: Ukraine has experienced political and economic instability in recent years, which has affected the investment climate and made it more challenging for banks to invest in green projects.

CONCLUSIONS

Adoption of green banking is more than turning environment-friendly as it is beneficial, such as reduction in the risk as well as the cost of the bank, improvement of banks reputations and contribution to the common good of the environment as well as improving the bank reputation. This conclusion is

in line with the findings of our earlier research which highlights one of the main features of the new paradigm in international banking business, namely, banks' transition from profit-maximizing to risk-minimizing strategies, or, as it is often called transition from «profit, profit, and profit» to «planet, people, and profit» strategies. This transition can become a unique opportunity for post-pandemic banks' recovery. Comprehensively, green banking assists the bank's commercial objective on top of corporate social responsibility. It could be concluded that deployment of green banking is an inevitable trend in the development strategy of Ukraine's commercial banks. Therefore, in order for Ukrainian commercial banks to compete in and survive on the global market, they must understand their obligations to the environment as well as to the society, and the economy. Although the idea of green banking has drawn considerable interest on a global scale, this market segment is still untapped in Ukraine, therefore banks who actively use green banking instruments will be able to generate large profits. Overall, while there are challenges to implementing green banking initiatives in Ukraine, there are also significant opportunities for banks to play a role in promoting sustainable finance and green investment in the country. To fully realize these opportunities, it will be important to address the challenges and promote a supportive environment for green banking initiatives.

REFERENCES

1. Murshudli F., Zapotichna R., Dilbazi E. International banking business and bank strategy: global trends and benchmarks for post-Soviet states. *Economic Annals-XXI*, 2020, Vol. 185, Iss. 9-10, pp. 27-38. <https://doi.org/10.21003/ea.V185-03>
2. Arumugam D., Chirute T. Factors determining the adoption of green banking amongst commercial banks in Malaysia. *Electronic Journal of Business & Management*, 2018, No. 2, pp. 50-62. URL: <https://ejbm.sites.-apiit.edu.my/files/2021/10/Paper-4-Factors-determining-the-adoption-of-green-banking-amongst-commercial-banks-in-Malaysia.pdf>
3. Shafique O, Khan M. Factors Affecting Bankers' Behavioral Intention to Adopt Green Banking: An Empirical Analysis of Banks in Pakistan. *Journal of Business and Social Review in Emerging Economies*, 2020, Vol. 6, No. 2, pp. 835-843. <https://doi.org/10.26710/jbsee.v6i2.1258>
4. Bukhari S., Hashim F., Amran. A. Determinants of Green Banking Adoption: A Theoretical Framework. *KnE Social Sciences*, FGIC 2nd Conference on Governance and Integrity 2019. 14 p. <https://doi.org/10.18502/kss.v3i22.5041>
5. Park H., Kim J. Transition towards green banking: role of financial regulators and financial institutions. *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*, 2020, Vol. 5, No. 5, 25 p. <https://doi.org/10.1186/s41180-020-00034-3>
6. Innig C. In Banking, Sustainability is the New Digital. Now what? *The World Financial Review*, 2021, Nov 09. URL: <https://worldfinancialreview.com/in-banking-sustainability-is-the-new-digital-now-what/> (accessed on: 20.12.2022).
7. Xia Y., Liu P. Does Bank Competition Promote Corporate Green Innovation? Evidence from the Location of Bank Branches. *China & World Economy*, 2022, Vol. 30, Iss. 2, pp. 84-116. <https://doi.org/10.1111/cwe.12411>

8. Igbudu N., Garanti Z., Popoola T. Enhancing Bank Loyalty through Sustainable Banking Practices: The Mediating Effect of Corporate Image. *Sustainability Journal*, 2018, 11 p. <https://doi.org/10.3390/su10114050>
9. Aubhi R. The Evaluation of Green Banking Practices in Bangladesh. *Research Journal of Finance and Accounting*, 2016, Vol. 7, No. 7, pp. 93-125. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/234631392.pdf>
10. Al Mamun A., Rana M. Green Banking Practices and Profitability of Commercial Banks in Bangladesh. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 2020, Vol. 11, Iss. 5, pp. 10-14. URL: https://www.researchgate.net/publication/344810411_Green_Banking_Practices_and_Profitability_of_Commercial_Banks_in_Bangladesh
11. Pusva I., Herlina E. Analysis of the implementation of green banking in achieving operational cost efficiency in the banking industry. *The Indonesian Accounting Review*, 2017, Vol. 7, No. 2, pp. 203-210. <https://doi.org/10.14414/tiar.v7i2.1602>
12. Eceiza J., Harreis H., Härtl D., Viscardi S. Banking Imperatives for managing climate risk. *McKinsey & Co*, 2020, Jun 01. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk-and-resilience/our-insights/banking-imperatives-for-managing-climate-risk> (accessed on: 20.12.2022).
13. Li Wenxin, Nguyen Q.T., Narayanaswamy M. How Banks Can Seize Opportunities in Climate and Green Investment. International Finance Corporation. Washington, DC, 2016. URL: <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/65457abe-0e4f-4dc2-80e6-725f696c4c22/EMCompass+Note+27+Banks+and+Climate+Finance+FINAL.pdf?MOD=AJPERES&CVID=IBMsNWE>
14. Dang T.T., Nguyen T.T. Developing Green Bank Operation in India and Vietnam: Comparison and Evaluation. *Asian Journal of Business Environment*, 2021, Vol. 11, Iss. 3, pp. 33-43. <https://doi.org/10.13106/ajbe.2021.vol11.no3.33>
15. Tran Thi Thanh Tu, Nguyen Thi Phuong Dung. Factors affecting green banking practices: Exploratory factor analysis on Vietnamese banks. *Journal of Economic Development*, 2017, No. 24, Vol. 2, pp. 4-30. <https://doi.org/10.24311/jed/2017.24.2.05>

Received on January 17, 2023

Reviewed on January 30, 2023

Revised on February 21, 2023

Signed for printing on February 28, 2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Murshudli F., Zapotichna R., Dilbazi E. International banking business and bank strategy: global trends and benchmarks for post-Soviet states. *Economic Annals-XXI*. 2020. Vol. 185. Iss. 9-10, P. 27—38. <https://doi.org/10.21003/ea.V185-03>
2. Arumugam D., Chirute T. Factors determining the adoption of green banking amongst commercial banks in Malaysia. *Electronic Journal of Business & Management*. 2018. No. 2. P. 50—62. URL: <https://ejbm.sites.-apiit.edu.my/files/2021/10/Paper-4-Factors-determining-the-adoption-of-green-banking-amongst-commercial-banks-in-Malaysia.pdf>
3. Shafique O, Khan M. Factors Affecting Bankers' Behavioral Intention to Adopt Green Banking: An Empirical Analysis of Banks in Pakistan. *Journal of Business and Social Review in Emerging Economies*. 2020. Vol. 6. No. 2. P. 835—843. <https://doi.org/10.26710/jbsee.v6i2.1258>
4. Bukhari S., Hashim F., Amran A. Determinants of Green Banking Adoption: A Theoretical Framework. KnE Social Sciences, FGIC 2nd Conference on Governance and Integrity 2019. 14 p. <https://doi.org/10.18502/kss.v3i22.5041>

5. Park H., Kim J. Transition towards green banking: role of financial regulators and financial institutions. *Asian Journal of Sustainability and Social Responsibility*. 2020. Vol. 5. No. 5. 25 p. <https://doi.org/10.1186/s41180-020-00034-3>
6. Innig C. In Banking, Sustainability is the New Digital. Now what? *The World Financial Review*. 2021. Nov 09. URL: <https://worldfinancialreview.com/in-banking-sustainability-is-the-new-digital-now-what/> (дата звернення: 20.12.2022).
7. Xia Y., Liu P. Does Bank Competition Promote Corporate Green Innovation? Evidence from the Location of Bank Branches. *China & World Economy*. 2022. Vol. 30. Iss. 2. P. 84—116. <https://doi.org/10.1111/cwe.12411>
8. Igbudu N., Garanti Z., Popoola T. Enhancing Bank Loyalty through Sustainable Banking Practices: The Mediating Effect of Corporate Image. *Sustainability Journal*. 2018. 11 p. <https://doi.org/10.3390/su10114050>
9. Aubhi R. The Evaluation of Green Banking Practices in Bangladesh. *Research Journal of Finance and Accounting*. 2016. Vol. 7. No. 7. P. 93—125. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/234631392.pdf>
10. Al Mamun A., Rana M. Green Banking Practices and Profitability of Commercial Banks in Bangladesh. *IOSR Journal of Economics and Finance*. 2020. Vol. 11. Iss. 5. P. 10—14. URL: https://www.researchgate.net/publication/344810411_Green_Banking_Practices_and_Profitability_of_Commercial_Banks_in_Bangladesh
11. Pusva I., Herlina E. Analysis of the implementation of green banking in achieving operational cost efficiency in the banking industry. *The Indonesian Accounting Review*. 2017. Vol. 7. No. 2. P. 203—210. <https://doi.org/10.14414/tiar.v7i2.1602>
12. Eceiza J., Harreis H., Härtl D., Viscardi S. Banking Imperatives for managing climate risk. *McKinsey & Co*, 2020, Jun 01. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk-and-resilience/our-insights/banking-imperatives-for-managing-climate-risk> (дата звернення: 20.12.2022).
13. Li Wenxin, Nguyen Q.T., Narayanaswamy M. How Banks Can Seize Opportunities in Climate and Green Investment. International Finance Corporation. *Washington, DC*, 2016. URL: <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/65457abe-0e4f-4dc2-80e6-725f696c4c22/EMCompass+Note+27+Banks+and+Climate+Finance+FINAL.pdf?MOD=AJPERES&CVID=IBMsNWE>
14. Dang T.T., Nguyen T.T. Developing Green Bank Operation in India and Vietnam: Comparison and Evaluation. *Asian Journal of Business Environment*. 2021. Vol. 11. Iss. 3. P. 33—43. <https://doi.org/10.13106/ajbe.2021.vol11.no3.33>
15. Tran Thi Thanh Tu, Nguyen Thi Phuong Dung. Factors affecting green banking practices: Exploratory factor analysis on Vietnamese banks. *Journal of Economic Development*. 2017. Vol. 2. No. 24. P. 4—30. <https://doi.org/10.24311/jed/2017.24.2.05>

Надійшла 17.01.2023

Прорецензована 30.01.2023

Доопрацьована 21.02.2023

Підписана до друку 28.02.2023

Р.А. Запотічна, канд. екон. наук,
старший викладач факультету № 2 з підготовки фахівців
для підрозділів національної поліції
Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, 79000, Львів, Україна

ЗЕЛЕНИЙ ТРЕНД У МІЖНАРОДНОМУ БАНКІВСЬКОМУ БІЗНЕСІ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Систематизовано основні сили, які впливають на рішення банку перейти до зеленого банкінгу, виявлено потенціал його зростання в Україні. Досліджено зелений банкінг у країнах, що розвиваються, з урахуванням зростаючої потреби у фінансах для боротьби з кліматичними змінами в цій групі країн. Удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження зелених фінансів за рахунок викладу авторського підходу до трактування категорії «зелений банк», що розуміється як банк, який у своїй і кредитній, і інвестиційній діяльності надає перевагу збереженню навколишнього середовища, а не максимізації прибутку. На основі аналізу останніх наукових досліджень удосконалено системні ідентифікацію і класифікацію факторів, що впливають на рішення банку про перехід до зеленого банкінгу, які включають фактори економічного (банківська конкуренція) і неекономічного (екологічні, культурні, моральні, політичні) характеру. Зроблено висновок про те, що мотиви і тиск на банки для їх переходу до зеленого банкінгу мають, на відміну від факторів, більш суб'єктивний характер і тісно пов'язані з майбутніми вигодами чи втратами, які кожен конкретний банк планує отримати в результаті такого переходу. Кінцевою метою більшості мотивів є підвищення вартості банку, але слід урахувати політичні й економічні мотиви розширення й різні неекономічні цілі деяких міжнародних банків, які можуть значно обмежити дію ринкового механізму в банківських системах країн-реципієнтів і призвести до посилення нестабільності. Мотиви (уникнення ризиків, зниження витрат, покращення репутації, максимізація прибутку) запропоновано визначати як позитивні стимули для переходу банків до зеленого банкінгу, а тиск (регуляторний або урядовий; з боку зацікавлених сторін, клієнтів і працівників) — як негативний. Розглянуто можливості й виклики для міжнародного банківського бізнесу в процесі переходу до зеленого банкінгу. В контексті світових тенденцій розвитку міжнародного банківського бізнесу проаналізовано потенціал розвитку зеленого банкінгу в Україні.

Ключові слова: міжнародний банківський бізнес; зелений банкінг; максимізація прибутку; мотиви і тиск; корпоративна соціальна відповідальність.

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.073>

УДК 303.832; 316.334.5; 330.15; 336.025; 336.226.44; 502.333

JEL: H41, H71, Q21, Q32

О.О. ВЕКЛИЧ, д-р екон. наук, проф., головний науковий співробітник
відділу екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»

бул. Тараса Шевченка, 60, 01032, Київ, Україна

e-mail: okveklych@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4566-8701>

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПЛАТЕЖІВ ЗА ЕКОСИСТЕМНІ БЛАГА: НАУКОВИЙ ПОШУК НОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕНСАЦІЇ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД*

Уперше репрезентовано концепт платежів за екосистемні блага. Показано еколого-економічну значущість розроблення цієї концептуальної моделі, нагальність опрацювання й започаткування організаційних заходів вищого управлінського рівня щодо запровадження платежів за екосистемні блага як інструментів механізму екологічної компенсації в українську інституціонально-регуляторну базу природокористування в повоєнному періоді.

Ключові слова: концептуальна модель; екосистемні блага; стейкхолдери; бенефіціари; платежі за екосистемні послуги; монетарні інструменти екологічного регулювання; механізм екологічної компенсації; фінансове забезпечення природовідтворювальних заходів; повоєнний період.

* Статтю підготовлено за результатами дослідження в рамках фундаментальної НДР Ш-38-22, що виконується у відділі екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» (державний реєстраційний номер роботи 0121U114742).

Ц и т у в а н н я: Веклич О.О. Концептуальна модель платежів за екосистемні блага: науковий пошук нових інструментів екологічної компенсації у повоєнний період. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 73—90. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.03.073>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Перед сучасною цивілізаційною спільнотою найбільш гострою проблемою її розвитку постає стабілізація глобальної економіки, яка в останні роки зіткнулася з уповільненням її рушіїв, загостренням соціо-еколого-економічних викликів і ризиків її функціонування^{1,2}. З огляду на це, висвітлення комплексу перешкод перспективному та сталому поступу світового господарства, визначення дієвих шляхів їх упередження чи подолання виявляються не лише нагальними теоретичними питаннями для обговорення фахівцями, а й прикладними орієнтирами розгортання подальшого загального співробітництва країн світу, а для деяких — і конкретизованими напрямками подолання внутрішніх кризових станів їх розвитку. Особливо нагальним це є для України, економіка якої у 2022 р. через повномасштабне воєнне вторгнення на її територію з боку Російської Федерації (РФ) скоротилася на 36% при щомісячному дефіциті бюджету в приблизно 5 млрд дол., а також зважаючи на те, що повоєнна реконструкція національного господарства потребуватиме величезних ресурсів, котрі, за оцінками експертів Світового банку, становитимуть від 350 до 500 млрд євро³.

Слід наголосити, що внаслідок збройної агресії РФ значно посилились екологічні ризики функціонування національного господарства і життєзабезпечення народонаселення. При цьому ускладнились екологічні проблеми, які існували в Україні до початку повномасштабної війни. Більше того, деякі екосистеми й унікальні природні об'єкти вже не підлягають відновленню. Разом з тим, навіть після завершення бойових дій, чимало природних територій залишатимуться небезпечними для користування. За розрахунками Державної екологічної інспекції України, за 11 місяців війни збитки, завдані земельним, водним ресурсам і атмосферному повітрю російською збройною агресією, оцінюються сумарно в понад 1 трлн 743 млрд грн⁴.

Очевидно, що з метою формування судових позовів проти РФ після перемоги і для отримання українським народом компенсації за шкоду доквілю, кошти за яку надалі витратимуться на природоохоронні й природовідтворювальні заходи, нині пріоритетом вітчизняних наукових досліджень з економіки природокористування і екологічного управ-

¹ World Economic Situation and Prospects 2023. United Nations, 2023. 178 p. P. 5, 67. URL: https://desapublications.un.org/file/1098/download?_ga=2.164426940.2018251143.1674768604-1796956661.1608844200

² The Global Risks Report 2023. 18th Ed. World Economic Forum, 2023, Jan 11. 98 p. P. 4—23. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf

³ World Economic Situation and Prospects 2023. United Nations, 2023. 178 p. P. 79, 125. URL: https://desapublications.un.org/file/1098/download?_ga=2.164426940.2018251143.1674768604-1796956661.1608844200

⁴ За 11 місяців збитки доквілю через війну перевищили 1,7 трлн грн, — Держекоінспекція. *Рубрика медіа рішень*. 2023. 25 січ. URL: <https://rubryka.com/2023/01/25/za-11-misyatsiv-zbytky-dovkillyu-cherez-vijnu-perevyshhyly-1-7-trln-grn-derzheko-inspektsiya/> (дата звернення: 13.02.2023).

ління є обґрунтування методології та розроблення поглиблених і розширених методик обчислення економічного збитку, завданого війною навколишньому природному середовищу. Водночас надзвичайно актуалізується питання щодо джерел фінансового забезпечення екологічної безпеки і екологоконструктивних заходів у повоєнний період відродження національного господарства, зважаючи на очевидні серйозні фінансові труднощі, що обмежуватимуть обсяги коштів і витрат на відновлення продуктивності й якісного стану природного середовища.

Проведений науковий пошук таких фінансових джерел на основі аналітичного огляду масиву тематично відповідних зарубіжних офіційних документів і спеціалізованих фахових публікацій дав змогу встановити, що фінансування сфери охорони і відтворення довкілля можуть бути нарощені й посилені шляхом інтеграції нових фінансових механізмів та інструментів екологічного регулювання. Серед них найбільшу науково-прикладну увагу привертає група механізмів з притаманними інструментами, які відображають дохідний грошовий внесок екосистемних благ у життєзабезпечення й добробут народонаселення, зокрема плата за екосистемні послуги (payment for ecosystem services — PES).

Варто зазначити, що ця група еколого-економічних механізмів, починаючи з 2000-х років, активно запроваджується й постійно вдосконалюється в зарубіжних господарських механізмах природокористування, зокрема, розвинутих держав і країн, що розвиваються, характеризуючись ефективністю в досягненні одночасно двох цілей — збереження екосистем і біорізноманіття разом з нарощенням доходу і вигод від споживання благ, продукованих екосистемами. При цьому реалізація цих своєрідних еколого-економічних механізмів та інструментів є специфічною для кожної сфери управління природокористуванням — охорони біорізноманіття, підтримки водопостачальних і водозбірних екосистем, регулювання клімату і секвестрації вуглецю, охорони морських і берегових екосистем тощо. Однак для вітчизняної системи екологічного регулювання фінансові механізми, які відображають позитивний економічний внесок екосистемних благ у життєзабезпечення й добробут народонаселення, є новітнім явищем, котре потребує опрацювання українською науковою і професійною спільнотою, їх поєднаних потужних зусиль, а також наявності політичної волі, особливо з огляду на фактичну відсутність масштабної заінтересованості суб'єктів управління природокористуванням щодо імплементації екосистемного підходу в екологічну політику і практику природокористування згідно з положеннями Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»⁵.

⁵ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

А втім, такі дії уже започатковано не лише деякими вітчизняними тематично відповідними проектними дослідженнями, які проводилися ще у 2018—2021 рр. під патронатом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, а й нинішньою спрямованістю цього органу вищого виконавчого рівня управління природокористуванням на формування концептуальних і правових засад застосування механізмів та інструментів оцінювання екосистемних послуг⁶. Це засвідчують поточні активні консультативні контакти Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України з представниками профільних установ зарубіжних країн (США, Фінляндії) щодо питань імплементації законодавства з екосистемних послуг у вітчизняне правове поле в контексті запланованого розроблення проекту Закону України «Про екосистемні послуги», а також з огляду на тріумфальну інституціоналізацію оцінювання екосистемних послуг, широке запровадження концепту платіжів за екосистемні послуги в зарубіжні механізми екологічного регулювання і переконливу дієвість цих платіжів. Водночас доречно зазначити, що концептуальні основи платіжів за екосистемні послуги успішно опрацьовано і вітчизняними вченими, якими сформовано чотири наукових осередки з дослідження різних аспектів цієї тематики — сумський, львівський, київський та одеський. Проте її наукове поглиблення зумовило необхідність розроблення більш місткого концепту платіжів за екосистемні блага, оскільки концепт платіжів за екосистемні послуги виявився лише його визначальною теоретико-методологічною складовою.

З огляду на це, задля підвищення ефективності управління природокористуванням на екосистемних засадах, нарощення внутрішніх фінансових джерел природовідтворювальних заходів, запровадження новітніх компенсаційних механізмів забезпечення екологічної безпеки актуалізується всебічне наукове розроблення місткої проблематики монетизації вигод від екосистемних благ, зокрема, і завдяки опрацюванню концепту платіжів за екосистемні блага, перспектив його імплементації у сферу суспільних інтересів як моделі, що відображає процес економічного форматування в грошові еквіваленти цінності екосистемних продуктів (товарів, ресурсів) і послуг, які генеруються екосистемними активами, утворюючи їх дохідний внесок у людський добробут.

Отже, **мета статті** — репрезентувати теоретико-методологічні засади концепту платіжів за екосистемні блага і розкрити змістовне наповнення цих платіжів як специфічного комплексу монетарних інструментів механізму екологічної компенсації.

⁶ Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Екологічна безпека». Національна рада з відновлення України від наслідків війни, липень 2022. 102 с., С. 61—63. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c457d4c39945055f748815_%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0.pdf

Слід зазначити, що аналітичний огляд тематичних фахових публікацій зарубіжжя і вітчизняних джерел не виявив серед них спеціальних публікацій, присвячених розбудові концепту платежів за екосистемні блага, проте слугував підґрунтям для визначення вихідних теоретичних засад його формування, насамперед, з позиції суб'єкт-об'єктного спрямування. Такий підхід, своєю чергою, надалі дав змогу послідовно розкрити платежі за екосистемні блага в структурно-функціональному аспекті як специфічний комплекс монетарних інструментів механізму екологічної компенсації (механізму еко-компенсації) — дієвого в країнах світу засобу припинення втрати біорізноманіття й екосистемних послуг, що на практиці реалізує принцип «користувач платить» (user pays principle), відповідно до якого одержувач екологічного блага (послуги) їх оплачує [1]. Отже, викладений матеріал містить авторські ідеї щодо алгоритмізації побудови концепту платежів за екосистемні блага і результати проведеного дослідження, які схематично репрезентують причинні зв'язки, що зумовлюють виникнення специфічних економічних відносин стосовно забезпечення і надання, споживання і користування екосистемними благами, а також процес форматування цих відносин на поверхні економічної діяльності в окрему групу інструментів — платежі за забезпечення і надання, споживання і користування екосистемними благами (платежі за екосистемні блага). У такий спосіб досягатиметься поглиблене й цілісне уявлення досліджуваного концепту в цілому, що надалі дасть змогу спроєктувати його на функціонування економічного механізму природокористування, послідовно визначаючи можливості інституціоналізації та імплементації платежів за екосистемні блага в національний господарський механізм.

З дотриманням окресленого алгоритму розбудови концепту платежів за екосистемні блага, насамперед, визначаються вихідні теоретичні засади його формування з позиції суб'єкт-об'єктного спрямування, розкриття яких дало змогу встановити, що досліджуваний концепт спирається на вихідний понятійний базис концепту екосистемної складової природного капіталу, зокрема на концептуалізацію екосистемних активів як продуцентів екосистемних послуг [2] (рис. 1).

Консеквентне розкриття внутрішніх зв'язків концепту екосистемної складової природного капіталу як конструктів формування концепту платежів за екосистемні блага надалі логічно виводить на висвітлення послідовності виникнення наступної групи його причинних зв'язків, а саме об'єкт-суб'єктних зв'язків, у яких уже виявляється їх суб'єкт — так звані стейкхолдери, тобто соціально і економічно персоніфіковані й визначені сторони, зацікавлені в забезпеченні й наданні, споживанні й користуванні екосистемними благами (рис. 2).

Надалі ця послідовність завершується створенням ланцюжка суб'єкт-суб'єктних зв'язків (рис. 3), виявляючи в такий спосіб реальність виникнення специфічних економічних відносин щодо забезпечення і

Рис. 1. Базова послідовність об'єкт-об'єктних зв'язків концепту екосистемної складової природного капіталу як конструктів становлення концепту платежів за екосистемні блага

Джерело. Розроблено авторкою.

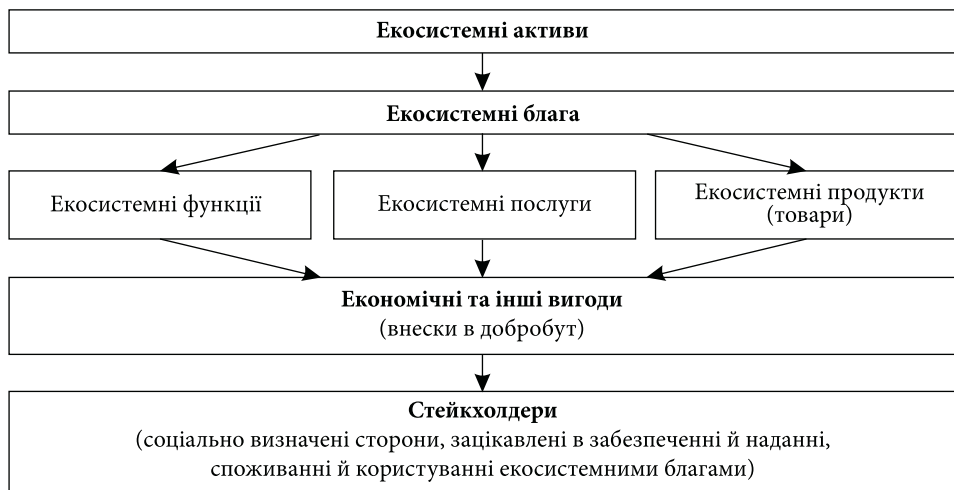

Рис. 2. Базова послідовність об'єкт-суб'єктних зв'язків формування концепту платежів за екосистемні блага

Джерело. Розроблено авторкою.

надання, споживання і користування екосистемними благами, які, урешті-решт, у спектрі інструментарію екологічного регулювання економічного механізму формуються в платежі за екосистемні блага. Безумовно, цей ланцюжок конструктів формування концепту платежів за

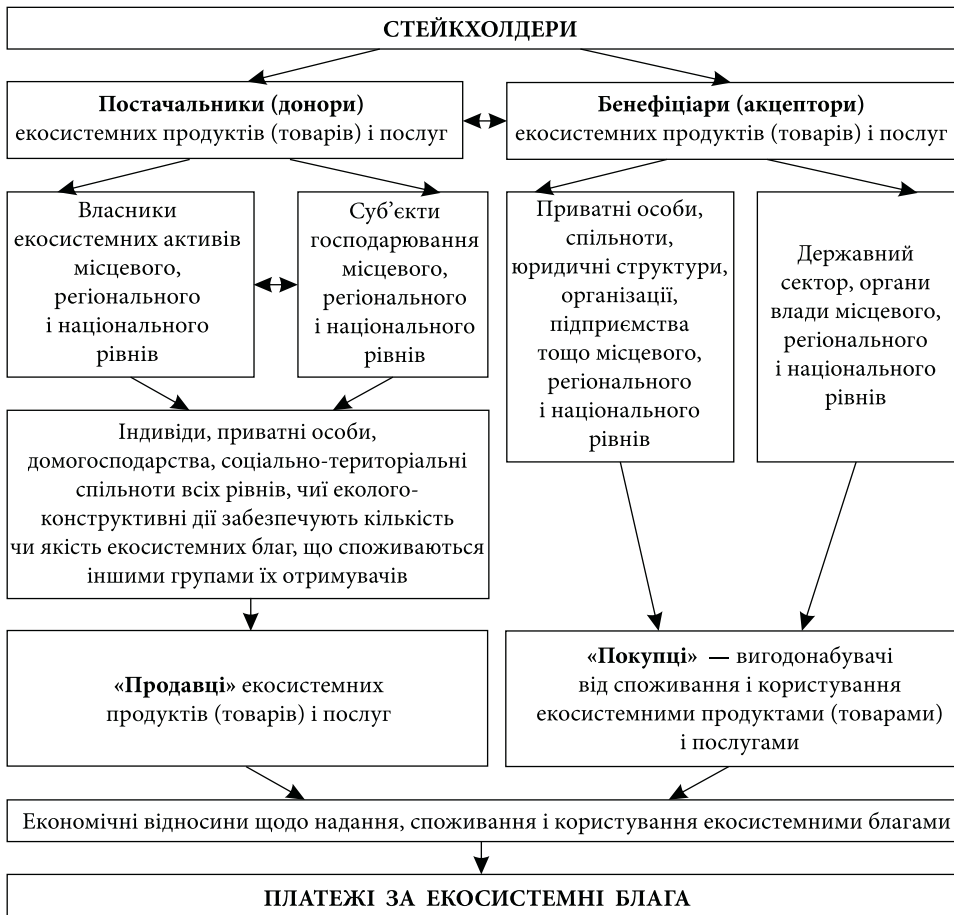

Рис. 3. Базова послідовність суб'єкт-суб'єктних зв'язків становлення концепту платежів за екосистемні блага
Джерело. Розроблено авторкою.

екосистемні блага викликає найбільший інтерес, оскільки саме на ньому безпосередньо завершується загальне суб'єкт-об'єктне спрямування вихідної першої ітерації алгоритму побудови досліджуваного концепту й остаточно формується науково обґрунтоване цілісне уявлення про його теоретико-методологічні витoki. Тому розглянемо послідовність суб'єкт-суб'єктних зв'язків докладніше.

Опрацювання даного ланцюжка виявило, що на цьому рівні зв'язків конструктами формування платежів за екосистемні блага є стейкхолдери, які охоплюють дві місткі сторони: 1) постачальників (донорів), або, інакше кажучи, «продавців» екосистемних продуктів і послуг; 2) бенефіціарів (акцепторів), або, інакше кажучи, «покупців» цих товарів і послуг, тобто вигодонабувачів від споживання і користування екосистемними благами (рис. 3). У процесі виробничої і життєдіяльності між зазначеними двома групами стейкхолдерів виникають економічні відносини щодо забезпечення, надання, споживання та користування екосистемними

благами, спектр дії яких породжує різноманітні види платежів за екосистемні блага в системі економічного механізму.

Слід зазначити, що постачальниками екосистемних продуктів (товарів) і послуг є суб'єкти господарювання (по суті, будь-які фізичні та юридичні особи), завдяки природовідтворювальній діяльності котрих «виробляються» або підтримуються на якісному рівні певні екосистемні блага, що продукуються належними цим суб'єктам господарювання екосистемними активами. Група постачальників (донорів) екосистемних продуктів (товарів) і послуг, своєю чергою, охоплює такі два види стейкхолдерів: 1) власників екосистемних активів місцевого, регіонального і національного рівнів; 2) суб'єктів господарювання цих рівнів, тобто індивідів, приватних осіб, домогосподарств, соціально-територіальних спільнот усіх рівнів, чії екологоконструктивні дії забезпечують кількість або якість екосистемних послуг, що споживаються іншими групами їх отримувачів. Ця група постачальників (донорів) екосистемних благ виявляється «продавцями» при виникненні між ними і вигодонабувачами відповідних економічних відносин від забезпечення, споживання і користування екосистемними продуктами і послугами.

Розглядаючи групу бенефіціарів (акцепторів) екосистемних продуктів і послуг, зазначимо, що вона охоплює суб'єктів господарювання, які отримують економічну й екологічну вигоду від користування екосистемними благами і готові платити за неї. Ця група є численною і складається з приватних осіб, спільнот, юридичних структур, організацій, підприємств тощо місцевого, регіонального і національного рівнів, а також державного сектору, органів влади місцевого, регіонального, національного і навіть міждержавного рівнів. Така група вигодонабувачів від споживання і користування екосистемними продуктами (товарами) і послугами виявляється їх «покупцями» при виникненні між ними і постачальниками цих екосистемних благ економічних відносин щодо їх забезпечення і надання, споживання і користування.

Підсумовуючи результати розкриття першої ітерації алгоритму побудови концепту платежів за екосистемні блага, стає зрозумілим, що саме на рівні суб'єкт-суб'єктних зв'язків здійснюється вчинення цих економічних відносин, які на поверхні економічної діяльності проявляються у вигляді платежів між тими, хто може забезпечувати і надавати екосистемні блага, і тими, хто отримує додаткову вигоду від їх споживання і користування.

Завершальна друга ітерація побудови концепту платежів за екосистемні блага як цілісності полягає в розкритті їх змістовного наповнення в структурно-функціональному аспекті, тобто як специфічного комплексу інструментів механізму екологічної компенсації. Доречно зауважити, що послідовно проведеною покроковою їх структуризацією було виявлено наявність у цьому комплексі (поряд з економічною групою платежів за екосистемні блага) і групи організаційних інструмен-

тів регулювання процесів забезпечення і надання, споживання і користування екосистемними благами, таких, зокрема, як: програми сертифікації, призначені для винагороди виробників, котрі захищають екосистемні послуги; права на торгівлю дозволами щодо господарського розвитку обмеженої загальної території природного середовища; права на торгівлю кредитами так званого біобанкінгу та інші.

Оскільки наведені неекономічні інструменти не становлять предмета даного дослідження, то надалі розкриємо архітектуру платежів за екосистемні блага як монетарних інструментів, тобто з умисним акцентом саме на економічну групу інструментів механізму екологічної компенсації. Для однозначності розуміння доречно запропонувати їх авторське визначення: **платежі за екосистемні блага є грошовим еквівалентом економічної цінності продуктів (товарів, ресурсів) і послуг, які генеруються екосистемними активами, утворюючи їх дохідний внесок у людський добробут.**

Слід зазначити, що оглядовий аналіз масиву фахових зарубіжних і вітчизняних джерел з позиції віднаходження наукового базового матеріалу для розкриття проблематики структуризації платежів за екосистемні блага дав змогу визначити, що вони є комплексними інструментами і, своєю чергою, складаються з притаманних їм компонентів, тобто з власних складників — конкретних інструментів їх функціонування та реалізації. З огляду на це, для проведення структуризації платежів за екосистемні блага логічно запропонувати двокрокову послідовність відповідних дослідницьких дій. Ідеться про те, що за першим кроком доцільно визначити основні структурні комплексні інструменти (елементи) групи платежів за екосистемні блага, а за другим — почергово виявити іманентні цим елементам конкретизовані інструменти як компоненти-складники їх здійснення. Доречною, на наш погляд, є і репрезентація прикладів цих інструментів виходячи з досвіду зарубіжних країн.

Отож неухильно дотримуючись запропонованого алгоритму структуризації платежів за екосистемні блага, ми встановили, що основними структурними комплексними інструментами (елементами) групи платежів за екосистемні блага є такі:

- прями платежі (виплати) за надання, споживання, користування екосистемними функціями, продуктами (товарами, ресурсами) і послугами, що генеруються екосистемами;
- виплати за пріоритетне надання (заміщення) певних видів екосистемних благ;
- субсидії для підтримання продуктивного стану екосистем їх власниками («продавцями»), у тому числі через спеціально створені накопичувальні фінансові фонди;
- пільгове оподаткування природоохоронних і природовідновлювальних заходів власників («продавців») благ, що генеруються належними їм певними територіальними екосистемами;

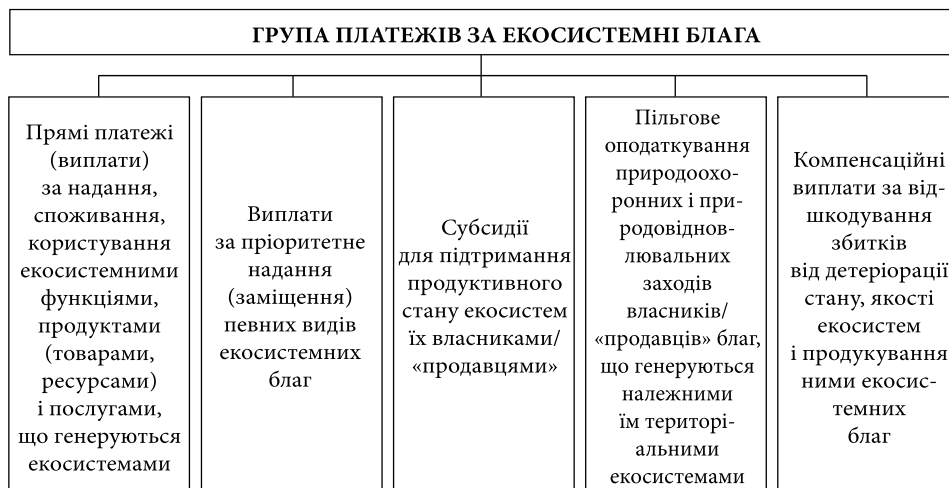

Рис. 4. Основні структурні складові платежів за екосистемні блага
Джерело. Розроблено авторкою.

Двокритеріальна матриця функціонального зв'язку платежів і екосистемних благ

Платежі за екосистемні блага	Прямі платежі	Виплати за пріоритетне заміщення	Субсидії	Пільгове оподаткування	Компенсаційні виплати
Функції	Так	Ні	Так	Ні	Так
Продукти, товари, ресурси	Так	Ні	Так	Так	Так
Послуги	Так	Так	Так	Так	Так

Джерело. Розроблено авторкою.

• компенсаційні виплати за відшкодування збитків від детеріорації стану, якості екосистем і продукування ними екосистемних благ (рис. 4).

Репрезентоване загальне структурування платежів за екосистемні блага дає змогу послідовно розкрити і його функціональну будову шляхом представлення її змістовного наповнення. Для наочності доцільно скористатися матричним⁷ методом, який застосовується в даному дослідженні функціональної побудови цих платежів за такими двома критеріями: 1) їх основні структурні складові; 2) види екосистемних благ. Двовимірна загальна матриця функціонального зв'язку платежів за екосистемні блага і екосистемних благ наведено в табл.

Поглиблюючи аналітичне препарування структурно-функціональної будови групи платежів за екосистемні блага, доцільно провести по-

⁷ «Матриця — в найзагальнішому значенні щось, в межах чого знаходиться, породжується, розвивається або приймає форму інший об'єкт або об'єкти». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%86%D1%8F>

Рис. 5. Структурні складові компенсаційних виплат за відшкодування збитків від детеріорації стану, якості екосистем і продуктування екосистемних благ
Джерело. Розроблено авторкою.

дальше структурування її кожного основного складового елемента як комплексного інструмента для виявлення притаманних власних конкретних інструментів їх застосування й реалізації. Показовим прикладом цього слугує структуризація одного з таких основних складових елементів економічної групи платежів за екосистемні послуги як компенсаційні виплати за відшкодування збитків від детеріорації стану, якості екосистем і продуктування ними екосистемних благ (рис. 5).

Іншим прикладом структурування ще одного основного складового комплексного елемента групи платежів за екосистемні послуги є визначення власних компонентів такого інструмента як прямі платежі (виплати) за забезпечення і надання, споживання і користування екосистемними функціями, продуктами (товарами, ресурсами) і послугами, що генеруються екосистемами. Слід зазначити, що такі прямі виплати, як правило, є поширеними для стимулювання охорони біорізноманіття, підтримки водопостачальних і водозбірних екосистем, регулювання клімату й секвестрації вуглецю, охорони морських і берегових екосистем [3, р. 11]. У кожній з цих сфер розповсюджено певні підвиди комплексу прямих ви-

плат, які і є структурними складниками (компонентами) загальної групи прямих виплат. Так, у сфері охорони біорізноманіття функціонують: платежі за використання або управління біорізноманіттям (Payments for Biodiversity Use or Management); платежі за приватний доступ до видів або середовища існування (Payments for Private Access to Species or Habitat); платежі за практику управління збереженням біорізноманіття (Payments for Biodiversity-Conserving Management Practices). Прикладом платежів за використання або управління біорізноманіттям є поширені в країнах Північної Америки, Європи та Китаї державні агроекологічні виплати фермерам за консервацію екосистем⁸ [3, р. 12].

Варто наголосити, що деякі платежі, зокрема у сфері регулювання клімату і секвестрації вуглецю, є комбінованими, тобто реалізуються двоїсто — і як прямі платежі, і як субсидії. Конкретно йдеться про платежі за надання екосистемних послуг з регулювання клімату та про їх компонент — платежі REDD (Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation), удосконалені та всесвітньо відомі з 2008 р. як «платежі за поглинання вуглецю через механізм скорочення викидів від вирубки та деградації лісів, а також сталого управління лісами й збереження і збільшення запасів вуглецю в лісах у країнах, що розвиваються» (Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation in Developing Countries, and the Role of Conservation, Sustainable Management of Forests, and Enhancement of Forest Carbon Stocks in Developing Countries — REDD+)⁹. Цей приклад структурно-функціональної особливості платежів REDD+ демонструє, що всі основні групи загальної групи платежів за екосистемні блага проявляються в єдності й взаємозв'язку, але при цьому зберігають самостійне значення, що дає змогу оперативнo їх застосовувати на практиці, причому гнучко до мінливих еколого-економічних реалій розвитку національних господарств.

Отже, завершуючи побудову цілісного концепту цих платежів, проведеним дослідженням розкрито архітектуру платежів за екосистемні блага як цілісного структурно-функціонального комплексу. Водночас доречним виступатиме представлення реалізації концептуальної моделі платежів за екосистемні блага в практичній площині, тобто в природогосподарській практиці зарубіжних країн.

Покажемо, зокрема, є досвід Сполучених Штатів Мексики, де протягом 2010—2011 рр. було започатковано запровадження платежів за поглинання вуглецю через механізм скорочення викидів від вирубки і деградації лісів (REDD) завдяки реалізації пілотного проекту «Пом'якшення наслідків зміни клімату шляхом сталого управління і створення потенціалу в південних штатах Мексики (Кампече, Чіапас і Оахака)», виконаного

⁸ Payments for Ecosystem Services: Getting Started. A Primer. Forest Trends, The Katoomba Group. UNEP, 2008. 73 p. P. 6. URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/9150/payment_ecosystem.pdf?sequence=1&isAllowed

⁹ Reducing emissions from deforestation and forest degradation. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Reducing_emissions_from_deforestation_and_forest_degradation

в рамках Національної програми платежів за надання екосистемних послуг під керівництвом Національної лісової комісії Мексики¹⁰ [4]. Необхідність розроблення й пілотної імплементації платежів за надання екосистемних послуг з регулювання клімату саме в цих південних штатах півострова Юкатан Сполучених Штатів Мексики було зумовлено, насамперед, тим, що в них за 10 років (2000—2010 рр.) темпи вирубки лісів становили щороку понад 80 тис. га через перетворення лісів у сільськогосподарські угіддя і пасовища. У результаті детеріорації лісів збільшилися викиди вуглекислого газу, оскільки 57 % продукованих його викидів припадає на сектор землекористування лісового господарства через зміни в землекористуванні лісовими угіддями¹¹.

Зважаючи на те, що платежі за екосистемні послуги, виявляючи економічну цінність численних екосистемних послуг, які продукуються лісами, сприяють упередженню їх вирубки, бенефіціари зацікавлені в збереженні якості цих послуг і ресурсів лісової екосистеми, а тому оплачують їх надання, стимулюючи в такий спосіб захист лісів, пом'якшення наслідків зміни клімату через поглинання (секвестрацію) діоксиду вуглецю тощо. Своєю чергою, сутність платежів REDD+ як сучасного розвинутого прояву платежів за надання екосистемних послуг з регулювання клімату полягає у створенні схеми фінансових переказів, яка заохочує заходи, спрямовані на скорочення обсягу викидів вуглекислого газу, що зростають через збезліснення і деградацію лісів, підвищення накопичення ґрунтового вуглецю (насадження дерев, реабілітація деградованих земель). У цьому зв'язку REDD+ є механізмом надання стимулів місцевим громадам, власникам лісових угідь для сприяння збереженню і сталому управлінню лісами¹², тобто є механізмом компенсації можливих, але небажаних змін у використанні лісових земель їх власниками чи орендарями.

У згаданому проєкті «покупцем» екосистемних послуг з регулювання клімату (бенефіціаром) визначено уряд Мексики, а при укладанні контрактів на отримання платежів власник (власники) лісовкритої території був зобов'язаний надати докази законного права своєї власності на землю для отримання платежів PES/REDD за обов'язкової умови репрезентувати ефективно функціонуючу лісову площу щонайменше в 50 га і наявності на ній понад 80 % деревного покриву [5, р. 43].

Платежі за екосистемні послуги з регулювання клімату реалізовувалися, по-перше, як цільова субсидія і, по-друге, як безпосередні виплати за гектар лісу. Обсяги PES/REDD у формі субсидій виплачувалися за до-

¹⁰ Forest Carbon Partnership Facility (FCPF). Mid-Term Progress Report. Mexico, CONAFOR, 2015. 55 p. URL: https://www.forestcarbonpartnership.org/system/files/documents/MTR%20Mexico_Eng%20with%20GRM.pdf

¹¹ Там само. Р. 15—16.

¹² Ecosystem Services and Climate Change. Mexico, CONAFOR, 2011. P. 20. URL: [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:3gGSYZcSCDk\]:www.conafor.gob.mx:8080/documentos/docs/24/2731DOSSIER.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=ms-google-coop](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:3gGSYZcSCDk]:www.conafor.gob.mx:8080/documentos/docs/24/2731DOSSIER.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=ms-google-coop)

сягнення таких цілей: за лісовідновлення, підтримку і захист лісовідновлених територій, підтримку методів і проектів лісовідновлення; за збереження лісового покриву, який підтримує водоносні горизонти і запобігає ерозії; за збереження флори й фауни в лісових екосистемах, а також агролісомеліоративних екосистемах. Обсяги PES/REDD у формі прямих виплат із федеральних бюджетних надходжень становили приблизно 40 дол. (524 песо) за гектар хмарного лісу¹³ і 30 дол. (393 песо) за гектар інших типів лісу. Цю суму було призначено для компенсації землевласникам альтернативної вартості можливого більш прибуткового альтернативного використання землі на сільськогосподарські потреби і розподілено у формі грошового переказу [5, р. 48—49, 43].

Показовий приклад щодо реалізації платежів REDD+ у Мексиці продемонстрував, що вони є базовим економічним інструментом для розвитку дієвих фінансових місцевих схем, які, з одного боку, забезпечують додатковим доходом і грошовою винагородою місцевих господарюючих суб'єктів, а з іншого — надають змогу не лише зберегти неушкодженими лісові екосистеми, а й фінансувати природоохоронну діяльність і стале управління ними за рахунок внесків безпосередніх вигодонабувачів від функцій, ресурсів і послуг екосистем.

Тому, зважаючи на значні темпи детеріорації лісів України, зарубіжний досвід реалізації платежів REDD+ буде безумовно корисним для майбутнього опрацювання аналогічних національних їх схем застосування. Адже саме в такий спосіб — через запровадження цих інструментів механізму екологічної компенсації — досягається узгодження конфліктів інтересів між різними групами стейкхолдерів щодо постачання, споживання і користування екосистемними благами, відтак сприяючи подальшому спрямуванню їх інтересів на попередження втрати послуг екосистем, якісного стану довкілля.

Насамкінець варто наголосити на тому, що завершення розбудови досліджуваного концепту платежів за екосистемні блага має передбачати і опрацювання процесу його інституціоналізації у соціально-економічному розвитку економіки. Своєю чергою, етапним складовим процесом інституціоналізації цього концепту є формування, закріплення, кристалізація та трансформація відповідних інститутів, що повинні забезпечувати ефективну реалізацію інституційних змін, спрямованих на впровадження безпосередньо у вітчизняну практику господарювання платежів за екосистемні блага як специфічного економічного інструментарію.

З огляду на необхідність активної інтеграції екосистемного підходу в національне інституційне середовище і започаткування імплементації платежів за екосистемні блага у фінансову систему України, вважаємо доцільним розроблення вітчизняними фахівцями алгоритму адек-

¹³ Хмарні, туманні, мохові ліси — вид біому, зазвичай тропічний або субтропічний вічнозелений гірський дощовий ліс, який характеризується найбільшим біологічним різноманіттям, що існує.

ватних кроків, векторним орієнтиром яких слугуватиме відповідний зарубіжний досвід. Окрему увагу професіоналів, особливо на вищому виконавчому рівні управління природокористуванням — Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, спочатку має бути приділено опрацюванню моделей і схем застосування платежів за надання екосистемних послуг, насамперед, на вихідному місцевому рівні в тісному співробітництві з науковцями, а також спеціалістами з Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства фінансів України, Державного агентства лісових ресурсів України, Міністерства енергетики України, Міністерства аграрної політики і продовольства України, Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, з інших зацікавлених профільних комітетів Верховної Ради України. Паралельно доцільно активізувати розроблення необхідної нормативно-правової бази щодо забезпечення імплементації платежів за екосистемні блага в національні фінансово-економічні механізми екологічного регулювання.

Отже, особливу актуальність наразі й у перспективі, після завершення воєнних дій на території України, становить посилена увага держави до зарубіжної практики інтеграції нових фінансових механізмів, які відображають позитивну роль екосистемних послуг як дохідного внеску в добробут. Ідеться, зокрема, про те, що урядова оцінка витрат на навколишнє середовище і доходів від нього повинна враховувати широкий спектр фінансових можливостей, пов'язаних з біорізноманіттям і екосистемами, а не лише податки і збори за забруднення. Таким чином, на додаток до звичайних інвестицій у екологічну інфраструктуру, заходи з контролю й зменшення забруднення спеціалісти Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України і Міністерства фінансів України зможуть оцінити, де існують нетрадиційні додаткові джерела вигод і як можна їх отримати.

Зарубіжний досвід застосування платежів за екосистемні блага стане в нагоді й при розробленні та запровадженні відповідних національних проєктів, у першу чергу локального значення, за ініціативи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів і під патронатом Міністерства фінансів України, а також при організації Мінприроди спільно з Міністерством розвитку громад та територій України і в співпраці з місцевими органами управління просвітницьких заходів з означеної проблематики з урахуванням повоєнних соціально-економічних вітчизняних реалій.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведене дослідження, варто акцентувати значущість розроблення концептуальної моделі платежів за екосистемні блага, що відображає процес економічного форматування в грошові еквіваленти цінності продуктів (товарів, ресурсів) і послуг, які генеруються екосистемними активами, утворюючи їх дохідний внесок у людський добробут.

Ідеться про те, що послідовно репрезентовані базові смислові основи формування і висвітлення архітектури структурної співвідповідності сукупності платежів за екосистемні блага виявляють наукове підґрунтя їх пізнання й окреслюють вихідні основи поглибленого розуміння особливостей їх функціонування в системі економічних регуляторів природокористування, нівелюючи дотепер існуючу відповідну теоретико-методологічну прогалину. А здійснене розкриття змістовного наповнення платежів за екосистемні блага як цілісного структурно-функціонального комплексу інструментів механізму екологічної компенсації та можливостей їх запровадження у вітчизняну інституціональну систему надасть змогу в перспективі, по-перше, включити екосистемні блага до сфери інтересів економічних агентів завдяки створенню періодичних грошових винагород за обачливе природокористування задля стимулювання їх до більш екологічно ефективного господарювання на принципах екосистемного підходу; по-друге, запровадити в систему фінансових відносин у формі вартостей продуковані екосистемами блага, у тому числі й насамперед екосистемні послуги, як монетарно оцінені джерела суспільних грошових вигод і доходу; по-третє, розробити інноваційну архітектуру сфери вітчизняних екологічних фінансів, консолідовану з інтересами стейкхолдерів і адекватну сучасним зарубіжним механізмам стимулювання раціонального природокористування через оплату екосистемних благ; по-четверте, розробити і сформувати нові джерела фінансового забезпечення природовідтворювальних заходів і екологічної безпеки, особливо нагальні в повоєнний період відродження національної економіки.

Очевидно, що платежі за екосистемні блага як новітні інструменти вітчизняного економічного механізму екологічного регулювання формують потенційний потужний резерв його вдосконалення і посилення результативності. Водночас доречно зауважити, що імплементації цих інструментів має передувати проведення конкретизованих спеціальних досліджень з їх можливим проектним пробним застосуванням в управлінській практиці природокористування в Україні на основі відповідного регуляторного досвіду країн — членів ЄС, ОЕСР та інших країн. А втім, на сьогодні є вже чітко зрозумілою, принаймні науковцям, нагальність опрацювання і започаткування організаційних і нормативних заходів вищого управлінського рівня щодо запровадження інструментарію механізму екологічної компенсації в українську інституціонально-регуляторну базу природокористування як складової наскрізної розбудови економічного блоку національної екологічної політики на принципах екосистемного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Veklych O., Karintseva O., Yevdokymov A., Guillamon-Saorin E. Compensation mechanism for damage from ecosystem services deterioration: constitutive characteristic. *International Journal of Global Environmental Issues*. 2020. Vol. 19. No. 1-3. P. 129—142. <https://doi.org/10.1504/IJGENVI.2020.114869>
2. Веклич О.О. Сутнісна характеристика екосистемних активів територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.17>
3. Herbert T., Vonada R., Jenkins M. et al. Environmental funds and payments for ecosystems services: RedLAC capacity building project for environmental funds. Rio de Janeiro, RedLAC, 2010. 102 p. URL: https://www.forest-trends.org/wp-content/uploads/imported/redlac_pes-workshop_english-pdf.pdf
4. Cortina S., Porras I. Mexico's Payments for Ecosystem Services. Programme International Institute for Environment and Development, 2018, 7 p. URL: <https://pubs.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/G04274.pdf>
5. Goldstein A., Erickson H., Gephart N., Stevenson S. Evaluation of Land Use Policy and Financial Mechanism that Affect Deforestation in Mexico. University of Michigan School of Natural Resources and the Environment, 2013. 53 p. URL: <http://www.monitoreoforestal.gob.mx/repositorioidigital/files/original/388205ed5a67d798d8ce85b6dc4a0cb8.pdf>

Надійшла 14.02.2023

Прорецензована 28.02.2023

Доопрацьована 06.03.2023

Підписана до друку 09.03.2023

REFERENCES

1. Veklych O., Karintseva O., Yevdokymov A., Guillamon-Saorin E. Compensation mechanism for damage from ecosystem services deterioration: constitutive characteristic. *International Journal of Global Environmental Issues*, 2020, Vol. 19, No. 1-3, pp. 129-142. <https://doi.org/10.1504/IJGENVI.2020.114869>
2. Veklych O. Essential characteristic of ecosystem assets of territorial communities. *Efficient Economy*, 2020, No. 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.17> [in Ukrainian].
3. Herbert T., Vonada R., Jenkins M. et al. Environmental funds and payments for ecosystems services: RedLAC capacity building project for environmental funds. Rio de Janeiro, RedLAC, 2010. URL: https://www.forest-trends.org/wp-content/uploads/imported/redlac_pes-workshop_english-pdf.pdf
4. Cortina S., Porras I. Mexico's Payments for Ecosystem Services Programme. International Institute for Environment and Development, 2018. URL: <https://pubs.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/G04274.pdf>
5. Goldstein A., Erickson H., Gephart N., Stevenson S. Evaluation of Land Use Policy and Financial Mechanism that Affect Deforestation in Mexico. University of Michigan School of Natural Resources and the Environment, 2013. URL: <http://www.monitoreoforestal.gob.mx/repositorioidigital/files/original/388205ed5a67d798d8ce85b6dc4a0cb8.pdf>

Received on February 14, 2023

Reviewed on February 28, 2023

Revised on March 6, 2023

Signed for printing on March 9, 2023

Oksana Veklych, Dr. Sci. (Econ.), Prof.,
Chief Research Fellow of the Department
of Ecosystem Assessment of Natural Resource Potential
Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the NAS of Ukraine
60, Tarasa Shevchenka Blvd, Kyiv, 01032, Ukraine

A CONCEPTUAL MODEL OF PAYMENTS FOR ECOSYSTEM BENEFITS:
A SCIENTIFIC SEARCH FOR NEW TOOLS OF ENVIRONMENTAL
COMPENSATION IN THE POST-WAR PERIOD

For the first time, the concept of payments for ecosystem benefits is represented as a general scientific model that reflects the process of economic formatting into monetary equivalents the value of products (goods, resources) and services generated by ecosystem assets, forming their income contribution to human well-being. In particular, the theoretical and methodological foundations underlying the formation of the concept of payments for ecosystem benefits are elucidated point-by-point; the substantive content of these payments is revealed proving them to be an integrated structural and functional complex of the novel monetary instruments of ecological compensation mechanism, currently formed in foreign practices of financing nature restoration measures. It is shown that the main tools (elements) of payments for ecosystem benefits are: direct payments (payouts) for the provision, consumption, use of ecosystem functions, products (goods, resources) and services generated by ecosystems; payments for priority provision (substitution) of certain types of ecosystem benefits; subsidies for maintaining the productive condition of ecosystems by their owners (“sellers”), including through specially created accumulative financial funds; preferential taxation of nature protection and nature restoration measures by owners (“sellers”) of goods generated by territorial ecosystems that belong to them; compensation payments to compensate for damages from the deterioration of condition, quality and production of ecosystem benefits by ecosystems. An example of the implementation of PES/REDD-type payments for provision of climate regulation ecosystem services within the framework of a pilot project in the United States of Mexico convincingly demonstrates that by this precise means — through the introduction of these environmental compensation mechanism tools — the settlement of conflicts of interests between different groups of stakeholders regarding the supply, consumption and use of ecosystem benefits is achieved, which contributes to the further orientation of their interests toward preventing the loss of ecosystem services and quality of environment. The ecological and economic significance of creating the conceptual model of payments for ecosystem benefits is shown; the urgency of devising and initiating organizational measures of the highest managerial level for the introduction of this ecological compensation mechanism toolkit into Ukrainian institutional and regulatory base for nature management in the post-war period is proven.

Keywords: *conceptual model; ecosystem benefits; stakeholders; beneficiaries; payments for ecosystem services; monetary instruments of environmental regulation; mechanism of environmental compensation; financial provision for nature restoration measures; post-war period.*

2 березня 2023 р. в ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» відбулася зустріч провідних економістів України з Послом Республіки Корея в Україні паном Кім Хьонг Те. Перед Україною стоїть дуже важливе завдання післявоєнного відновлення країни, модернізації її економіки. Учені-економісти мають запропонувати модель відродження держави з урахуванням найбільш успішних практик проходження такого шляху іншими країнами. Однією з таких країн є Республіка Корея, яка продемонструвала великий поступ з модернізацією всіх сфер життя після війни 1950—1953 рр. Її досвід може бути використаний Україною на шляху її відродження. З огляду на це, лекція пана Кім Хьонг Те, присвячена історії успішного досвіду відновлення Республіки Корея, становить беззаперечний інтерес для української наукової спільноти. Публікуємо текст виступу з невеликими скороченнями.

ДОСВІД РОЗВИТКУ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ І ЙОГО КОРИСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ

Лекція Посла Республіки Корея в Україні пана Кім Хьонг Те в ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» 2 березня 2023 р.

Для мене велика честь виступати в НАН України перед найвидатнішими вченими країни і розповісти про досвід розвитку Республіки Корея. Свою лекцію я хотів би розпочати з розповіді про досвід розвитку економіки і демократії в Кореї, про поточну ситуацію в країні, а також про те, як саме цей досвід може стати в нагоді Україні.

Корейський уряд і корейський народ висловлюють солідарність і підтримку Україні. Ми добре усвідомлюємо, що український уряд і народ сьогодні ведуть війну з єдиним бажанням — зберегти свободу і захистити свою країну. Ми віддаємо шану мужності й жертвності українців, що протистоять лихоліттям війни. Цей період має історичне значення для долі України, бо саме сьогодні, через страждання і боротьбу, вирішується

Ц и т у в а н н я: Досвід розвитку Республіки Корея і його користь для України. Лекція Посла Республіки Корея в Україні пана Кім Хьонг Те в ДУ «Економіка та прогнозування НАН України» 2 березня 2023 р. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 91—99.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

майбутнє українського народу і держави. Корейський уряд засуджує російське вторгнення і разом з міжнародною спільнотою приєднується до антиросійських санкцій. Минулого року Корея передала Україні гуманітарної допомоги на суму 100 млн дол. і цього року також планує надати допомогу в розмірі 130 млн дол. Наразі Корея веде двосторонні переговори, щоб узяти активну участь у післявоєнній відбудові України. Народ Кореї висловлює свою підтримку Україні, а корейські підприємства надають матеріальну допомогу. Таким чином, я хотів би ще раз наголосити, що корейський уряд і корейський народ разом з Україною.

Оскільки сьогоднішня лекція охоплює розвиток Республіки Корея після Корейської війни, відомий, як «диво на річці Хан», я хотів би зробити короткий екскурс в історію Кореї.

Корея — це країна в Північно-Східній Азії, з 5000-річною історією й багатю культурою. На початку нашої ери на території Корейського півострова сформувалися Три Царства, які проіснували понад 600 років. Одне з них, Сілла, пізніше завоювало й об'єднало інші царства, проіснувавши в такому складі близько 1000 років. Сілла змінила Корьо, а згодом Чосон, миролюбні цивілізовані держави, чия історія налучає близько 500 років.

Однак у корейській історії є й інша сторінка — «Історія крові та сліз». Через стратегічно важливе геополітичне положення за свою історію Корея пережила багато вторгнень з боку іноземних держав і страждала від численних воєн, таких як Маньчжуро-корейська війна, Імджинська та ін., а також перебувала під колоніальним пануванням. Отже, пройшла через багато випробувань, коли доля самої країни висіла на волосині, й навіть тимчасово втрачала власні державність і суверенітет. Але, незважаючи на це, корейський народ завжди проявляв стійкість духу, долав усі перешкоди і підіймався з новою силою, відкриваючи таким чином нову сторінку своєї історії.

ПЕРІОД РОЗВИТКУ КОРЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Детально описати період у 70 років після завершення Корейської війни доволі складно. Тому зупинюсь на таких трьох ключових компонентах — закладання основ виробничої промисловості, розвиток інформаційних технологій і розквіт культурної галузі. Спочатку корейська промисловість створила матеріальну базу для виробництва, оновила її за допомогою новітніх інформаційних технологій і, спираючись на міцний матеріальний фундамент, розвивала і просувала свою культуру, завойовуючи серця людей у всьому світі (феномен, відомий як корейська хвиля «Халлю»). Як результат, поступово країна перетворилася на процвітаючу державу.

Закладання основ виробничої промисловості й створення експортоорієнтованої промислової системи. Для Кореї ХХ століття було періодом контрастів. Корею 1953 року, яка спочатку пережила 36-річне

колоніальне панування Японії, а потім ще три роки Корейської війни, можна описати лише двома словами — цілковита руїна. Командуючий військами коаліції у Корейській війні генерал Макартур назвав Корею того часу «країною, у якої немає майбутнього», яка навіть через 100 років не зможе оговтатися. На момент приєднання Республіки Корея до МВФ і Світового банку, її ВВП на душу населення становив 65 дол. — на той час це був найнижчий показник у світі. USAID, яка тоді допомагала в післявоєнному відновленні Кореї, називала корейську економіку «решетом» і надавала лише продовольчу допомогу.

Основи розвитку корейської економіки почали закладатися в 1960-х роках. Адміністрація Пак Чон Хі, яка прийшла до влади в умовах надзвичайних політичних, соціальних і економічних потрясінь, ухвалила загальну стратегію, яка полягала в інтенсивному розвитку важкої хімічної промисловості заради експортоорієнтованого економічного зростання. На той час у країні був цілковито відсутній накопичений капітал, експортувалося дешеве взуття, пластик, цемент і навіть жіноче волосся, але це не давало країні жодної надії на успішний розвиток.

У світі не було такої держави, яка б хотіла надати кредит безнадійній Кореї. Президент Пак Чон Хі змушений був їздити за кордон і просити про позики в багатьох країнах. Лівова частка іноземного капіталу (наприклад, німецька позика, заставою якої була заробітна плата численних корейських шахтарів і медсестер, які виїхали до Німеччини, і 300 млн дол., отриманих від Японії після підписання корейсько-японської угоди про нормалізацію дипломатичних відносин) здебільшого була інвестована в будівництво сталеливарного заводу в місті Похан, шосе Кьонбу і зведення комплексів важкої хімічної промисловості.

Озираючись назад, можна зробити висновок, що для Кореї це був єдиний шлях, але тоді проти такої урядової політики виступало досить багато людей, які вважали її безрозсудною і нереалістичною й прогнозували невідворотний провал. Корея була однією з найбідніших країн світу, а більшість населення голодувала, тому було б дивно, якби всі поставилися з розумінням і підтримували створення величезної сталеливарної компанії, будівництво нового шосе і розвиток навіть не легкої, а важкої хімічної промисловості. Але, незважаючи на спротив, усі проекти було реалізовано.

Разом з експортоорієнтованою промисловою політикою під керівництвом уряду, злагодженою і наполегливою роботою бюрократичного апарату, розширенням напрямів і збільшенням обсягів експорту такими великими компаніями, як Hyundai, Samsung і LG, тогочасна внутрішня політика, втілена в «Русі за нове село», сприяла загальному піднесенню в корейському суспільстві, формуванню духу колективізму і працьовитості, упевненості у власних силах і звички не покладатися на інших, а робити все можливе власноруч. Завдяки цьому через 20 років, у другій половині 1980-х, з'явився вираз «диво на річці Хан». Саме ак-

цент на майже всіх виробничих галузях, починаючи з електротехніки і електроніки, виробництва напівпровідників, суднобудування, сталеваріння, будівництва, автопромисловості й закінчуючи косметикою, став рушійною силою корейського експорту й розвитку економіки під час пандемії COVID-19.

Розвиток сфери інформаційних технологій. Інновації і економічний стрибок є можливими лише за умови, коли всі сфери промисловості пов'язані між собою системою комунікацій. І уряд, і бізнес змогли простежити цю тенденцію, швидко адаптуватись і, доклавши відповідних зусиль, перетворити Корею на передову ІТ-державу.

Початок 1980-х років став закінченням епохи, коли уряд визначав економічну і промислову політику держави. Натомість компанії перейняли на себе лідерство у визначенні напрямку власного розвитку, а уряд відігравав роль органу, що лише закладає фундамент для перспективних галузей виробництва. Саме в той період корейський уряд почав формувати основу системи високошвидкісного зв'язку, а у 1990-х роках завершив створення національної комп'ютерної мережі. Тоді ж компанія Samsung успішно завершила розробку динамічної оперативної пам'яті об'ємом 1Мб, що допомогло їй здобути й закріпити за собою статус світового лідера з виробництва напівпровідників. Завдяки розвинутій інфраструктурі й досконалій системі комунікацій, побудованій у кожному куточку Кореї, країна свого часу слугувала майданчиком для тестування нових моделей телефонів всесвітньо відомих компаній мобільного зв'язку.

Розвиток індустрії культури. Міцна промислова база і новітні інформаційні технології, що вивели Корею на новий рівень, стали основою того, чим країна особливо пишається, — конкурентної індустрії культури.

Корейська хвиля виникла на початку 2000-х років, приблизно у той час, коли був популярний серіал «Перлина палацу», але навіть тоді її сприймали лише як тимчасове явище. Проте провідні розважальні компанії Кореї розглядали популярну культуру як сферу технологій, де також необхідні інновації, і, відповідно до концепції «культурних технологій», невпинно вдосконалювали і створювали конкурентоспроможні культурні продукти, просували їх за кордоном за допомогою маркетингу і брендингу.

Корейська поп-музика, або К-поп (сьогодні найбільш відома гуртами BTS і Blackpink), корейські фільми, або К-movie (добре знаний у світі фільм «Паразити»), корейські серіали, або К-drama (серіал «Гра в кальмара», який посідав перше місце за популярністю у 86 країнах світу на сервісі Netflix) — усі вони є частиною корейської індустрії культури, справжньої експортної галузі, прибутки від якої у 2019 р. сягнули 126 трлн корейських вон (близько 97 млрд дол.), майже наздогнавши рівень доходів від виробництва напівпровідників у розмірі 129 трлн корейських вон (99 млрд дол.).

Звичайно, сфера контенту — це приватний сектор, де мають демонструватися творчі здібності індивідів. Проте маю зауважити, що корей-

ський уряд все ж таки відіграв певну роль у її успішному розвитку. Так, бюджет підтримки індустрії контенту лише у 2020 р. склав 965 млрд корейських вон (743 млн дол.). Крім того, уряд надавав податкові пільги, підтримку у фінансуванні й підготовці кадрів, що посприяло розкриттю потенціалу цієї галузі. Наприклад, якісний переклад має важливе значення для досягнення успіху контенту з неангломовних країн на іноземному ринку. Так, саме переклад відіграв значну роль у міжнародному визнанні корейського фільму «Паразити». Уряд вважає підготовку кваліфікованих перекладачів важливою, а тому бере на себе зобов'язання із створення довгострокової системи розвитку кадрів, що є досить складним у приватному секторі. Крім того, у рамках стратегії підтримки індустрії культури уряд сприяє розкриттю й розвитку талантів, наприклад, надає можливості професійно вивчати процес виробництва фільмів.

Побудова зразкової демократичної держави. Варто відзначити, що паралельно з блискучим економічним розвитком Корея побудувала також зразкову демократичну країну. Коли йдеться про країни, що розвиваються, часто зауважують, що одночасно розвивати економіку і демократію — тобто, як-то кажуть, «спіймати одразу двох зайців» — неможливо, але Корея є прикладом країни, якій це вдалося. Під «дивом на річці Хан» зазвичай розуміють економічний розвиток Кореї, але я думаю, що цей вислів слід вживати, згадуючи й про те, як Корея, здолавши всі випробування і труднощі на своєму шляху, змогла побудувати зразкову демократію.

КОРЕЙСЬКА ЕКОНОМІКА СЬОГОДНІ

Хоча сьогодні корейська економіка входить до десятки найбільших економік світу на чолі з такими глобальними конгломератами, як Samsung, Hyundai та LG, корейський уряд і компанії продовжують боротися за виживання в епоху Четвертої промислової революції і стикаються з нескінченними викликами.

Як перспективні стратегічні галузі, що визначатимуть і розвиватимуть корейську економіку протягом наступних 20 років, уряд обрав такі: системні напівпровідники, автомобілі майбутнього, біоздоров'я (biohealth), енергетика, пристрої відображення, оборонна сфера і розважальний контент. Для їх підтримки він активно фінансує науково-дослідні центри та інвестує в науково-технологічний розвиток. У цьому напрямі компанії рухаються надзвичайно швидко і готуються до Четвертої індустріальної ери, розвиваючись у таких галузях, як штучний інтелект, великі дані (big data), акумулятори і цифровий банкінг, електромобілі, водневі авто, робототехніка, відновлювана енергія й біотехнології.

Зусилля корейського уряду і корейських компаній, яких вони докладають, щоб вижити в умовах міжнародної конкуренції, також високо оцінюються на міжнародному рівні. Наприклад, спадковий принц Сау-

дівської Аравії Мухаммед ібн Салман оцінив корейські компанії і висловив готовність співпрацювати під час свого візиту до Кореї у листопаді минулого року. Зокрема, він зазначив, що хотів би посилити співпрацю з корейськими компаніями в таких сферах, як оборона, інфраструктура і будівництво. Крім того, він запросив кілька корейських компаній узяти участь у проєкті Neom City в Саудівській Аравії. Neom City — це проєкт розумного міста, ключовим у стратегічному плані «Бачення Саудівської Аравії 2030» вартістю у 500 млрд дол. Під час візиту до Кореї спадкоємний принц ібн Салман підписав 26 інвестиційних угод у межах Меморандуму взаєморозуміння (Memorandum of Understanding — MOU) загальною вартістю 30 млрд дол.

КОРИСТЬ КОРЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розмірковуючи над майбутнім України з моменту вступу на посаду Посла Республіки Корея в Україні, я усвідомив як сильні сторони України, так і необхідність глибоких реформ її багатьох сфер життя.

Сильні сторони України. 1) Історично загартований сильний національний характер. Серед сильних сторін України в першу чергу хочу відзначити історично загартований сильний національний характер. «Історію крові та сліз», через яку свого часу пройшла Корея, можна віднести й до України. Великий український поет Тарас Шевченко своїм важким життям, сповненим суворих випробувань, і своєю поезією закликає українців непохитно стояти й бути сильними духом, аби досягти прекрасного майбутнього. До того ж історія України демонструє, що велич козацького духу, яким так пишаються українці, полягає в їх відданості свободі, і, на мою думку, вона влучно втілена в словах «За вільно обраного лідера життям ризикуватиму, а нав'язаному ззовні чинитиму опір до кінця». **2) Сила національної єдності, яку зміцнила війна.** За рік війни, який я прожив в Україні, мені вдалося краще відчувати волю українського народу до свободи, його рішучість і єдність у захисті вітчизни, а також зрілість громадянського суспільства. Ще на самому початку війни, у лютому і березні минулого року, я був глибоко зворушений тим, як злагоджено діють і зберігають порядок українці на ринках, заправках, на кордоні. З початку жовтня минулого року масштабних ракетних ударів зазнали об'єкти енергетичної інфраструктури країни. Але навіть у такій ситуації, за відсутності світла, водопостачання й опалення, українці не демонстрували жодних ознак паніки, смутку, не було зростання злочинності чи панічних закупівель. Це і є та сама «сила», що визначає майбутнє українського народу. Протягом останнього року я часто говорив про це в інтерв'ю для корейських ЗМІ, і багато корейців були зворушені та висловлюють підтримку українському народові. Під час тимчасової евакуації до Чернівців у березні та квітні 2022 р. я відчув особливу єдність сходу і заходу України. Так, під час візитів до декількох притул-

ків для біженців мене вразила кілька речей. Я бачив людей із західних регіонів, які тепло приймали жителів південно-східних областей, що втратили своїх рідних і стали біженцями у власній країні, вони надавали їм підтримку, наприклад, селили у своїх домівках. Також я спостерігав, як незліченна кількість волонтерів допомагала в розподільчих центрах, щоб доставити їжу і предмети першої необхідності в південно-східні регіони. На мою думку, це і є приклади сили національної єдності.

Отже, сильні сторони України, а саме «історично загартований сильний національний характер» і «викувані війною національна єдність й сила», насправді можна описати трьома словами — дух і воля.

Говорячи про дух і волю, я хочу наголосити, що весь секрет успіху економічного і демократичного розвитку Кореї полягає насамперед у людях. Люди діють відповідно до своїх духу і волі, як і нація чи країна визначають своє майбутнє за єдиним духом і волею.

Великий потенціал України. Україна володіє всіма основними компонентами для створення могутньої держави — населенням, територією і ресурсами. Україна — це аграрна держава з найродючішим у світі чорноземом, багатими природними ресурсами, запаси корисних копалин якої складають 5 % від світових; передовими промисловими технологіями, які запроваджуються в таких провідних галузях, як сталеваріння, авіа- й суднобудування, космічна сфера і атомна енергетика. Той факт, що Україна посіла 14-те місце за оцінкою сумарної могутності держави в рейтингу, опублікованому минулого року в US News & World Report, дає чітке розуміння того, що, незважаючи на складну ситуацію, у якій ви перебуваєте нині, вона зможе подолати всі труднощі й здійснити стрибок у розвитку.

Додатково зазначу, що в рейтингу сумарної могутності держави від US News & World Report перше місце посідають США, потім ідуть Китай, Росія, Німеччина і Велика Британія, Корея — на шостому місці, Франція — на сьомому, далі — Японія, ОАЕ, Ізраїль, Саудівська Аравія, Канада та Індія, на 14-му місці Україна, а за нею Італія (15-те), Австралія (16-те), Туреччина (17-те), Іран (18-те), Іспанія (19-те), Швейцарія (20-те), Бразилія (21-ше).

З точки зору перспектив для Кореї, Україна — це, по-перше, ринок, що розвивається, по-друге, майданчик для виходу на ринки СНД, Східної Європи і ЄС, по-третє, країна — постачальник передових технологій фундаментальної науки для розвитку майбутніх стратегічних галузей, по-четверте, партнер, що прискорює наближення Кореї до здобуття статусу центру аерокосмічних технологій, по-п'яте, впливовий постачальник продовольства, з яким безпосередньо пов'язана продовольча безпека Кореї, і, по-шосте, місце «припливу» високої культури. Отже, Україна є надзвичайно цінним партнером у багатьох сферах.

Галузі України, що потребують реформ. На мій погляд, реформи, що проводить український уряд в економіці, суспільстві та інших сфе-

рах, спрямовано на зміни, необхідні заради подальшого стрімкого розвитку України. Я вважаю, що Україна, беручи до уваги досвід Кореї, про який я розповідав, має зосередитися на таких чотирьох пунктах: 1) формування широкого бачення національного розвитку та його сталого втілення, 2) розвиток професійного, ефективного і креативного бюрократичного апарату, 3) створення сприятливого середовища для бізнесу, 4) підготовка кваліфікованих кадрів.

Широке бачення національного розвитку та його сталого втілення. На мою думку, як тенденції світової економіки, так і економіка країни, що розвивається в глобальній мережі, — це наче живі організми. Тому минулий досвід економічного розвитку Кореї може стати в нагоді й дати важливі уроки Україні в подальшому економічному й соціальному розвитку. Спираючись на власні сильні сторони, Україні необхідно створити грандіозне бачення свого національного розвитку, що йтиме в ногу з епохою Четвертої промислової революції XXI ст., й неухильно втілювати його в життя.

Розвиток професійного, ефективного і креативного бюрократичного апарату. Для економічного стрибка має бути сформовано відповідний менеджмент країни і побудовано здорове бюрократичне суспільство як його підструктура.

Створення сприятливого для бізнесу середовища. У національному плані реконструкції, проголошеному українським урядом у липні минулого року, поставлено мету створити сприятливий бізнес-клімат, при цьому за орієнтир взято Республіку Корея. У рейтингу легкості ведення бізнесу за 2020 р. Україна посідає 64-те місце, а Південна Корея — п'яте. Відкриття корейських компаній в Україні повністю залежить від їх оцінки місцевого ринку і бізнес-середовища. Вважаю, що ці вимоги можна описати одним словом — прозорість. Створення сприятливого бізнес-клімату з прозорим правовим регулюванням, боротьбою з корупцією і забезпеченням безпеки ведення бізнесу є коротким шляхом до розширення інвестицій в Україну як вітчизняних, так й іноземних компаній.

Підготовка кадрів. Цей пункт, упевнений, не потребує пояснень. Можна сказати, що економічне зростання Кореї відбувається виключно завдяки розвитку кадрів, а це — найважливіша інвестиція як сьогодні, так і в майбутньому. Підтримка корейським урядом освітньої сфери сягає 15%, що становить близько 1/5 державного бюджету, і взагалі корейський народ має велику жагу до знань і любов до освіти. Сьогодні корейці живуть буквально за принципом важливості професійної освіти і безперервного навчання. Я вважаю, що Україні також варто зосередитися на підготовці кадрів, необхідних для національного розвитку.

ВИСНОВКИ

Сьогодні я коротко розповів про шлях економічного і демократичного розвитку Республіки Корея, про сильні сторони і перспективні галузі, які потребують реформ. Насамкінець хотів би наголосити, що Корея підтримуватиме Україну в її розвитку й охоче ділитиметься своїм досвідом і уроками. У Кореї добре усвідомлюють той факт, що вона змогла зайняти те місце, де перебуває сьогодні, завдяки власним зусиллям і допомозі міжнародної спільноти. Корея виконує свою міжнародну роль і несе відповідальність, і Україна є для нас важливим партнером. Ми сподіваємося, що загальні цінності й норми міжнародного співтовариства будуть якнайшвидше відновлено, а в Україні запанує мир і процвітання. Слава Україні!

DEVELOPMENT EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF KOREA AND ITS BENEFIT FOR UKRAINE

Lecture by the Ambassador of the Republic of Korea to Ukraine Mr. Kim Hyung-tae at the Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, March 2, 2023

On March 2, 2023, a meeting of leading economists of Ukraine with the Ambassador of the Republic of Korea to Ukraine Mr. Kim Hyung-tae was held at the Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. Mr. Ambassador expressed full support of the Korean government and the Korean people for Ukraine in its war against the Russian Federation.

In the lecture, he focused on the history of the Republic of Korea with an emphasis on its development path over the past 70 years after the end of the Korean War of 1950—1953. Mr. Ambassador singled out three main tasks, namely the creation of material base for production; its renewal with the aid of latest information technologies; development and promotion, based on a strong material foundation, of its culture (a phenomenon known as the Korean Wave or Hallyu), the implementation of which led to the transformation of Korea into a prosperous democratic nation.

Mr. Ambassador emphasized the strengths of Ukraine. These are historically hardened strong national character and a power of national unity, which was strengthened by the war. An unquestionable advantage of Ukraine is also its great potential. For its fullest realization, it is necessary to focus, taking into account the experience of Korea, on the following four points: 1) the formation of a broad vision of national development and its consistent implementation; 2) the development of professional, efficient and creative bureaucratic apparatus; 3) the creation of favorable environment for business; 4) training of qualified personnel.

The Ambassador of the Republic of Korea to Ukraine Mr. Kim Hyung-tae assured that Korea will support Ukraine in its development and willingly share its experience and lessons.

ВІДДАЮЧИ ШАНУ ЗНАНОМУ ВЧЕНОМУ-ЕКОНОМІСТУ

12 березня 2023 року на 86-му році пішов з життя член-кореспондент НАН України **Володимир Сафронович Савчук**.

Відомий учений-економіст, заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України Володимир Сафронович Савчук народився 14 січня 1938 р. У 1960 р. закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка і відтоді працював у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана на посаді

завідувача кафедри політичної економії, а згодом — проректора з наукової роботи (1986—2013 рр.). Одним з його наукових здобутків стало розроблення цілісної концепції кризи системи світогосподарських зв'язків між промислово розвинутими державами і країнами, що розвиваються. У її межах він виявив політико-економічну природу і дослідив основні форми прояву.

У науковому доробку В.С. Савчука — понад 130 опублікованих праць, монографій і численні публікації в журналах. У співавторстві з професором Ю.К. Зайцевим він видав підручник «Сучасна політична економія: проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень» — перше в Україні навчальне видання з цієї проблематики.

В.С. Савчук був визнаним у нашій країні фахівцем у сфері економічної теорії та світогосподарських відносин, засновником власної наукової школи. Він підготував 15 докторів і велику кількість кандидатів економічних наук. Був головою науково-методичної секції з економічних наук Мінвузу України та експертної ради з економіки ВАК України, академіком-секретарем відділення економіки АН вищої школи України.

Пішов із життя видатний український учений, знаний представник вітчизняної економічної науки, талановитий організатор і наставник, людина високого професіоналізму і працелюбності.

Вічна йому пам'ять...

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ЕТИКА

Доступ до змісту журналу. Журнал «Економіка України» розповсюджується за передплатою друкованого або електронного варіанта. У вільному доступі на сайті журналу є розширені резюме до кожної статті. Відкритий доступ до повних версій статей журналу можливий на сайті журналу і на сайті Національної бібліотеки імені Вернадського відразу після розміщення.

Принципи. Редакційна політика журналу заснована на принципах об'єктивності та неупередженості при відборі статей з метою їх публікації; високих вимог до якості наукових досліджень; обов'язковості та конфіденційності рецензування статей; додержання колегіальності при ухваленні рішень щодо публікації статей; доступності та оперативності у спілкуванні з авторами; суворого дотримання авторських і суміжних прав (з укладанням з кожним автором (співавтором) Ліцензійного договору на використання твору).

Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного автора, редактора, рецензента, видавця, організації.

Етика публікацій. Редакційна колегія журналу вимагає від авторів наслідувати формальним та етичним правилам підготовки і публікації наукових робіт, що вони подають до редакції. Ці норми зумовлено стандартами якості наукових статей, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), етичним кодексом вченого України, а також досвідом роботи іноземних та українських професіональних спільнот, наукових організацій, редколегій та редакцій видань.

Етичні зобов'язання редакційної колегії журналу

1. Всі члени редакційної колегії є рецензентами.
2. Редакційна колегія залишає за собою право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту.
3. Редакційна колегія несе відповідальність за рівень наукового наповнення журналу.
4. Всі наукові матеріали проходять ретельний відбір через подвійне «сліпе» рецензування. Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статтю або повернути її на доопрацювання. Автор зобов'язаний доопрацювати статтю відповідно до зауважень рецензентів.
5. Редакційна колегія без упередженості розглядає всі надані їй рукописи, оцінюючи кожний належним чином. Вона виносить об'єктивні рішення, які не залежать від комерційних або інших інтересів, і забезпечує чесний процес рецензування.
6. Редакційна колегія може відхилити рукопис без рецензування, якщо вважає, що він не відповідає профілю журналу.
7. Редакційна колегія виступає проти фальсифікації, плагіату, направлення автором одного рукопису до кількох журналів, багаторазового копіювання тексту статті в різних місцях, введення громадськості в оману щодо реального внеску автора в опубліковану наукову роботу.
8. Редакційна колегія має право вилучити вже опубліковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про даний факт вилучення статті редакція повідомляє як автору статті, так і організації, де було виконано дослідження.
9. Співробітники редакції не надають іншим особам інформації, пов'язаної із змістом рукописів, що перебувають на розгляді, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.
10. Згідно з міжнародним законодавством щодо додержання авторського права на електронні інформаційні ресурси, матеріали сайту не можуть бути відтворені повністю або частково в будь-якій формі (електронній чи друкованій) без попередньої письмової згоди редакції журналу. При використанні опублікованих матеріалів у контексті інших документів обов'язково необхідними є посилання на першоджерело.
11. Редактори, автори і рецензенти повинні повідомляти про свої інтереси, які можуть вплинути на їх об'єктивність при редагуванні та рецензуванні матеріалів статей (випадок конфлікту інтересів). Такими можуть бути інтереси інтелектуального плану, фінансові, персональні, політичні, релігійні.

Етичні зобов'язання автора

1. Автор несе повну відповідальність за зміст статті і сам факт її публікації.
2. Автор повинен цитувати ті публікації, які мали визначальний вплив на суть викладеного у статті. Необхідно також належним чином вказувати джерела принципово важливих матеріалів, використаних у даній роботі, якщо вони не були отримані самим автором.
3. Є недопустимими плагіат як оригінальна робота і подання до публікації раніше надрукованої статті. У випадку виявлення зазначених фактів відповідальність несе автор.
4. Співавторами статті мають бути всі ті особи, які зробили вагомий науковий внесок у подану роботу і поділяють відповідальність за отримані результати. Автор, який подає рукопис до публікації, відповідає за те, щоб до списку співавторів були включені тільки ті особи, які відповідають критерію авторства, і бере на себе відповідальність за згоду інших авторів статті на її публікацію в журналі.

EDITORIAL POLICY AND ETHICS

Access to the contents of the journal. The journal «Economy of Ukraine» is circulated by the subscription of a printed or electronic version. The extended summary of each article is freely available on the site of the journal. The open access to the full versions of articles of the journal is allowed on the site of the Vernadsky National Library of Ukraine immediately after their posting.

Principles. The editorial policy of the journal is based on the principles of objectivity and impartiality at the selection of manuscripts with the purpose of their publication; high exactions to the quality of scientific studies; obligation and confidentiality of the reviewing of manuscripts; compliance of the collectivity in the decision making concerning the publication of manuscripts; accessibility and immediacy of the communication with the authors; strict compliance of author's and related rights (with the conclusion of the License agreement for the use of the work with each author (coauthor)).

The prevention of illegal publications is the responsibility of each author, editor, reviewer, publisher, and organization.

Ethics of publications. The Editorial Board of the journal demands that the authors keep the appropriate level of formal and ethical rules in the preparation and the publication of scientific works submitted to the Editorial Board of the journal. These norms are determined by the quality standards for scientific articles accepted in the world scientific community, in particular, by the publication principles of the Publishing Ethics Resource Kit (PERK), recommendations of the academic publishing house Elsevier, Committee on Publication Ethics (COPE), the ethic code of Ukraine's scientists, and the work experience of foreign and Ukrainian professional communities, scientific institutions, editorial boards, and editorial staffs.

Ethic obligations of the Editorial Board of the journal

1. All members of the Editorial Board are reviewers.
2. The Editorial Board reserves the right to send a manuscript to an outer reviewer.
3. The Editorial Board is responsible for the level of the scientific content of the journal.
4. All scientific materials pass the careful selection and the «blind» reviewing. The Editorial Board reserves the right to reject a manuscript or to return it for a modification. The author must rework the manuscript in correspondence with the remarks of reviewers.
5. The Editorial Board considers all submitted manuscripts without bias, assesses properly each of them, and makes the objective decisions independent of commercial or other interests, and ensures the fair process of reviewing.
6. The Editorial Board can reject a manuscript without reviewing, by considering that it does not correspond to the profile of the journal.
7. The Editorial Board opposes the falsification, plagiarism, submission of a single work into several journals, multiple copying of article's text in different places, and misleading the community as for author's real contribution to a specific scientific work.
8. The Editorial Board has right to withdraw the published article in the case of the violation of any rights or commonly accepted norms of the scientific ethics. About such fact of the withdrawal of the article, the Editorial Board will inform the author and the organization, where such work was executed.
9. The editorial staff provides no information concerning the content of a manuscript under consideration to any persons, except for those participating in its professional assessment.
10. According to the international legislation as for the compliance of author's rights, the materials of a site cannot be reproduced completely or partially in any form (electronic or printed) without the preliminary written agreement of the Editorial Board of the journal. If the published materials are used in the context of other acts, the citation of the original source should be obligatorily made.
11. Editors, authors, and reviewers must inform about their interests, which would affect their objectivity at the editing and reviewing of the manuscripts (the case of a conflict of interests). Such can be the intellectual, financial, personal, political, or religious interests.

Ethic obligations of authors

1. The author bears the complete responsibility for the content of the article and for the very fact of its publication.
2. The author should cite those publications that had the defining influence on the essence of studies presented in the article and those that can rapidly inform the reader about the earlier works important for the comprehension of the given trend. It is necessary also to properly indicate the sources of basically significant results used in the, if those results were not got by the author his/herself.
3. The plagiarism as an original work and the submission of the earlier published article are impermissible. If such facts will occur, the author will bear the complete responsibility.
4. Coauthors of the article should be those persons who gave a weighty scientific contribution to the submitted work and share liability for the obtained results. The author submitting the manuscript for the publication is responsible for that the list of coauthors includes only those persons who correspond to the authorship criterion and takes the responsibility for the consent of other authors of the manuscript for its publication in the journal.

Рекомендовано до друку Редакційною колегією журналу
(протокол № 3 від 14.03.2023 р.)

Recommended for publication by the Editorial board
(Minutes No. 3 of March 14, 2023)

При передруку посилання на журнал «Економіка України» обов'язкове
While using refer to «Economy of Ukraine» is obligatory

Адреса редакції:

01011, Київ, вул. Панаса Мирного, 26, кім. 602
тел. +38 (044) 280-12-34
E-mail: econom-ukraine@ukr.net
<http://www.economyukr.org.ua>

Редактор *І.В. Корнієнко*

Перекладач *А.О. Чепиленко*

Комп'ютерна верстка *К.М. Васильковська*

Підп. до друку 27.03.2023. Формат 70 × 108/16.
Гарн. Minion Pro. Тираж 97 прим.

Видавець і виготовлювач: ВД «Академперіодика» НАН України, 01004, Київ-4, вул. Терещенківська, 4.
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 544 від 27.07.2001.

